

Perhe-etuuksilla leipäjonossa
– ruoka-apua käyttävien pikkulapsiperheiden
pärjääminen ja hyvinvointi

Anni Heinälä
Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Sosiaalipolitiikka
Pro gradu –tutkielma
Marraskuu 2018

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Yhteiskuntatutkimuksen tutkinto-ohjelma

ANNI HEINÄLÄ: PERHE-ETUUKSILLA LEIPÄJONOSSA. Ruoka-apua käyttävien pikkulapsiperheiden pärjääminen ja hyvinvointi

Pro gradu –tutkielma, 68 s.

Sosiaalipolitiikka

Marraskuu 2018

Tutkielma käsittelee ruoka-apua hakevia ihmisiä, jotka saavat perhepoliittisia sosiaaliturvaetuuksia. Tutkielmassa tarkastellaan perhepoliittisia etuuksia saavien ruoka-avun käyttäjien kokemuksia omasta pärjäämisestään ja hyvinvoinnistaan sekä vertaillaan niitä muiden ruoka-avun käyttäjien kokemuksiin. Tutkimus on luonteeltaan kuvaileva ja vertaileva ilmiön tuntemattomuuden vuoksi. Tutkielmassa tarkastellaan myös suomalaista perhepolitiikkaa ja sen onnistumista hyvinvointivaltion kontekstissa.

Kyseessä on määrällinen tutkimus, jonka analyysi on suoritettu ristiintaulukoinnilla ja χ^2 -riippumattomuustestillä. Aineistona on 3474 kyselylomakevastausta ja se on kerätty vuosina 2012–2013 osana Itä-Suomen yliopiston koordinoimaa Huono-osaisin Suomi –tutkimushanketta. Aineisto on kerätty jalkautumalla ruoka-avun jakopisteisiin 11 kunnassa. Kyselylomakkeella kartoitetaan muun muassa vastaajien taustatietoja, ruoka-avussa käymistä, hyvinvointia, pärjäämistä, luottamusta ja tulevaisuudenuskoa sekä palveluiden ja sosiaaliturvaetuuksien käyttöä.

Perhepoliittisia etuuksia saavat ruoka-avun käyttäjät saavat paljon myös yhteiskunnan tukea palveluiden ja sosiaaliturvan muodossa. Siitä huolimatta heidän pärjäämisensä kannalta on välttämätöntä hakea ruoka-apua. Perhepoliittisia etuuksia saavat ruoka-avun käyttäjät ovat suhteellisen tyytyväisiä elämäänsä ja he uskovat elämänsä olevan tulevaisuudessa parempaa. He ovat selvästi tyytyväisempiä elämäänsä ja luottavaisempia tulevaisuuteen kuin muut ruoka-avun käyttäjät, mutta eivät yllä luottamuksen tasossa kuitenkaan koko väestön tasolle.

Heidän sosiaaliset verkostonsa ovat vahvemmat kuin muilla ruoka-apua käyttävillä: he ovat vähemmän yksinäisiä, saavat enemmän tukea lähipiiriltään eivätkä pidä ruoan hakemista yhtä paljoa sosiaalisena tilanteena. Vaikka he ovat suhteellisen hyvinvoivia, on heidän taloudellinen tilanteensa heikko ja monilla on hankaluuksia selvitä veloistaan.

Vaikka ruoka-avussa käyvillä pikkulapsiperheillä menee paremmin kuin muilla ruoka-avun käyttäjillä, ovat he yhteiskunnan väliinputoajia. Tutkimuksen perusteella näyttää siltä, ettei hyvinvointivaltio ole täysin onnistunut tehtävässään turvata lasten hyvinvointi ja riittävä toimeentulo.

Asiasanat: ruoka-apu, leipäjono, perhepolitiikka,

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
2. Ruoka-apu sosiaalipoliittisena kysymyksenä.....	3
2.1 Ruoka-apu kansainvälisesti	6
2.2 Suomalainen ruoka-apu: 1860-luvun nälkävuosista 1990-luvun lamaan ja nykypäivään	8
2.3 Ruoka-avun käyttäjät	12
3. Yhteiskunnan eriarvoistuminen ja lapsiperheet.....	14
3.1 Lapsiköyhyyden määrittely, tilanne ja kehitys.....	16
3.2 Lapsiperheiden palvelut ja kulutusmahdollisuudet.....	20
3.3 Lapsiperheiden erot: ketkä ovat köyhyysriskissä?.....	23
3.4 Lapsiperheköyhyys ja sukupuoli.....	27
3.5 Lapsiköyhyyden yhteiskunnallinen merkitys ja perhepolitiikan onnistuminen	29
4. Hyvinvointivaltion muutos ja perhepolitiikka	32
4.1 Hyvinvointivaltion kehitys, kritiikki ja uudelleenmuotoutuminen	33
4.2 Sosiaaliset investoinnit hyvinvointivaltion uutena politiikkana	35
4.3 Suomalainen hyvinvointimalli ja perhepolitiikka.....	37
5. Tutkimusasetelma.....	39
5.1 Aineisto.....	41
5.1.1 Aineiston kuvaus	41
5.1.2 Vastaajien taustatiedot.....	43
5.1.3 Aineiston rajoitteet	44
5.2 Menetelmä.....	46
5.2.1 Analyysin määrälliset menetelmät	46
5.2.2 Aineiston käsittely.....	47
6. Analyysi.....	48
6.1 Sosiodemografiset tiedot ja ruoka-avun käyttäminen.....	48
6.2 Hyvinvointi ja tyytyväisyys elämään.....	51
6.3 Pärjääminen, luottamus ja tuen saaminen.....	53
6.4 Etuuksien ja palveluiden saaminen sekä näkemykset ruoka-avusta	57
7. Pohdinta.....	60
7.1 Tuen saaminen ja palvelut.....	60
7.2 Sosiaaliset suhteet ja luottamus	61
7.3 Hyvinvointi ja tulevaisuudennäkymät	62
7.4 Toimeentulo ja ruoka-apua käyttävien sosiodemografinen tausta	64
7.5 Hyvinvointivaltio ruoka-avusta käsin	65
7.6 Johtopäätökset ja jatkotutkimus	67
8. Lähteet.....	69

1. Johdanto

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan suomalaista ruoka-apua ja erityisesti perhepoliittisia etuuksia saavia ruoka-avun käyttäjiä. Tavoitteena on saada kuva siitä, millainen on ruoka-apua käyttävien pikkulapsiperheiden tilanne ja hyvinvointi sekä tarkastella sitä, miten he eroavat muista ruoka-apua käyttävistä ihmisistä. Samalla tutkielmassa tarkastellaan suomalaista perhepolitiikkaa ja sen tavoitteiden toteutumista. Tutkimalla ruoka-apua käyttäviä perhepoliittisten etuuksien saajia saa viitteitä siitä, miten perhepolitiikan piirissä olevista heikoimmassa asemassa olevat pärjäävät yhteiskunnassamme.

Ruoka-avusta on tullut yhteiskuntamme epävirallista sosiaalipolitiikkaa, jolla on merkittävä rooli hyvinvointivaltion vuotojen tukkijana. Leipäjonot eivät ole väliaikainen ilmiö, vaan ruoka-apu on vakiintunut osaksi yhteiskuntaamme. Taloudellisen laskusuhdanteen myötä leipäjonot ovat taas pidentyneet ja ruoka-avun kysyntä on kasvussa (Ohisalo & Eskelinen & Laine & Kainulainen & Saari 2013, 53). Sosiaaliturvajärjestelmämme ei näytä pitävän ihmisiä virallisen turvaverkon varassa, eikä hyvinvointivaltio täytä enää lupastaan huolehtia ihmisten minimitoimeentulosta.

Perhepolitiikan tarkoituksena on erityisesti tukea lapsiperheiden hyvinvointia. Merkittävimpiä perhepoliittisia etuuksiamme ovat äitiys-, isyys- ja vanhempainraha, lasten kotihoidon tuki ja lapsilisä. Näistä erityisesti kotihoidon tuki aiemmista ansioista riippumattomana, tasasuuruisena ja matalatasoisena etuutena aiheuttaa helposti käyttäjilleen pienituloisuutta. Kotihoidon tuki on sukupuolineutraali järjestelmä, mutta kotihoidon tuen käyttäjä on lähes aina nainen (Salmi & Lammi-Taskula & Närvi 2009, 32). Kotihoidon tukea myös käytetään paljon. 86 prosenttia lapsista on hoidettu kotihoidon tuella jossain vaiheessa ennen kolmatta ikävuottaan (Hämäläinen 2005, 139).

Tutkielmaa motivoi ihmetys siitä, miksi pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa ruoka-avun tarve on kasvussa ja miksi erityisesti yhteiskunnan erityisen huolen ja huomion kohteena olevat pikkulapsiperheet joutuvat turvautumaan ruoka-apuun. Vaikka köyhyyttä ja sosiaalisia ongelmia on luultavasti mahdotonta poistaa kokonaan, on suorastaan pöyristyttävää, että näinkin monen

pärjääminen on hyvinvointivaltiossamme residuaalisen ja hyväntekeväisyyteen perustuvan avun varassa. Siksi yhteiskunnallisen huomion kiinnittäminen ruoka-apuun ja siellä käyviin lapsiperheisiin on tärkeää.

Selvitän pro gradu -tutkielmassani vastauksia seuraaviin kysymyksiin: Miten perhepoliittisia etuuksia eli äitiys-, isyys- tai vanhempainrahaa tai kotihoidon tukea saavat eroavat muista ruoka-avun käyttäjistä? Millainen ryhmä perhepoliittisia etuuksia saavat ruoka-avun käyttäjät ovat ja millaiseksi he kokevat oman pärjäämisensä ja hyvinvointinsa? Lisäksi tarkastelen suomalaisen hyvinvointivaltion ja sen perhepolitiikan tavoitteiden täyttymistä ruoka-avun käyttäjien kokemusten näkökulmasta. Hahmottelen siis tutkielman pohdintaosiossa myös sitä, millainen kuva perhepolitiikasta, lapsiperheköyhyydestä ja hyvinvointivaltion tilasta välittyy ruoka-avusta käsin.

Tutkielman analyysi on luonteeltaan kuvailevaa ja vertailevaa, sillä ruoka-apua käyttävistä pikkulapsiperheistä ei ole aiempaa tutkimusta. Tutkielma pyrkiikin antamaan kattavan peruskuvan siitä, millainen ryhmä perhepoliittisia etuuksia saavat ruoka-avun käyttäjät on ja miten he eroavat muista käyttäjistä. Tämä antaa pohjaa ilmiön ymmärtämiselle ja herättää kysymyksiä jatkotutkimusta varten.

Tutkimukseni aineistona on ruoka-avussa käyneille tehty määrällinen kyselyaineisto. Aineisto on kerätty 11 kunnassa yhteensä 36:sta eri ruoka-avun toimipisteestä paperisen kyselylomakkeen avulla. Kyselyssä selvitettiin muun muassa ruoka-apua käyttävien kokemuksia omasta hyvinvoinnistaan ja elämänhallinnastaan sekä sitä, mitä sosiaalietuuksia tai -palveluita he ovat hakeneet tai saaneet.

Tutkimukseni teoreettisena viitekehyksenä on yhteiskunnan eriarvoistuminen ja hyvinvointivaltion muutos sekä köyhyystutkimus, erityisesti ruoka- ja lapsiköyhyyteen liittyen. Tukeudun työssäni näitä teemoja käsittelevään sosiaalipoliittiseen tutkimukseen. Tutkielmassa käytetään myös hyvinvointivaltiotutkimusta. Lisäksi tutkimuksessa hyödynnetään sukupuolentutkimusta. Perhepolitiikka on myös naispoliittista ja sukupuolten tasa-arvoon liittyvää ja siksi myös feministinen yhteiskunnallinen kysymys (Anttonen 2003, 160).

Tutkielman toisessa ja kolmannessa luvussa käsitellään tutkielman teoreettista pohjaa. Toisessa luvussa käydään läpi ruokaköyhyyttä ja ruoka-apua sosiaalipoliittisena kysymyksenä. Kolmannessa luvussa puolestaan käsitellään köyhyyspolitiikkaa erityisesti lapsiperheiden näkökulmasta sekä pureudutaan lapsiköyhyyteen Suomessa.

Neljännessä luvussa tutustutaan hyvinvointivaltiotutkimukseen ja hyvinvointivaltion muutoksen sekä pohjustetaan viimeisen luvun keskustelua siitä, miten hyvinvointivaltio on onnistunut lapsiperheiden tukemisessa. Viidennessä luvussa esitellään tutkielman tutkimusasetelma, aineisto ja menetelmät, minkä jälkeen kuudennessa luvussa siirrytään analyysiin. Seitsemännessä ja viimeisessä luvussa esitellään tutkielman tuloksia ja käydään pohdintaa niihin liittyen.

2. Ruoka-apu sosiaalipoliittisena kysymyksenä

Termit ruoka-apu, ruokapankki ja kansanomaisempi leipäjono viittaavat kaikki samaan ilmiöön: avun jakamiseen ruoan muodossa. Näillä termeillä on hieman erilaisia ja vaihtelevia määritelmiä riippuen ajasta ja kontekstissa. Käytän tässä tutkielmassa lähinnä ruoka-avun käsitettä. Viittaen välillä myös epätasällisempään leipäjono-termiin näyttääkseni ilmiön yhteyttä arkisempaan kielenkäyttöön.

Määrittelen tutkielmassani ruoka-avun ja laajasti kattamaan kaikenlaisen ruoan jakamisen. Ruoka-apuun voi liittyä ruoan jakamisen lisäksi myös muuta toimintaa, ja se voi tapahtua anonyymisti tai tarveharkintaisesti. Se voi olla uskonnollisen tai sitoutumattoman tahon järjestämää, siihen voi liittyä viranomaisyhteistyötä ja jaettava ruoka voi olla jakavan tahon ostamaa, lahjoituksina saamaa tai EU:n ruoka-avustuksia. (Ohisalo & Saari, 2014.)

Avustusruoanjakelu eli leipäjonot ovat osa ruoka-apua, joka on ollut Euroopan heikon sosiaaliturvan maissa perinteinen tapa auttaa huonoimmassa asemassa olevia ihmisiä. Suomessa ruoka-apu perustuu pitkälti hyväntekeväisyyteen ja koostuu lähinnä erilaisten hyväntekeväisyysjärjestöjen ja kirkon sekä muiden uskonnollisten toimijoiden jakamasta hävikkiruoasta ja EU:n avustusruoasta. Ruoka-avusta on kehittynyt vakiintunut, epävirallinen osa

suomalaista köyhyyspolitiikkaa, ja väliaikaiseksi tarkoitettussa ruoka-avun kentässä on nähtävissä jo institutionalistumisen merkkejä. (Ohisalo ym. 2013, 5–8.)

Ruoka-apu on monella tapaa ongelmallinen sosiaalipolitiikan muoto. Ruoka-apu perustuu lahjoittamiseen, eikä kenelläkään ole suoraa oikeutta saada ruoka-apua. Ruoka-avun lahjaluonteisuus tekee sen vastaanottajasta passiivisen toimijan, jolla ei ole mahdollisuutta vaikuttaa saamansa avun sisältöön tai antamistapaan. Samalla ruokalahjan vastaanottaminen synnyttää ruoka-avun saajalle eräänlaisen henkisen velkasuhteen ruoka-avun tarjoajaan. (Lehtelä 2008, 52–54.)

Lisäksi hyväntekeväisyyteen perustuva järjestelmällinen ruoka-apu vähentää yhteiskunnallista painetta vähentää köyhyyttä ja tuottaa ihmisille harhakuvan siitä, että hyväntekeväisyys on tehokas tapa vastata eriarvoisuuteen yhteiskunnassa. Samalla julkisen vallan on helpompi vältellä vastuutaan yhteiskunnan huono-osaisista, sillä ruoka-avun ansiosta ihmiset eivät kuole nälkään. (Poppendieck 1999, 4–5.)

Julkisessa keskustelussa ruoka-apuun liitetään usein nälän kokemus. Nälän käsitteen rinnalla ruoka-avun yhteydessä puhutaan usein ruokaturvasta. Ruokaturva tarkoittaa sitä, että kaikilla ihmisillä on mahdollisuus saada riittävästi ja riittävän ravitsevaa ruokaa vaivattomasti ja sosiaalisesti hyväksytyllä tavalla. Ruoka-avun käyttäjät eivät ole välttämättä aliravittuja tai nälkäisiä, mutta he kärsivät puutteellisesta ruokaturvasta. (Silvasti 2011, 279.)

Toisaalta nälkätutkimuksen valossa näyttää siltä, että nälkää kokeneet ihmiset olisivat usein saattaneet tarvita ruoka-apua. Tutkimuksissa on selvinnyt, että nälän näkemisellä tarkoitetaan useimmiten tilannetta, jossa ruoka on ajoittain loppunut kokonaan eikä rahaa ruoan ostamiseen ole ollut (Kontula & Koskela 1995, 46).

Ruokaturvan rinnalla ruoka-apuun liittyvässä tutkimuksessa puhutaan nälästä. Nälkä on kuitenkin kiinnostava termi, sillä siitä puhuminen on yhteiskunnassamme vaikeaa. Nälkä yhteiskunnallisissa kontekstissa liitetään lähinnä historiaan ja katovuosiin tai kehitysmaihin, ei länsimaihin tai nyky-Suomeen. Nälkä nähdään usein joko poikkeuksellisia ihmisryhmiä koskevana erityistilanteena tai henkilökohtaisen avuttomuuden ja itsetuhoisuuden seurauksena. Nälkää pidetään haluttomuutena tai kyvyttömyytenä turvautua tarjottuun sosiaaliturvaan tai

palveluihin. (Hänninen 1995, 13–14.) Näyttää siltä, että ajatus suojaavasta hyvinvointivaltiosta elää niin vahvana, ettei rakenteellista nälkää tunnisteta tai haluta tunnistaa yhteiskunnassamme.

Vaikka ruoka-apu on ilmiönä arkipäiväistynyt, ei leipäjonossa käyminen ole ruoan kaupasta ostamisen lailla sosiaalisesti hyväksytty tapa hankkia ruokaa. Ruoka-avun käyttämiseen liittyy usein myös häpeää. (Ohisalo, Saari & Saukko 2014, 94–95.) Kulttuurissamme pienituloisuus on normaali ja sosiaalisesti hyväksyttävä asiantila, kun taas köyhyys ja etenkin nälän kokeminen liittyvät helposti häpeän ja henkilökohtaisen epäonnistumisen tunteisiin (Heikkilä & Hänninen & Karjalainen 1995, 65).

Nälkää ja ruoan puutetta pidetään Suomessa usein myös merkinä jonkinlaisesta ihmisen omasta uusavuttomuudesta eli kykenemättömyydestä hoitaa asioita järkevästi (Heikkilä ym. 1995, 78). Ajattelutapa saattaa juontua vahvasta uskosta sosiaalipolitiikan ja hyvinvointivaltion tarjoamaan turvaan. Ihmisten on mahdollisesti hankala hyväksyä sitä, että sosiaaliturvajärjestelmästä huolimatta tietyt rakenteelliset syyt ja sosiaaliturvan aukot saattavat estää tarvittavan perustoimeentulon saamisen. Uusavuttomuusajatusta vastaan sotii se, että monet nälkää näkevät ihmiset ovat keksineet ruoan ja ravinnon hankintaan mitä moninaisimpia keinoja: kauppojen tarjoukset, ilmaiset ruoanjakelut, kauppojen roskalaatikkojen kiertämisen, marjojen ja sienien keräily, ruokailut sukulaisten tai tuttavien luona, vanhojen ruokien jatkaminen ja niin edelleen (emt., 78–82).

Ruoka-avun yleistymisestä huolimatta ravinto ja ruoan riittävyys ei nouse sosiaalipolitiikan ydinalueille samaan tapaan kuin esimerkiksi asuminen (Silvasti 2011, 280–281). Ruoan on ajateltu perinteisesti kuuluvan sosiaaliturvan etuuksien sisään. Sosiaaliturvan vähimmäisetuuksien taso on kuitenkin niin matala, ettei se riitä kattamaan etenkin pitkään vähimmäisturvan varassa elävien elinkustannuksia (Moisio 2010, 194). Ruoka on ihmisen pakollisista menoista usein se, jonka hankkimisessa joustetaan ensimmäisenä (Silvasti 2011, 281).

Puhe vastuista ja vastuun jakamisesta on tullut 2000-luvulla takaisin niin sosiaalipoliittiseen kuin muuhunkin yhteiskunnalliseen diskurssiin. Vastuudiskurssi osoittaa vastuuta ihmisten hyvinvoinnista julkisen sektorin lisäksi yksilölle itselleen sekä yksityiselle ja kolmannelle sektorille. Tällaisessa yhteisvastuun yhteiskunnassa tarkat tehtävien hoitamista koskevat rajat

hämärtyvät. (Julkunen 2008, 147–150.) Yhteisvastuun diskurssi legitimoi osaltaan kolmannen sektorin tarjoamaa ruoka-apua.

Ruoka-avusta keskusteltaessa onkin aina tärkeää pitää esillä myös sosiaalista eriarvoisuutta sekä sen syitä ja seurauksia. Suurin syy kasvavaan ruoka-avun tarpeeseen on syvenevä köyhyys, jota voidaan lievittää ensisijaisesti perusturvaa parantamalla ja työmarkkinoita kehittämällä. (Silvasti 2011, 286.)

2.1 Ruoka-apu kansainvälisesti

Ruoka-avun tarve rikkaissa maissa nousi julkiseen keskusteluun 1980- ja 1990-lukujen aikana. Uusliberalistinen sosiaalipolitiikka ja julkisten palvelujen reformit lisäsivät tuolloin ruoka-avun tarvetta monissa länsimaissa. Julkisesta keskustelusta huolimatta ruoka-avun tarve ei ole viime vuosikymmenten saatossa kadonnut, vaan ruoka-avun määrä ja sen tarve on itse asiassa kasvanut viime aikoina merkittävästi vuosien 2007–2009 globaalin talouskriisin seurauksena. (Silvasti & Riches 2014, 191–193.)

Esimerkiksi Yhdysvalloissa puutteellisesta ruokaturvasta kärsivien ihmisten määrä nousi vuonna 2008 radikaalisti. 2000-luvun alkupuolen ajan vuoteen 2007 puutteellinen ruokaturva kosketti noin 12 prosenttia yhdysvaltalaisista, mutta vuodesta 2008 eteenpäin osuus on ollut 16 prosenttia. Puutteellisella ruokaturvalla tarkoitetaan tilannetta, jossa ihmisellä on ongelmia saada tarpeeksi ruokaa aktiivista ja tervettä elämistä varten. (Coleman-Jensen & Nord & Singh 2013, 4–7).

Ruoka-apua tarvitaan ja jaetaan kaikkialla rikkaissa maissa, mutta sen jakamisen tapa, laajuus ja systemaattisuus vaihtelevat paljonkin eri maissa. Yhteistä rikkaiden maiden ruoka-avulle on tietty järjestäytyneisyys. Lähes kaikki rikkaat maat, Suomea lukuun ottamatta, ovat osa maailmanlaajuista tai eurooppalaista ruokapankkiverkostoa (Riches & Silvasti 2014, 3).

Tyypillistä ruoka-avulle ja ruokapankeille on toimiminen julkisen vallan ja yksityisen sektorin välimaastossa. Julkinen sektori rahoittaa monissa maissa ruokapankkeja, jotka saavat varoja myös hyväntekeväisyydestä. Lisäksi ruokapankkitoimintaan liittyy tavalla tai toisella usein

kansalaisjärjestöjä, yksityisiä yrityksiä sekä ruoantuottajia. Monen toimijan ja rahoituslähteen mallit ovat yleensä mutkikkaita ja joskus myös ongelmallisia. (Silvasti & Riches 2014, 198.)

Esimerkiksi Virossa ja Espanjassa ruoka-apua organisoivat erilaiset järjestöt, jotka saavat jonkinlaista tukea myös julkiselta vallalta. Virossa absoluuttinen köyhyys on laskenut 2000-luvulla merkittävästi, mutta korkeat työttömyysluvut, matala keskipalkka ja riittämätön sosiaaliturvan taso vähentävät Viron ruokaturvallisuutta. Siirtyminen neuvostoajasta markkinatalouteen on pienentänyt valtion roolia köyhyyden hillitsijänä. Sen sijaan sosiaalinen vastuu muun muassa ruokaturvasta huolehtimisesta on siirtynyt enemmän paikallishallinnolle ja kansalaisyhteiskunnalle. Ruoka-apua Virossa antavatkin kansalaisjärjestöt paikallishallintojen taloudellisella tuella, eikä poliittinen tahto ruokaköyhyyden vähentämiseksi sosiaalipolitiikan keinoin ole kovin vahvaa. (Köre 2014, 69–71.)

Espanjan sosiaalipolitiikan sirpaleisuus ja kehittymättömyys yhdistettynä talouskriisin vaikutuksiin sekä julkisen vallan haluttomuuteen kantaa vastuuta köyhyydestä on lisännyt hyväntekeväisyyteen perustuvan ruoka-avun tarvetta merkittävästi. Ruokapankit ovat saaneet paljon näkyvyyttä mediassa sekä julkista tukea yhteiskunnalta, mikä on tehnyt Espanjan ruoka-aputoiminnasta tehokkuuteen pyrkivää ja ammattimaisempaa. Ruoka-apua jakavat organisaatiot kuitenkin itse korostavat, ettei ruokapankkien tarjoama apu ole riittävää köyhyyden tai nälän torjumiseksi. (Pérez de Armiño 2014, 143–145.)

Ruoka-aputoiminnan rooli sosiaalipolitiikassa riippuu paljon poliittisesta tahdosta. Esimerkiksi Australiassa hyväntekeväisyyteen perustuvien ruokapankkien toiminnan volyymin kasvu on merkki sosiaalipolitiikan epäonnistumisesta ja hallituksen kyvyttömyydestä huolehtia ihmisten oikeudesta ruokaan ja ravintoon. Ruoka-avun laajentuminen on kuitenkin mahdollista pysäyttää, jos ruokaan liittyvät ihmisoikeusnäkökulmat ja ruoka-avun ongelmallisuus saavat tarpeeksi tilaa julkisuudessa. Kriittisessä roolissa on myös lainsäädännön uudistus, joka voi pakottaa julkisen hallinnon kehittämään strategioita ruokaköyhyyttä vastaan. (Booth 2014, 28.)

Brasilia puolestaan on harvinainen osoitus siitä, että ruoka-apu voi olla myös toimiva tapa parantaa ihmisten hyvinvointia. Julkisen sektorin järjestämä ruokapankkitoiminta on lisännyt Brasiliassa merkittävästi ruokaturvallisuutta eli väestön mahdollisuuksia saada riittävästi riittävän ravitsevaa ruokaa. Brasiliassa toimii myös hyväntekeväisyyteen perustuvia yksityisiä ruokapankkeja, mutta lainsäädännön kautta perustetut ja säännellyt julkiset ruokapankit ovat

parantaneet maan ruoka-apua viimeisen kymmenen vuoden aikana merkittävästi. (Rocha 2014, 40–41.)

Julkinen ruoka-apu on muun muassa parantanut jaettavan ruoan laatua ja lisännyt moniammatillista yhteistyötä ruoka-avussa. Lainsäädännöstä huolimatta Brasilian ruoka-aputoiminnassa on paljon alueellista vaihtelua, eivätkä köyhimmät alueet pysty vastaamaan julkisen vallan asettamiin ruoka-apuun liittyviin vaateisiin. Brasilian esimerkki osoittaa, ettei ruoka-apu ole aina vain julkisen vallan vastuunpakoilua, vaan se voi olla myös osa julkisen sektorin toimintaa heikoimmassa asemassa olevien ihmisten auttamiseksi. (Rocha 2014, 40–41.)

2.2 Suomalainen ruoka-apu: 1860-luvun nälkävuosista 1990-luvun lamaan ja nykypäivään

Suomalaisen sosiaalipolitiikan juuret ovat 1800-luvun köyhäinhoidossa, joka perustui alkuun yhteisölliseen avustamiseen ja 1860-luvun nälkävuosien jälkeen köyhien ja vaivaisten laitoshuoltoon. Ruoka-avun antaminen oli oleellinen osa köyhäinhoitoa, sillä huono-osaisuus liittyi vahvasti nimenomaan ruoan puutteeseen ja nälkään. (Karjalainen 1995, 22–23.)

Vapaaehtoisuuteen tai valtion velvoitteisiin perustuva ruoka-apu oli alun perinkin niukkaa ja epävarmaa, mutta 1860-luvun jälkeen valtio tiukensi köyhäinhoitopolitiikkaansa muun muassa kansan kasvattamisen ja moraalisen rappion ehkäisemisen nimissä. Avun saamisesta pyrittiin 1800-luvun lopussa tekemään mahdollisimman hankalaa. Samalla apuun liitettiin erilaisia työvelvoitteita. Huono-osaisia suljettiin vaivaistaloihin ja työlaitoksiin, joissa työ oli raskasta ja olot kurjia. (Karjalainen 1995, 22–23.)

Pulavuosina 1930-luvulla avustustoiminnasta ja ruoka-avusta alkoi tulla systemaattisempaa. Esimerkiksi vuonna 1931 Suomeen perustettiin Suomen Punaisen Ristin toimesta ensimmäinen valtakunnallinen avustustoiminnan organisaatio. Puutetta paikattiin muun muassa kuntien ja vapaaehtoisjärjestöjen tarjoamilla ilmaisilla aterioilla. (Karjalainen 1995, 24–25.)

Asenteet avustuspolitiikkaa kohtaan alkoivat 1930-luvulla lientyä, kun joukkotyöttömyyden tuoma turvattomuus iski myös keskiluokkaan. Toisen maailmansodan jälkeen Suomessa alkoi

valtiollisen sosiaalipolitiikan rakennuskausi, mutta vapaaehtoisuuteen perustavan avustustoiminnan tarve pysyi korkealla vielä 1960-luvun lopulle saakka. (Karjalainen 1995, 24–25.)

Ruoka-avun uusi nousu tapahtui 1990-luvun laman yhteydessä. Ruoka-apu nousi suomalaiseen keskusteluun erityisesti vuonna 1993, jolloin julkaistuista tutkimuksista selvisi Suomessa olevan merkittävä joukko nälkää kokevia ihmisiä. Julkisen keskustelun myötä vapaaehtoinen avustustoiminta sai paljon tukea, ja esimerkiksi Pelastusarmeija ja Suomen Punainen Risti pystyivät laajentamaan lahjoitusten turvin avustustyötään. (Kontula & Koskela 1995, 39–40.)

Lisäksi keskustelu herätti julkisia vaateita nälkäongelman ratkaisemisesta. Sosiaali- ja terveysministeriö vastasi näihin vaateisiin rahoittamalla tutkimusta ja luomalla toimenpideohjelman kotitalouksien velkaantumisen ja toimeentulo-ongelmien ratkaisemiseksi. (Kontula & Koskela 1995, 39–40.)

Kolmannen sektorin roolia palveluntuotannossa kavennettiin laman myötä, mutta samaan aikaan järjestöjä ja vapaaehtoistyötä kaivattiin auttamaan heikoimmassa asemassa olevia ihmisiä (Karjalainen 1995, 31). Ruoka-avun volyymi Suomessa kasvoi erityisesti vuonna 1995, kun evankelisluterilaisen kirkon diakoniatyön ruokapankkiprojekti levitti ruoka-aputoimintaa eri puolille maata. (Kuivalainen & Airio & Hiilamo & Niemelä 2005, 97–98.)

Tuolloin ruoka-apu ja ruokapankkien toiminta nähtiin erityisesti kirkon piirissä väliaikaisena keinona vastata laman aiheuttamaan hätään sekä tapana nostaa köyhyysongelma julkiseen keskusteluun. Ruoka-avusta ei ollut tarkoitus tulla pysyvää köyhäinapujärjestelmää. Ruoka-avun tarve ei kuitenkaan poistunut laman hellittäessä, joten ruoka-aputoiminta jäi eloon, vaikka Suomen taloudellinen tilanne koheni. (Kuivalainen ym. 2005, 97–98.)

1990-luvun laman myötä avustusjärjestöjen ruoka-apuun alkoi turvautua pitkäaikaisesti huono-osaisten lisäksi myös laman vuoksi huono-osaiseksi tippuneita, usein ylivelkaantuneita, ihmisiä (Heikkilä ym. 1995, 107). Kuitenkin laman aikaan 1990-luvun alkupuolella nälkää nähneistä vain vajaa kymmenesosa hankki säännöllisesti ruokaa avustusjärjestöjen ruoka-avusta (Kontula & Koskela 1995, 48).

Ruoka-apuun turvautuvien suhteellisen pieni osuus nälkää näkevistä on johtunut häpeän ja muiden sosiaalisten syiden lisäksi varmasti myös siitä, että ruoka-apua oli 1990-luvun alussa tarjolla lähinnä pääkaupunkiseudulla, vaikka nälän kokemuksista raportoitiin melko tasaisesti eri puolilta Suomea. (Kontula & Koskela 1995, 48.) Julkisen ja kolmannen sektorin erilaisia rooleja ja toimintatapoja kuvaa hyvin se, että laman aikaan niin kutsuttu nälkäongelma huomattiin avustusjärjestöjen piirissä, mutta ei niinkään kuntien sosiaalitoimissa (Heikkilä ym. 1995, 115).

Suomen ruoka-apukentälle on tullut lisää uusia toimijoita tasaisesti koko 2000-luvun alun ajan, ja leipäjonoissa käyvät ihmiset yhä kokevat ruoka-avun välttämättömäksi omalle pärjäämiselleen (Ohisalo ym. 2013; 8, 19). Väliaikaiseksi tarkoitettua ruoka-avun on siis annettu vakiintua pysyväksi hyvinvointivaltion aukkojen paikkaajaksi. Samalla julkinen sektori on siirtänyt vastuuta kaikkein heikoimmassa asemassa olevista ihmisistä kolmannelle sektorille. (Silvasti 2011, 281.)

Arvion mukaan Suomessa ruoka-avussa käy säännöllisesti yli 12 000 ihmistä ja epäsäännöllisesti vajaa 10 000 ihmistä vuodessa (Ohisalo 2014, 19). Ruoka-aputoimijat arvioivat ruoka-avun tarpeen olevan kasvussa. Syiksi kysynnän kasvulle he näkevät muun muassa taloudellisen niukkuuden, elinkustannusten kasvun, työelämän rakennemuutoksen aiheuttaman työttömyyden ja sosiaaliturvan riittämättömyyden. (Ohisalo ym. 2013, 53.)

Suomen ruoka-avun kehitys näyttää seuraavan kansainvälisiä esimerkkejä. Ruoka-aputoiminta syntyy taloudellisessa taantumassa, kun perusturvaa leikataan menokurin nimissä. Taloudellisen tilanteen kohentuessa perusturvan taso ei kuitenkaan nouse talouden kehityksen mukana, ja tarve toimeentuloa paikkaavalle ruoka-avulle jää pysyväksi. (Silvasti 2011, 282.)

Euroopan unioni on merkittävä toimija eurooppalaisessa ruoka-avussa. EU:lla on vuodesta 1987 ollut erillinen ohjelma elintarvikkeiden jakamiseksi vähävaraisille ihmisille. Elintarvikeapuohjelmaa rahoittaa kuitenkin Euroopan sosiaalirahaston sijaan Euroopan maatalouden tukirahasto, ja sen tarkoituksena on jakaa maatalouden ylijäämäelintarvikkeita. EU:n ruoka-apu onkin enemmän maatalouspolitiikkaa kuin köyhyyspolitiikkaa. Niin kutsutun EU-ruoan jakaminen on jäsenmaille vapaaehtoista ja sen jakamisesta jäsenmaissa vastaavat kolmannen sektorin organisaatiot. Suurin osa EU:n elintarvikeavusta jaetaan etelä-Euroopan maissa, ja Pohjoismaista EU-ruokaa jakaa vain Suomi. (Kuivalainen & Palola 2013, 92; Saari 2005, 151–152.) Kansainvälisessä keskustelussa ruoka-apu kytkeytyy keskusteluun

ruokahävikistä ja ruoan pilaantumiseen liittyvistä ekologisista kysymyksistä. Suomalainen ruoka-apukeskustelu ei ole kuitenkaan vielä kytkeytynyt yhtä vahvasti ympäristön suojelun ajatukseen (Silvasti 2011, 284).

Suomessa ruoka-apua jakavat lähinnä uskonnolliset yhteisöt ja erilaiset järjestöt, eikä ruoka-apu ole virallisesti kytköksissä hyvinvointivaltion julkisiin instituutioihin, kuten kuntien sosiaali- ja terveystoimiin. Suomi on kansainvälisessä mittakaavassa harvinaisuus, sillä muualla ruoka-apuun ohjataan useimmiten virallisia reittejä pitkin. Toisin kuin esimerkiksi eurooppalaiset ruoka-aputoimijat yleensä suomalaiset ruoka-apua jakavat tahot eivät juuri vaadi todisteita vähävaraisuudesta. Suomessa ruoka-apuun pääsee useimmiten jokainen itsensä apua tarvitseväksi määrittelevä. (Ohisalo & Laihiala 2014, 96.)

Julkisen sektorin, kuten kuntien terveys- ja sosiaalitoimien, tietämys ruoka-avun laajuudesta sekä sen käyttäjien asemasta ja kunnallisten palvelujen käyttämisestä on ollut puutteellista. Kuntien väliset erot tutkittaessa ruoka-avun käyttäjiä kertovat paitsi ruoka-avun erilaisista toimipaikoista ja -toimintatavoista myös kuntien sosiaali- ja terveyspalvelujen erilaisesta tavoitettavuudesta ja toimivuudesta. (Ohisalo & Saari 2014, 15–16.)

Kuntien sosiaalitoimet eivät juuri tee virallista yhteistyötä ruoka-aputoimijoiden kanssa. Kuitenkin sosiaalitoimesta saatetaan ohjata ihmisiä aktiivisesti tai epäsuorasti ruoka-apuun tai diakoniatyön piiriin erityisesti silloin, kun avun hakija ei syystä tai toisesta saa apua julkiselta sektorilta (Ohisalo & Määttä 2014, 44). Vaihtelevat käytännöt ruoka-avussa ja ruoka-avun tilannetta koskevan tiedon puute julkisella sektorilla johtaa helposti ongelmiin ihmisten yhdenvertaisessa kohtelussa.

Valtaosa ruoka-avun työntekijöistä on vapaaehtoisia, jotka usein ovat itsekkin varsin pienituloisia ja mahdollisesti myös entisiä ruoka-avun käyttäjiä (Ohisalo ym. 2013, 19–21). Ruoka-apu onkin ruohonjuuritasolla pitkälti huono-osaisten toisille huono-osaisten järjestämää apua. Näyttää siltä, että leipäjonot nykyajan köyhäinhoitona eroaa merkittävästi 1800-luvusta ja 1900-luvun alusta, jolloin köyhien auttamisessa merkittävä rooli oli yläluokan hyväntekeväisyydellä ja yläluokkaisen naisten vapaaehtoistoiminnalla. Nykypäivän vapaaehtoisten köyhäinhoito on ennemminkin huono-osaisten toisilleen antamaa vertaisapua.

Ruoka-apu on suomalaisen sosiaalipolitiikan harmaata aluetta, jolla on tärkeä rooli sosiaaliturvan ja palvelujärjestelmän paikkaajana, mutta jota ei juuri Sosiaali- ja terveysministeriön virallisissa asiakirjoissa huomioida tai tunnusteta. Ruoka-avun vakiintumisen taustalla on muun muassa globaali uusliberalistinen kehityskulku, joka painottaa markkina-ajatteluun sitoutumista, sosiaalimenojen leikkauksia ja sosiaalisen vastuun siirtämistä valtionhallinnosta alemmille tasoille ja aina yksilöille itselleen (Riches 2008, 29). Ruoka-avusta ja muusta hyväntekeväisyyteen ja vapaaehtoisuuteen perustuvasta auttamisesta on tullut eräänlaista epävirallista sosiaalipolitiikkaa, jonka merkitys ja laajuus saattavat yllättää monet.

2.3 Ruoka-avun käyttäjät

Ruoka-apua käyttävien joukko on monipuolistunut 1990-luvun laman leipäjonon melko homogeenisestä joukosta. Tyypillinen ruoka-apua käyttävä on kuitenkin edelleen melko perinteinen yhteiskunnan huono-osainen: suhteellisen iäkäs ja huonossa työmarkkina-asemassa oleva, joka asuu yksin ja vuokralla. Suomalaiset ruoka-avun käyttäjät ovat keskimäärin koko väestöä vanhempia ja vähemmän koulutettuja, mutta heidän elämäntilanteensa ovat vaihtelevia. Ruoka-apua käy työttömien ja eläkeläisten lisäksi myös lapsiperheitä, opiskelijoita ja työssäkäyviä. (Ohisalo 2014, 30–41.)

Ruoka-avussa käyvistä lähes kymmenen prosenttia on työssäkäyviä. Yli puolet työssäkäyvistä on osa- tai määräaikaissa työsuhteessa, mutta jopa 40 prosenttia työssäkäyvistä ruoka-avun saajista käy pysyvästi työssä. (Ohisalo 2014, 31). Ruoka-apua käyttävät eivät siis ole vain sosiaaliturvan varassa eläviä työttömiä ja eläkeläisiä, vaan myös työssäkäyviä, joiden palkka ei ilmeisesti riitä kattamaan elinkustannuksia. Vaikuttaa siltä, että matalapalkkatöiden mukanaan tuoma köyhien työntekijöiden ilmiö vaikuttaa myös Suomessa.

Suurin osa ruoka-avun käyttäjistä saa jotakin sosiaaliturvan muotoa. Ruoka-avun käyttäjien tilannetta kartoittavan tutkimukseen mukaan pelkkää ensisijaista tulonsiirtoa, kuten eläkettä, työttömyysturvan peruspäivärahaa tai vanhempainetuuksia, saa 28 prosenttia ruoka-avun käyttäjistä. Asumistukea saa 67 prosenttia ruoka-avun käyttäjistä, ja se yhdistyy ensisijaisiin etuuksiin, toimeentulotukeen tai näihin molempiin. Jopa 30 prosenttia tutkimukseen vastanneista saa asumislisän lisäksi sekä ensisijaista etuutta että toimeentulotukea. (Ohisalo & Määttä 2014,

46–49.) Näyttää siltä, että useat eri sosiaaliturvan muodot yhdessäkään eivät riitä takaamaan kaikille tarvittavaa toimeentuloa ja saattavat pakottaa turvautumaan ruoka-apuun.

Ruoka-avun käyttäjien koettu hyvinvointi on selkeästi heikompaa kuin koko väestön tasolla. Suurin ero hyvinvoinnin eri osa-alueista ruoka-avun käyttäjien ja koko väestön välillä on tyytyväisyydessä taloudelliseen hyvinvointiin. Ruoka-avun käyttäjien kokemus omasta hyvinvoinnistaan ja tulevaisuudestaan ei ole kuitenkaan lohduton. Esimerkiksi puolet ruoka-apua saavista arvelee elämänsä olevan tulevaisuudessa parempaa, kun koko väestön osalta vastaava osuus on 62 prosenttia. (Kainulainen 2014, 68.)

Viranomaisiin ja muihin ihmisiin luottaminen on koko väestöä alhaisempaa ruoka-avun käyttäjien keskuudessa. Kuitenkin ne ruoka-avun käyttäjät, jotka ovat saaneet kaupungilta riittävästi tukea ja apua, luottavat viranomaisiin ja muihin ihmisiin muita käyttäjiä enemmän. (Kouvo 2014, 80.) Tutkimuksen valossa näyttää siltä, että ruoka-apu on Suomessa arkipäiväistynyt eikä leipäjonoissa käymiseen liity samalla tapaa häpeää ja stigmaa kuin vielä 1990-luvun laman aikaan. Tuolloin kynnys käydä ruoka-avussa oli korkea erityisesti nuorilla ihmisillä (Kontula & Koskela 1995, 48).

Häpeää ruoka-avussa käyttämisestä koetaan kuitenkin edelleen, mutta sen määrä vaihtelee eri käyttäjäryhmien välillä. Nykyään vanhat ihmiset kokevat nuoria enemmän ja korkeakoulutetut kouluttamattomia enemmän häpeää ruoka-avun käyttämisestä. Toisaalta ne, joiden näkemys omasta tulevaisuudestaan oli valoisa, kokivat keskimääräistä vähemmän häpeää, kun taas itsensä huono-osaiseksi näkevien ruoka-avussa käyttäjien kokemus häpeästä oli paljon keskimääräistä vahvempi. (Ohisalo & Saari & Saukko 2014, 95.)

Monet ruoka-apua käyttävät pitävät siellä saatavia sosiaalisia kontakteja ja muiden ihmisten tapaamista tärkeänä (Kainulainen 2014, 67). Ruoka-avun jakopisteissä käyminen ei kuitenkaan itsessään yhdistä ihmisiä. Sen sijaan osalle kävijöistä saattaa syntyä ruoka-avussa eräänlainen luottamuksen ilmapiiri, joka mahdollistaa keskustelun ja tuottaa tärkeitä osallisuuden kokemuksia. Luottamuksen puute kävijöiden kesken tai kävijöiden ja ruoka-avun järjestäjien välillä estää helposti yhteisen toiminnan syntymisen. (Hernetkoski & Oikarinen 2014, 166–167.)

Heikko terveydentila, kalliit asumiskustannukset, yksinäisyyden tunne, heikentynyt toimintakyky, epätietoisuus itselle kuuluvista etuuksista ja palveluista sekä konkreettinen nälän

tunne ovat tekijöitä, jotka saattavat johtaa ruoka-avun käyttämiseen. Mitä useampi näistä yksilölle kerääntyy, sitä todennäköisempää hänen on päätyä ruoka-avun käyttäjäksi. (Ohisalo & Saari 2014, 111.)

Ruoka-apuun päädytään pääsääntöisesti, kun sosiaaliturva eli yhteiskunnan turvaverkko ei riitä. Toisaalta ruoka-avussa saatetaan käydä myös, jos epävirallinen ruoka-apu koetaan nopeammaksi ja helpommin lähestyttäväksi kuin sosiaaliturva ja julkinen palvelujärjestelmä. (Ohisalo & Määttä, 57.)

Köyhyyttä ja siten ruoka-avun tarvetta voidaan vähentää tehokkaasti ja suhteellisen edullisesti korottamalla toimeentulotuen tasoa. Toimeentulotuen parantaminen ei kuitenkaan auta kaikkia köyhiä, sillä sitä eivät hae kaikki siihen oikeutetut. (Sallila 2009, 162–166.) Ruoka-avussa käyttäjistä 10 prosenttia ei ole saanut mitään sosiaaliturvaetuutta viimeisten kahden kuukauden aikana ja vuonna 1994 nälkää kokeneista ihmisistä puolet ei saanut toimeentulotukea (Ohisalo & Määttä 2014, 58; Kontula 1995, 56).

3. Yhteiskunnan eriarvoistuminen ja lapsiperheet

Pohjoismaiseen hyvinvointivaltion arvoihin kuuluvat julkinen vastuu, tasa-arvo ja universalismi. Tämä tarkoittaa sitä, että köyhyyden ja huono-osaisuuden ongelmia pyritään ratkaisemaan ensisijaisesti osana julkista yhteiskunta- ja hyvinvointipolitiikkaa tarveharkintaisen köyhyyspolitiikan sijaan. (Hänninen 2008, 211.)

Tähän on pyritty nimenomaan institutionaalisilla, laajoilla sosiaalipoliittisilla järjestelmillä, jotka takaavat koko väestölle kattavat palvelut ja kohtuullisen tasoiset etuudet. Erillistä vain köyhille tarkoitettua selektiivistä sosiaalipolitiikkaa ei ole tarvittu. (Kuivalainen & Niemelä 2009, 187.) Ihmisten toimeentulo ja hyvinvointi tulisi siis pohjoismaisen hyvinvointimallin mukaan turvata muun muassa riittävän tasoisella, universaalilla sosiaaliturvalla sekä yhteiskuntaluokkien eroja tasaavilla yhteisillä palveluilla ja koulutuksella.

Suomen perustuslaissa (11.6.1999/731, 19§) taataan kaikille perustoimeentulon turva ja ihmisarvoisen elämän edellytykseksi välttämätön toimeentulo. Pentti Arajärvi (2002, 244) esittelee toimeentuloturvan tarvittavan tason arvioinnin kriteereitä seuraavasti: "Kun edellytetään turvattavaksi toimeentulo (perustoimeentulo, ihmisarvoisen elämän edellyttämä toimeentulo), kyse on sellaisesta rahamääräisestä etuudesta, että se kattaa tavanomaiseen elämään kuuluvat kustannukset (ravinto, vaatetus, hygienia, harrastus- ja virkistysmenot, tietoliikennekulut jne.) huomioon ottaen yhteiskunnan vauraus ja yhteiskunnassa vallitsevat käsitykset."

Perustuslain toteutumista perustoimeentulon osalta sekä pohjoismaisen hyvinvointivaltion onnistumista voi arvioida muun muassa ruoka-avun olemassaolon perusteella, sillä tarve ruoka-avulle syntyy vain riittävän sosiaaliturvan ja palveluverkon puuttuessa. Pohjoismaista vain Suomi ottaa vastaan EU:n ruoka-apua, jonka suurimpia käyttäjiä ovat eteläeurooppalaiset heikon sosiaaliturvan maat (Hänninen 2008, 211). On perusteltua sanoa, ettei perustuslain tarkoittama perustoimeentulo toteudu, jos ihminen joutuu jonottamaan julkisen vallan ulkopuolisten toimijoiden jakamaa ruokaa pärjätäkseen.

Ruoka-apua käyttävät myös lapsiperheet, vaikka yhteiskunta kiinnittää perhepolitiikan kautta erityistä huomiota lapsiperheiden hyvinvointiin. Sosiaali- ja terveysministeriön mukaan (STM 2018) perhepolitiikan tavoitteena on luoda lapsille turvallinen kasvuympäristö ja tukea vanhempia lasten huolenpidossa ja kasvatuksessa. Ensisijainen vastuu lasten hyvinvoinnista on vanhemmilla ja muilla huoltajilla, mutta yhteiskunnan tehtävänä on tarjota perheille tarpeellista apua riittävän varhain.

Lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun on kirjattu lastensuojelulakiin (417/2007). Lastensuojelulaissa korostetaan ennaltaehkäisevän lastensuojelun merkitystä ja veloitetaan kuntia tarjoamaan lastensuojelun lisäksi tarvittavia palveluja ja tukitoimia perheiden ja lasten hyvinvoinnin turvaamiseksi. Lapsiperheiden toimeentulosta ja lapsiperheiden sosiaali- ja terveyspalveluiden kehittämisestä vastaa puolestaan sosiaali- ja terveysministeriö (STM 2018).

Lasten erityinen suojelu ja lapsiperheiden tukeminen on siis määritelty viimekädessä julkisen vallan tehtäväksi. Kuitenkin lapsiköyhyys on Suomessa olemassa oleva ja merkittävä ilmiö, eivätkä lapsiperheille tarkoitettut tukipalvelut tavoita tai palvele kaikkia lapsiperheitä (mm. Salmi & Sauli & Lammi-Taskula 2012, Jäntti 2010, Perälä & Halme & Kanste 2014).

Seuraavissa alaluvuissa tarkastellaan lapsiköyhyyttä ja lapsiperheiden hyvinvointia Suomessa pääasiassa 1990-luvulta tähän päivään sekä pureudutaan tarkemmin köyhyysriskissä oleviin lapsiperheisiin ja lapsiköyhyyden yhteiskunnallisiin syihin ja vaikutuksiin.

3.1 Lapsiköyhyyden määrittely, tilanne ja kehitys

Köyhyys on monitahoinen ilmiö ja sen tarkka määrittely on haastavaa. Köyhyyden määritelmän rajaamiseen vaikuttaakin tutkimuksen yhteiskunnallinen konteksti ja tutkimuskysymys. Köyhyyttä määriteltäessä on syytä pohtia tarkastellaanko köyhyyttä laajasta vai kapeammasta näkökulmasta, tarkasteleeko henkilön tuloja, elintasoa vai toimintamahdollisuuksia ja keskittykö absoluuttiseen vai suhteelliseen köyhyteen (Lister 2004, 13–23).

Lisäksi tutkimuksessa on oleellista, tutkitaanko köyhyyttä objektiivisten mittareiden, kuten tulojen, kautta vai henkilön subjektiivisten kokemusten kautta (Karvonen & Salmi 2016, 9). Köyhyyden määrittelyssä tehtävät valinnat vaikuttavat muun muassa siihen millaisiin politiikkatoimiin mahdollisesti päädytään ja miten köyhiksi määriteltäviä ihmisiä kohdellaan tai pyritään tukemaan (Lister 2004, 36).

Tässä tutkielmassa käytetään pääosin määritelmää, jonka mukaan kotitalous elää köyhyysrajan alapuolella, jos sen käytettävissä olevat ekvivalenttitulot ovat alle 60 prosenttia koko väestön mediaani- eli keskitulosta. Samaa suhteellisen köyhyyden määritelmää käyttävät useimmat suomalaiset ja eurooppalaiset tilastoviranomaiset (Karvonen & Salmi 2016, 73). Köyhyydelle ja pienituloisuudelle käytetään molemmille samaa määritelmää, joten niitä voi tässä tutkielmassa pitää toistensa synonyymeina.

On syytä huomioida, että tämä köyhyyden määritelmä kuvaa pienituloisten ja keskituloisten välistä suhteellista tuloeroa, joten köyhiksi määriteltävien määrään vaikuttavat muutokset koko väestön tulojakaumassa. Esimerkiksi, jos taloudellisen taantuman seurauksena suuri- ja keskituloisten tulot laskevat, mutta pienituloisten tulot pysyvät samana, pienenee samalla myös suhteellinen köyhyysaste, kun köyhyysraja laskee mediaanitulojen laskun myötä alemmas. (Karvonen & Salmi 2016, 74.) Tässä tapauksessa osa ihmisistä ei olisi enää määritelmän mukaan köyhiä, vaikka käytettävissä olevat tulot tai pakolliset menot eivät muutu.

Perusturvan varassa eläviksi määritellään ne kotitalouden, joiden tuloista vähintään 90 prosenttia muodostuu perusturvaetuuksista. Perusturvaetuuksien taso on suhteellisen matala, joten hyvin suuri osa perusturvan varassa elävistä on myös pienituloisia. Läheskään kaikki pienituloiset eivät kuitenkaan ole perusturvan varassa eläviä, sillä pienituloisissa on myös palkkatöitä tekeviä ja ansiosidonnaista työttömyysetuutta tai työeläkettä saavia. (Karvonen & Salmi 2016, 74.)

Lapsiköyhyydellä puolestaan viitataan tässä tutkielmassa niiden alle 18-vuotiaiden osuuteen lapsiväestöstä, jotka elävät suhteellisen köyhyysrajan alapuolella olevissa kotitalouksissa. Lasten köyhyysmääritelmä on siis riippuvainen kotitalouden taloudellisesta asemasta ja useimmiten lapsen vanhempien tai huoltajien tulotasosta. Vaikka suhteellinen köyhyysaste on yleinen tapa arvioida lapsiköyhyyttä, se ei huomioi sitä, kuinka kaukana köyhyysrajasta perhe elää tai kuinka pysyvää köyhyys on (Karvonen & Salmi 2016, 7).

Köyhyyden mittaaminen ja tutkiminen on muuttunut moniulotteisemmaksi, mikä lapsiköyhyyden kohdalla tarkoittaa esimerkiksi aineellisen hyvinvoinnin tarkastelua tuloja laajemmin ja lapsen psykososiaalisen ympäristön huomioimista (Karvonen & Salmi 2016, 10.). Lasten omista kokemuksista hyvinvoinnistaan on kuitenkin edelleen melko vähän tutkimustietoa, ja erityisesti alle yläkouluikäisten lasten subjektiivista hyvinvointia on tutkittu vähän (Karvonen 2016, 65).

Kuluttamisen näkökulmasta suhteellisessa köyhyydessä on kyse siitä, onko yksilöllä tai kotitaloudella mahdollisuuksia kuluttaa yleisten yhteiskunnan laatuvaatimusten mukaisesti (Niemelä 2005, 48). Ollakseen täysimääräisesti yhteiskunnan jäsen, on oltava mahdollisuus käyttää rahaa muuhunkin kuin hengissä pysymisen kannalta välttämättömiin tarpeisiin. Sosiaaliturvan ja erityisesti toimeentulotuen normeihin kuuluu ajatus tietystä kohtuullisen kulutuksen tasosta, joka sosiaaliturvatukien tulisi mahdollistaa (Niemelä 2005, 49–50). On kuitenkin poliittinen päätös, mille tasolle sosiaaliturva asetetaan ja millaisten asioiden hankkimiseen sosiaaliturvan tulisi riittää.

Köyhyysrajan alapuolelle jäävien lapsiperheiden määrä on ollut kasvussa, vaikka Suomessa lapsiköyhyys onkin edelleen kansainvälisesti vertailtuna suhteellisen alhaista. Taloudellisia ongelmia lapsiperheille aiheuttaa erityisesti sosiaaliturvan tason riittämättömyys ja kasvavat asumismenot. Erityisesti pikkulapsiperheet ovat riippuvaisia sosiaaliturvasta, sillä suuri osa alle

kolmivuotiaiden lasten äideistä on tilapäisesti tai pysyvästi työelämän ulkopuolella. (Lammi-Taskula & Salmi 2010, 199.)

Valtaosa lapsiperheistä on keskituloisia ja eri tuloluokkien osuus lapsiperheissä on vaihdellut jonkin verran ilman selkeää trendiä. Lapsiperheiden pienituloisuudessa on kuitenkin nouseva trendi 1990-luvulta asti tarkastellessa. Suhteellinen lapsiköyhyys alentui tasaisesti 1970-luvun alusta asti aina vuoteen 1994 saakka. Vuodesta 1995 lapsiköyhyys nousi jyrkästi ja oli vuonna 2007 korkeimmillaan 13,7 prosenttia eli lähes kolminkertainen verrattuna vuoden 1995 lapsiköyhyysasteeseen. (Salmi & Lammi-Taskula & Sauli 2014, 83–86.)

Lapsiköyhyys on Suomessa 1990-luvun loppupuolelta 2010-luvulle tultaessa moninkertaistunut taloudellisesta kasvusta huolimatta ja kasvanut myös vuosina, jolloin tuloerot ovat muuten kaventuneet. Vuodesta 1995 vuoteen 2009 lapsiperheiden sisäiset tuloerot kasvoivat enemmän kuin tuloerot koko väestön tasolla. (Salmi & Sauli & Lammi-Taskula 2012, 24–26.) Lisäksi pienituloisimpien lapsiperheiden tulokehitys on ollut jonkin verran hitaampaa kuin vastaavassa tuloryhmässä koko väestön tasolla (Salmi ym. 2014, 85).

Lapsiköyhyys laski jonkin verran vuodesta 2007 alkaen. Muutos johtuu siitä, että talouskriisin seurauksena keskituloisten tulokehitys on hidastunut ja jopa pysähtynyt. Suhteellisen lapsiköyhyyden alenemisesta huolimatta köyhien kotitalouksien tulojen kasvu on ollut vähäistä. Samalla taloustaantumien myötä köyhyysrajan yläpuolelle nousseiden lapsiperheiden arkitodellisuus ei välttämättä ole juuri muuttunut. (Salmi ym. 2014, 90.)

Vaikuttaa siltä, että talouskriisi ei ole vaikuttanut lapsiperheiden toimeentulokokemuksiin. Vuoden 2012 syksyllä lapsiperheet kokivat toimeentulovaikeuksia suunnilleen saman verran kuin ennen vuonna 2008 alkanutta talouskriisiä. Sen sijaan kaikkien lapsiperheiden usko perheen talouden kehittymisestä parempaan suuntaan oli vähentynyt talouskriisin myötä. (Salmi ym. 2014, 102).

Köyhyysasteen lisäksi pienituloisuuden pitkittyminen on lasten hyvinvointia tutkittaessa oleellinen mittari. Pitkittynyt pienituloisuus on lapsilla muuta väestöä vähäisempää, mutta on 2000-luvulla lähestynyt aikuisväestön tasoa. Lapsiköyhyysaste kääntyi vuonna 2007 laskuun, mutta lasten pitkittynyt pienituloisuus jatkoi kasvuaan aina vuoteen 2011 asti. (Salmi ym. 2014, 89.)

2010-luvun alussa lapsiperheiden pienituloisuus väheni hieman, mutta kääntyi taas kasvuun vuonna 2012. Vuonna 2016 lapsiköyhyysaste oli 12,7 prosenttia. Lisäksi vuonna 2016 lapsiperheet olivat ainoa kotitaloustyyppi, jossa pienituloisuus kasvoi. Erityisesti yksinhuoltajaperheiden pienituloisuusaste on pysytellyt korkealla, noin 10 prosenttiyksikköä koko väestön pienituloisuusastetta korkeammalla. (Tilastokeskus, tulonjakotilasto.)

Toimeentulon riittävyyden kokemuksissa on eroa sukupuolten välillä. Pikkulapsiperheiden äidit raportoivat isää useammin eriasteisista haasteista perheen toimeentulossa. Kotitalouden nettotulot vaikuttavat toimeentulokokemukseen, mutta äidit arvioivat toimeen tulon isää hankalammaksi kaikissa tuloryhmissä. Ero korostuu alimmissa tuloryhmissä. (Salmi & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 29–31.)

Vaikka Suomen lapsiköyhyys ei ole eurooppalaisittain tarkasteltuna erityisen korkealla tasolla, on suomalaisen lapsiköyhyyden nopea kasvu merkittävää ja huolta herättävää. Lisäksi pitkäaikaisesti köyhien lasten osuus on Suomessa varsin lähellä EU-maiden keskitasoa. (Jäntti 2010, 68.)

Suhteellisen köyhyysasteen lisäksi on kiinnostavaa tarkastella perusturvan varassa elämistä. Koko väestöstä täysin perusturvan varassa eli vuonna 2014 4,3 prosenttia väestöstä. Lasten kohdalla osuus on hieman suurempi. Alle 18-vuotiaista 4,9 prosenttia eli perusturvalla toimeentulevissa asutokunnissa. Osuus on sitä suurempi mitä nuoremmista lapsista on kyse, ja alle 3-vuotiaista lähes 8 prosenttia elää perusturvan varassa olevissa asutokunnissa. (Okkonen 2016, 46–47.)

Pienten lasten kohdalla perusturvan varassa eläminen on yleistä pikkulapsivaiheeseen sijoittuvien perhe-etuuksien vuoksi. Osalla lapsista perusturvan varassa eläminen kuitenkin jatkuu tämän vaiheen yli ja pitkittyy. Pitkittynyt perusturvalla eläminen on lisääntynyt jonkin verran ja varhaislapsuudessa koetusta perusturvan varassa elämisestä on tullut pysyvämpää. (Okkonen 2016, 50.)

Köyhät lapsiperheet ovat huomattavan riippuvaisia sosiaaliturvasta. Köyhissä lapsiperheissä sosiaaliturvaetuuksien osuus kotitalouden käytettävissä olevista tuloista on kolminkertainen muihin lapsiperheisiin verrattuna. Näin ollen perhepoliittisten etuuksien reaaliarvon merkittävä

aleneminen on vaikuttanut muita lapsiperheitä vahvemmin juuri köyhiin lapsiperheisiin. (Salmi & Sauli & Lammi-Taskula 2012, 30.)

Lapsiperheiden perusturva on heikentynyt samalla kun muiden ryhmien perusturva on pysynyt ennallaan tai parantunut. Heikkeneminen johtuu leikkauksista lapsilisään ja vanhempainpäivärahan ja kotihoidon tuen reaaliarvojen laskusta. Perusturvan heikkeneminen kohdistuu erityisesti köyhiin ja köyhyysriskissä eläviin lapsiperheisiin. (Salmi & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 24)

Lasten ja perheiden saamien tukien osuus kaikista sosiaalimenoista on laskenut vuodesta 1995 kolmella prosenttiyksiköllä ollen vuonna 2014 10 prosenttia kaikista sosiaalimenoista (Tanhua & Knape 2016). Lapsiperheet saavat siis aiempaa pienemmän osan sosiaalimenojen kokonaisuudesta.

3.2 Lapsiperheiden palvelut ja kulutusmahdollisuudet

Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa peruspalveluilla on merkittävä rooli lapsiperheiden hyvinvoinnin kannalta. Varhaiskasvatus ja koululaitos sekä terveyspalvelut ovat tärkeitä lapsiköyhyyden ratkaisemisessa ja torjunnassa. (Karvonen & Salmi 2016, 10.) 1990-luvun jälkeen näihin palveluihin on kohdistunut säästöjä, leikkauksia ja tehostamista, mikä on ohentanut palvelurakennetta ja lisännyt kuntien välisiä eroja palvelujen saatavuudessa ja laadussa (Salmi & Mäkelä & Perälä & Kestilä 2012, 2–3). Samalla heikkenivät mahdollisuudet tehdä ennaltaehkäisevää työtä lapsiperheiden parissa (Forssén 2006, 113).

Lapsiperheiden palvelutarpeet ovat kasvaneet ja niille asetetut odotukset ovat korkeammalla lapsiperheiden arjen monimutkaistumisen myötä. Vaikka perheet pitävät palveluiden saatavuutta keskimäärin kohtuullisen hyvänä, on ongelmia erityisesti kohdennettujen palveluiden, kuten lastensuojelun, perhetyön sekä kasvatus- ja perheneuvoloiden saatavuudessa. Lapsiperheille tarjolla olevat palvelut eivät kaikilta osin kohtaa perheiden todellisia palvelutarpeita. (Perälä ym. 2014, 237.)

Universaaleja lapsille ja perheille suunnattuja palveluja ovat muun muassa äitiys- ja lastenneuvola, varhaiskasvatus ja perusopetus sekä kouluterveydenhuolto. Näiden lisäksi

lapsiperheille on tarjolla kohdennettuja ja tarpeen mukaan saatavia tukipalveluita, kuten eri ammattiryhmien lisä- ja kotikäynnit, varhainen tuki päivähoidossa, perhetyö sekä kasvatus- ja perheneuvola. Myös lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu ja päihdepalvelut kuuluvat lapsiperheiden tukipalveluihin. (Perälä ym. 2014, 229.) Sosiaalihuollon uudistuksen yhteydessä vuonna 2015 lapsiperheille taattiin myös oikeus saada kunnalta kotipalvelua ilman lastensuojelun asiakkuutta (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 19§).

Perheiden palveluihin pyrittiin panostamaan 2000-luvun alussa (Forssen 2006, 103). Monien peruspalveluiden resursseja ei kuitenkaan palautettu riittävälle tasolle ja vuosikymmenen vaihteen kuntatalouden kriisin myötä vähennettiin taas lasten terveyskeskus- ja neuvolakäyntejä sekä kasvatettiin ryhmäkokoja. (Salmi & Mäkelä & Perälä & Kestilä 2012, 2.)

Palveluiden saaminen koetaan usein edelleen hankalaksi. Esimerkiksi yksinhuoltajaäidit ovat kokeneet, että palvelujärjestelmästä saatava tuki on vähäistä ja palvelukokemukset huonoja, varsinkin jos perheessä ei ole toimeentulohaasteiden lisäksi muita sosiaalisia ongelmia (Roivainen & Jalonen 2012, 169–170).

Yksinhuoltajat ja perheet, joilla on haasteita toimeentulon kanssa, pitävät lapsiperheille suunnattujen palveluiden saatavuutta ja niistä saadun tuen riittävyyttä muita lapsiperheitä heikompana. Näyttää siltä, että sosiaali- ja terveystalouden tavoite riittävien palveluiden ja tuen tarjoamisesta lapsiperheille sosioekonomisesta asemasta riippumatta ei toteudu. (Perälä ym. 2014, 234.)

Mitä enemmän vanhemmilla on huolia lasten kasvuun ja omaan vanhemmuuteensa liittyen, sitä vaikeammaksi he kokevat palvelujen saatavuuden ja riittämättömämmäksi saadun tuen (Perälä ym. 2014, 237). On huolestuttavaa, että perheet, jotka tarvitsevat eniten tukea ja palveluja, kokevat niiden saatavuuden huonoksi. Tämä voi johtua riittämättömien resurssien lisäksi myös siitä, että palvelut on kohdennettu huonosti tai etteivät ne palvele kohderyhmää heidän tarvitsemallaan tavalla.

Esimerkiksi päihdeongelmista kärsivät vanhemmat kokevat avun saamisen vaikeaksi ja perhepalveluissa toimivien työntekijöiden tietotason päihdeongelmista riittämättömäksi. Päihdeongelmista kärsivät vanhemmat toivoivat muun muassa parempaa kriisiapua, perheen

tilanteen kokonaisvaltaista huomioimista, tasavertaista kohtelua ja riittävää jälkihoitoa. (Pitkänen & Kaskela & Halme & Perälä 2014, 283–284.)

Lasten hyvinvointi on paljon riippuvainen palveluverkoston toimivuudesta (Forssén 2006, 103). Riittävät ja oikein kohdennetut palvelut tukevat vaikeassa tilanteessa olevia perheitä, mutta toimivat erityisesti myös ongelmien ennaltaehkäisyssä. Ehkäisevät palvelut ovat sekä inhimillisesti että taloudellisesti perusteltuja lasten ja nuorten hyvinvoinnin parantamiseksi (Conti & Heckman 2012, 48).

Lapsiperheiden palveluiden lisäksi perheiden hyvinvoinnin kannalta on oleellista tarkastella myös lapsiperheiden kulutusmahdollisuuksia. Pienituloisten perheiden taloudellista tilannetta on heikentänyt se, että pienituloisten lapsiperheiden asuntojen vuokrat ovat kasvaneet 2000-luvun alussa selkeästi nopeammin kuin perheiden tulot (Salmi & Sauli & Lammi-Taskula 2012, 32). Asumisen osuus lapsiperheiden pienituloisimman viidenneksen kulutuksesta on kasvanut samalla, kun kaikissa muissa tuloluokissa asumisen osuus kulutuksesta on pienentynyt (Niemelä & Rajas 2014, 115). (Tässä kyse vuosista 2006-2012)

Pienituloisten kulutuksessa korostuvat huomattavasti asuminen ja ruoka. Kotitaloudet käyttävät tulotasosta riippumatta rahaa myös kulttuurisiin ja sosiaalisiin aktiviteetteihin, mutta pienituloisilla kotitalouksilla näiden osuus kokonaiskulutuksesta on pienempi kuin muilla tuloryhmillä. (Niemelä 2005, 49.) Pienituloisilla korostuu siis niin kutsuttu välttämättömyyskuluttaminen.

Perheet rakentavat kulutustaan lasten ympärille, ja perheen resursseja ohjataan ensisijaisesti lasten tarpeiden mukaisesti. Tämä korostuu erityisesti köyhissä perheissä, kun käytettävissä olevia resursseja on vähän. Samalla vanhemmat tinkivät omasta kulutuksestaan lasten hyväksi. (Hamilton & Catterall 2006, 1042.)

Suomalaiset lapsiperheet joutuvat kuitenkin vain harvoin tinkimään terveellisestä ja riittävästä ravinnosta. Alle prosentti lapsiperheistä ilmoittaa, ettei heillä ole varaa ostaa lapsille hedelmiä tai riittävän proteiinipitoiseen ruokaan. Vaatteista ja muusta kulutuksesta joutuu puolestaan tinkimään isompi osa perheistä. (Karvonen 2016, 55–56.)

Köyhät perheet saattavat priorisoida kulutustaan kodin ulkopuolella näkyviin asioihin, kuten vaatteisiin, kodin sisäisen kulutuksen, kuten ruoan, sijaan välttääkseen köyhyyden stigman tarttumista lapsiinsa (Hamilton & Catterall 2006, 1044). Vapaa-ajan kulutuksesta muodostuu lapsiperheitä erotteleva tekijä erityisesti siinä vaiheessa, kun lapset aloittavat koulunkäynnin ja paine näkyvään kuluttamiseen sekä vapaa-ajan aktiviteetteihin rahalliseen panostamiseen kasvaa (Niemelä & Raijas 2014, 118).

Pienituloisten kulutus suuntautuu muita tuloryhmiä voimakkaammin elinvaiheen ja elämäntilanteen, kuten kotitaloustyyppin ja lapsiluvun, mukaan. Erityisesti arkikulutuksessa pienituloisten kotitalouksien kulutuksessa korostuivat keskituloisia enemmän lapsiperheet. (Niemelä 2005, 87–93.) Hyvin toimeentulevat lapsiperheet erottuvat muista lapsiperheistä vapaa-aikaan, kulttuuriin, autoiluun ja matkustamiseen kuluttamisen kautta (Niemelä & Raijas 2014, 117).

Pienituloisuuden koetaan rajoittavan elämää, kun keskiluokkaisen elämännormin mukaiset hankintamahdollisuudet ja valinnanvapaus ovat kaventuneet. Osa pienituloisista käsittelee kulutusmahdollisuuksien rajoittuneisuutta vaatimattomuuden, säästäväisyyden ja kekseliäisyyden ihannoimisella. (Mäki 2011, 46.)

3.3 Lapsiperheiden erot: ketkä ovat köyhyysriskissä?

Lapsiperheiden köyhyyden syyt ovat moniulotteisempia kuin muissa kotitalouksissa. Lapsiköyhyydelle voidaan kuitenkin määrittää muutamia riskitekijöitä. Muita lapsiperheitä suuremssa köyhyysriskissä ovat työttömyydestä kärsivät perheet, yksinhuoltajaperheet, monilapsiset perheet ja perheet, joiden vanhempien koulutustaso on matala. Lapsiperheen köyhyysriski voi olla rakenteellista tai liittyä tiettyyn elämänvaiheeseen tai käännekohtaan. Seuraavaksi tarkastellaan lapsiköyhyyden syitä ja lapsiperheiden välisiä eroja.

Köyhissä lapsiperheissä työttömyys tai työmarkkinoiden ulkopuolella oleminen on muiden köyhien kotitalouksien tapaan merkittävä tekijä. Samalla merkittävä osa köyhien lapsiperheiden huoltajista käy töissä. Köyhien lapsiperheiden viitehenkilöistä lähes puolet käy töissä, kun lapsettomissa köyhissä kotitalouksissa vastaava luku on vain reilu kymmenen prosenttia (Salmi & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 21).

Köyhien lapsiperheiden huoltajat ovat muita useammin määräaikaissä, osa-aikaissä ja matalapalkkiaisissa töissä, mikä heikentää kotitalouden taloudellista tilannetta. Köyhien lapsiperheiden huoltajien heikompi työmarkkina-asema selittyy muita lapsiperheiden huoltajia matalammalla koulutustasolla. (Salmi & Sauli & Lammi-Taskula 2012, 26–29.)

Koulutuksen puute kasvattaa perheen köyhyysriskiä, sillä vähäisen koulutuksen työpaikat ovat vähentyneet. Köyhien lapsiperheiden huoltajista yli neljänneksellä ei ole perusasteen jälkeistä tutkintoa, mikä on 3,6 kertaa enemmän kuin köyhyysrajan ylittävissä perheissä. (Salmi & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 23, 42).

Toisaalta määräaikaisten ja osa-aikaisten työsuhteiden sekä itsensätyöllistämisen lisääntyminen on heikentänyt myös korkeakoulutettujen mahdollisuuksia vakaaseen toimeentuloon ja kasvattanut heidän osuuttaan köyhistä lapsiperheistä. Köyhien lapsiperheiden huoltajista jopa viidennes on korkeasti koulutettuja. (Salmi & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 23, 42). Koulutus ei siis enää yksioikoisesti suojaa köyhyydeltä.

Työtilanne vaikuttaa kuitenkin äitien ja isien toimeentulokokemuksiin eri tavoin. Pikkulapsiperheiden isät kokevat todennäköisemmin toimeentulon kanssa hankaluuksia, jos he ovat olleet työttöminä tai kokeneet työttömyyden uhkaa. Äideillä taas aiempi työttömyys, kokemus työn epävarmuudesta tai työtilanne lapsen saamisen aikaan eivät vaikuttaneet kokemuksiin toimeentulosta. Äideillä korkeakoulutus vähensi todennäköisyyttä kokea toimeentulo hankalaksi, mutta isillä koulutuksella ei ollut vastaavaa merkitystä. (Salmi & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 32–33.)

Lapsiköyhyys on lisääntynyt erityisesti yhden huoltajan perheissä. Vielä 1990-luvun alussa lapsiköyhyysasteen erot eri perhetyypeissä olivat melko pieniä. Myöhemmin lapsiköyhyyden kasvaessa, se on kasvanut jyrkimmin yksinhuoltajaperheissä. Vuonna 2006 joka viides yksinhuoltajataloudessa asuva lapsi määriteltiin köyhäksi, kun kaikista lapsista vain joka kymmenes oli köyhä. Vuonna 2012 köyhistä lapsista 32 prosenttia kuului yksinhuoltajaperheisiin, kun kaikista lapsista yksinhuoltajaperheisiin kuului 10 prosenttia. (Salmi ym. 2014, 87; Jäntti 2010, 67.)

Yksinhuoltajien lapset myös elävät muita useammin pelkän perusturvan varassa. Yhden aikuisen kanssa elävistä lapsista jopa 18 prosenttia eli vuonna 2014 perusturvan varassa, kun kahden aikuisen perheissä vain 2,5 prosenttia lapsista eli perusturvalla. Myös monilapsisissa perheissä pelkän perusturvan varassa eläminen on keskimääräistä yleisempää. (Okkonen 2016, 48.)

Perhemuoto määrittää selvästi sitä, miten lapsiperheet kokevat toimeentulonsa riittävyyden. Yksinhuoltajilla on kaksi kertaa muita perhemuotoja useammin vaikeuksia saada perheen tulot riittämään menoihin. Yksinhuoltajaperheissä myös joudutaan muita perheitä selvästi useammin tinkimään lasten kulutuksesta sekä perheen yhteisistä menoista. (Salmi ym. 2014, 102.)

Vielä 1990-luvulla yhden ja kahden huoltajan perheiden kulutuksessa ei ollut suuria eroja. 2000-luvun alussa eri perhetyyppien kulutusrakenne alkoi hieman eriytyä, mutta lähentyi taas toisiaan 2010-luvun alussa mahdollisesti taloustaantumien seurauksena. (Niemelä & Raijas 2014, 117.) Yksinhuoltajaperheillä on kaikkia lapsiperheitä puolet harvemmin varaa kaikkiin aineellista puutetta mittaaviin kulutustarpeisiin tai lasten nyky-yhteiskunnassa tavanomaisina pidettyihin kulutuskohteisiin (Salmi & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 27–28).

Kahden huoltajan lapsiperheet ovat 2000-luvulla kasvattaneet vaatetukseen, sisustukseen ja tietoliikenteeseen liittyvää kulutustaan merkittävästi enemmän kuin yksinhuoltajaperheet (Niemelä & Raijas 2014, 117). Yksinhuoltajien taloudelliset vaikeudet ovatkin 2000-luvun alkupuolella pahentuneet kahden huoltajan perheisiin verrattuna (Forssén 2012, 122).

Yksinhuoltajuuden lisäksi köyhyysriskiin vaikuttaa myös sukupuoli. Yksinhuoltajaäitien taloudellinen tilanne on yksinhuoltajaisiä heikompi. Yksinhuoltajaäitien bruttotulot ovat pienemmät ja tulonsiirtojen osuus tuloista suurempi kuin yksinhuoltajaisillä, vaikka sekä yksinhuoltajaäidit että –isät käyvät yhtä usein kokopäiväisessä palkkatyössä. (Sauli 2013, 162–163.)

Yksinhuoltajavanhemmat kokevat huomattavasti kahden huoltajan perheiden vanhempia useammin erilaisia stressitekijöitä, kuten jatkuvaa yksinäisyyttä, ylläpidettävyyttä ja hermostuneisuutta (Forssén 2012, 119). Yksinhuoltajilla on myös muuta väestöä enemmän terveyteen ja hyvinvointiin liittyviä ongelmia, kun taas kahden huoltajan perheiden vanhemmat kokevat terveytensä ja hyvinvointinsa muuta väestöä paremmaksi (Kaikkonen & Mäki & Murto & Penttala & Hakulinen-Viitanen & Laatikainen 2014, 163).

Köyhyydestä selviämiseen voi olla monenlaisia strategioita. Esimerkiksi yksinhuoltajaäidit saattavat turvautua eriarvoisuuden hyväksymisen ja säästäväisyyden strategioihin. Hyväksyessään oman köyhyytensä ja sopeutuessaan siihen he välttävät häpeän kokemuksen ja välttyvät jatkuvalta vertailulta keskiluokkaisiin tai rikkaisiin ihmisiin. Säästäväisyys elämäntapana taas tukee köyhän omaa toimijuutta, neuvokkuutta ja hyveellisyyttä. (Krok 2012, 143–145.)

Erityisesti säästäväisyys on yksinhuoltajaäideille tyypillinen selviytymisstrategia, ja antaa heille mahdollisuuden osoittaa olevansa hyviä vanhempia. Samalla yksinhuoltajaäidit haluavat mahdollisimman vähän erottua tavoiltaan tai olemukseltaan kulttuurisesti hyväksytystä köyhästä, minkä takia esimerkiksi häpeän leimaamaa leipäjonossa käymistä vältetään. Yksinhuoltajaäitien käyttämät selviytymisstrategiat kuitenkin häivyttävät köyhyyden yhteiskunnallisena ongelmana, kun köyhyydestä näennäisesti selviydytään eikä siitä tule julkista ongelmaa. (Krok 2012, 143–145.)

Yksinhuoltajaperheiden lisäksi muita suuremmassa köyhyysriskissä ovat monen lapsen perheet sekä pikkulapsiperheet (Salmi & Sauli & Lammi-Taskula 2012, 29–30). Köyhistä lapsista yli kaksi kolmasosaa ja joinain vuosina jopa 80 prosenttia on kuulunut joko yksinhuoltajaperheeseen tai perheeseen, jossa lapsia on kolme tai enemmän. Suurten perheiden lasten köyhyysriski on myös kasvanut. (Salmi ym. 2014, 87).

Kahden huoltajan perheissä köyhyyden kasvu on kohdistunut erityisesti perheisiin, jossa on alle kouluikäisiä lapsia (Salmi & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 17). Alle 3-vuotiaiden lasten köyhyysriski on ollut koko 2000-luvun selkeästi muita lapsia korkeampi (Salmi & Lammi-Taskula & Sauli 2014, 86). Pitkittyneen köyhyyden riski puolestaan on korkein leikki-ikäisten ja teini-ikäisten perheissä (Salmi ym. 2014, 102).

Huono-osaisuus ja erilaiset ongelmat ovat taipuvaisia periytymään sukupolvelta toiselle. Vaikka valtaosa suomalaisista lapsista ja nuorista voi hyvin, on ylisukupolvisesta huono-osaisuudesta muodostunut yhteiskunnallinen ongelma. Esimerkiksi toimeentulotuen käyttö ja mielenterveysongelmat ovat selkeästi yleisempiä nuorilla, joiden vanhemmat ovat kärsineet samoista haasteista. (Paananen & Gissler 2014, 208–212.) Suomalainen sosiaali- ja

perhepolitiikka ei ole onnistunut tasoittamaan lasten erilaisia lähtötilanteita ja katkaisemaan sosiaalisten ongelmien periytyvyyttä.

Perheiden pienituloisuuden taustalla voi olla pysyviä syitä ja rakenteita, mutta toisinaan köyhyysriski on hetkellinen tai tiettyyn elämänvaiheeseen liittyvä. Avioero on lapsiperheissä usein vähintään väliaikainen taloudellinen kriisikohta. Avioero on taloudellinen riski todennäköisimmin nuorille yksinhuoltajille, joiden työmarkkina-asema on epävarma ja lapset pieniä. Toisaalta pienituloiset pariskunnat eroavat muita todennäköisemmin, joten taloudellinen epävarmuus on saattanut olla merkittävää jo ennen avioeroa. Sosiaalipoliittista huomiota tulisikin kohdistaa yksinhuoltajien lisäksi pienituloisiin kahden huoltajan perheisiin. (Airio 2010, 210.)

Merkittävimpiä lapsiköyhyyttä tuottavia mekanismeja ovat vähäinen koulutus, työn ja työmarkkinoiden muutos, tulonsiirtojen reaaliarvojen heikkeneminen, syrjäytymisriskien periytyminen ja kasautuminen sekä näiden yhteydet sukupuoleen (Salmi & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 42).

3.4 Lapsiperheköyhyys ja sukupuoli

Lapsiköyhyys liittyy sukupuoleen erilaisten sukupuolittuneiden rakenteiden kautta. Hoivavastuu on yhteiskunnassamme edelleen pääosin naisten vastuulla ja naiset tekevät valtaosan palkattomasta hoivatyöstä. Samalla naisten työmarkkina-asema heikkenee ja ansiotaso laskee, mikä alentaa myös ansiosidonnaisten sosiaalietuuksien määrää suhteessa miehiin. Toisaalta taas työmarkkinoiden segregatio on luonut naisvaltaisia aloja, joiden palkkataso on huomattavan alhainen. (Salmi & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 42.)

Myös perhepolitiikka on kietoutunut yhteen sukupuolten tasa-arvon ja tasa-arvopolitiikan kanssa. Perhepolitiikka vaikuttaa siihen, miten hoiva ja taloudenpito perheissä järjestetään. Samalla se ulottuu monia muita sosiaalipoliitiikan aloja vahvemmin kodin ja yksityisen elämänpiirin alueelle sekä miesten ja naisten väliseen työnjakoon perheissä. Kenties siitä syystä juuri perhepolitiikka on aina ollut myös hyvin kiistelty alue, erityisesti lasten kotihoidon ja päivähoidon välisen ristiriidan osalta.

Suomea voi kutsu kotiäitiyhteiskunnaksi, sillä pienten lasten kotihoidolla on meillä vahva rooli. Kansainvälisestäkin vertailtuna suuri osuus alle kolmivuotiaista lapsista hoidetaan Suomessa kotona. Lisäksi Suomessa lasten kotihoitoa tuetaan suoraan rahallisesti enemmän kuin muualla. (Anttonen 2003, 180–181.) Kotiäitiyhteiskunnan kannalta merkittävin perhepoliittinen etuus on lasten kotihoidon tuki, sillä se antaa rahallisen tuen lasten kotona hoitamiseen paljon vanhempainpäivärahaa pidemmäksi aikaa.

Naiset, joiden työmarkkina-asema on heikko, käyttävät kotihoidon tukea eniten ja pisimimpiä jaksoja (Anttonen 2003, 184). Kotihoidon tuki kannustaa käytännössä naisia jäämään kotiin hoitamaan lapsia ja miehiä valitsemaan ansiontyön, mikä lisää puolisoiden välisiä tuloeroja lyhyellä ja mahdollisesti myös pidemmällä aikavälillä (Haataja & Hämäläinen 2010, 77). Kotihoidon tukea voikin kuvailla naisten köyhyysriskiksi. Erityisen riskialttiissa tilanteessa ovat kotihoidon tukea pitkään käyttäneet naiset, joista tulee avioeron myötä yksinhuoltajia. Puolison tulojen menettäminen ja huono työmarkkina-asema ovat helposti köyhyyteen ajava yhdistelmä.

Perhepolitiikassa jalansijaa saanut lasten kotihoidon suosiminen perustuu Suomessa myös taloudellisiin tekijöihin. Taloudellisessa lamassa ja niukkojen resurssien vallitessa lasten kotona hoitamisen tukeminen on näyttäytynyt päivähoitoa halvempaa vaihtoehtona. Kuitenkin esimerkiksi Ruotsissa nimenomaan päivähoito nähtiin taloudellisesti järkevänä investointina, joka vapauttaa naiset työelämään ja maksaa itsensä pidemmällä aikavälillä takaisin. (Hiilamo & Kangas 2009, 86–87.)

Näyttää siltä, että suomalainen perhepolitiikka suosii kotiäitiyttä, mikä tarkoittaa toisen perheen toisen vanhemman jäämistä työelämän ulkopuolelle. Vain yhden vanhemman ollessa työelämässä perheen toimeentulon ennakoitavuus huononee ja toimeentulo-ongelmien riski kasvaa. Lapsiköyhyyden vähentämisessä tärkeintä onkin äitien työllisyyden tukeminen ja riittävät perhe-etuudet (Esping-Andersen 2002, 66).

Syrjäytyminen ja perheköyhyys ovat selkeästi yhteydessä sukupuolten tasa-arvoon ja naisten työllistymistilanteeseen (Esping-Andersen 2002, 67). Yhteiskunnan eriarvoisuutta ja lapsiperheiden köyhyyttä voidaan siis osaltaan vähentää parantamalla työelämän tasa-arvoa ja naisten työllistymismahdollisuuksia. Tämä tavoite saattaa puolestaan aiheuttaa hankausta kotiäitiyhteiskunnan kanssa.

Perhepoliittiset etuudet eli perheille suunnattu sosiaaliturva pieneni 1990-luvun lamasta aina vuoteen 2003 asti. Vuodesta 2004 monien etuuksien tasoa on nostettu, mutta korotukset eivät ole riittäneet kattamaan jäädytyksen aikana tapahtunutta elinkustannusten nousua. (Lammi-Taskula & Salmi 2010, 204.) Lisäksi esimerkiksi lasten kotihoidon tukeen tehdyt leikkaukset eivät ole juuri vähentäneet lasten kotihoitoa (Anttonen 2003, 181). Perhepoliittisten etuuksien tason riittämättömyys aiheuttaa köyhyysriskin erityisesti naisille, sillä kotiäitiyhteiskunnassa näiden etuuksien saajana on useimmiten lapsia kotona hoitava nainen.

3.5 Lapsiköyhyyden yhteiskunnallinen merkitys ja perhepolitiikan onnistuminen

Lasten ja lapsiperheiden köyhyys on ollut keskeinen teema yhteiskunnallisessa keskustelussa koko 2000-luvun ajan (Salmi & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 13). 2000-luvun alussa tehtiin joitain uudistuksia, joiden tarkoituksena oli vastata lapsiperheiden eriarvoisuuskehitykseen. Tuolloin parannettiin muun muassa koululaisten aamu- ja iltapäiväkerhotoimintaa, kotihoidon tukea ja lasten psykiatrisen hoidon resursseja. (Forssén 2006, 113).

Lapsiköyhyydestä on tärkeää käydä yhteiskunnallista keskustelua, sillä sen vaikutukset ovat moninaisia ja kauaskantoisia. Toimeentulo-ongelmat vaikeuttavat perheiden arkea ja lisäävät lasten pahoinvointia ja syrjäytymisriskiä sekä huostaanottojen todennäköisyyttä. (Salmi & Karvonen & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 69.)

Lisäksi yksilön pärjääminen elämässä kytkeytyy yhä enemmän kulttuuriseen, sosiaaliseen ja kognitiiviseen pääomaan. Tämän pääoman syntymisen vaikuttavat merkittävästi lapsuusaika sekä perheen ja yhteiskunnan vuorovaikutuksessa tekemät panostukset lapsen kehitykseen. (Esping-Andersen 2002, 26.) Ongelmat lapsen psyykkisessä ympäristössä ja sosiaalisissa suhteissa voivat vaikuttaa ratkaisevasti lapsen kehitykseen ja tulevaisuuden mahdollisuuksiin (Karvonen & Salmi 2016, 10).

Lapsiköyhyys myös muuttaa muotoaan. Korkeakoulutettujen perheiden köyhyyden lisääntyminen ja köyhyys työssäkäynnistä huolimatta ovat verrattain uusia ilmiöitä hyvinvointivaltiossamme (Salmi & Karvonen & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 70). Työelämän muutokset sekä perhe-elämän ja vanhemmuuden käytäntöjen muuttuminen kuormittavat perheiden jaksamista ja

lisäävät painetta perhepolitiikan ja palvelujärjestelmän uudistuksiin (Lammi-Taskula & Karvonen 2014, 21).

Lapsiköyhyys on merkittävä kysymys, sillä toimeentulo-ongelmilla on selkeä yhteys vanhempien ja lasten hyvinvointiin. Taloudellisista ongelmista kärsivät vanhemmat ovat muita vanhempia useammin huolissaan omasta jaksamisestaan ja taidoistaan vanhempana (Halme & Perälä 2014, 216). Heillä on myös muita vanhempia selvästi useammin erilaisia stressioireita, kuten masentuneisuutta, huolista aiheutuvaa unettomuutta, uupumusta ja kireyttä sekä ongelmia parisuhteessa (Forssén 2006, 112; Salmi & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 37).

Taloudelliset haasteet heijastuvat myös lasten kasvatukseen. Taloudellisten haasteiden kanssa kamppailevat vanhemmat menettävät muita useammin malttinsa lapsen kanssa, ja he myös pitävät lapsen kurittamista hyväksyttävämpänä kuin toimeentulonsa helpoksi kokevat vanhemmat. Samalla toimeentulo-ongelmia kokevissa perheissä vanhemmat ovat selvästi enemmän huolissaan lapsistaan kaikilla eri osa-alueilla fyysisestä terveydestä sosiaalisiin suhteisiin, oppimiseen ja elämäntapoihin. (Salmi & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 37.)

Kokemuksissa on eroa sukupuolten välillä. Äidit kokevat riittämättömyyttä ja epävarmuutta omista taidoistaan sekä huolta lapsesta useammin kuin isät. Äidit kokevat myös isiä useammin vanhemmuuteen liittyvät voimavaransa heikommaksi, jos heillä on haasteita toimeentulon kanssa. Tämä saattaa johtua siitä, että äidit ovat isiä useammin vastuussa perheen jokapäiväisestä kulutuksesta ja taloudenpidosta. (Salmi & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 37–41.)

Perheen pienituloisuus vaikuttaa myös lapsen sosiaalisiin suhteisiin. Lasten erilaiset kulutusmahdollisuudet tuottavat eriarvoisuutta, joka vaikuttaa lapsen sosiaaliseen asemaan ja osallisuuteen erityisesti vertaissuhteissa. Niukat kulutusresurssit voivat rajoittaa lapsen sosiaalisia toimintamahdollisuuksia, kun esimerkiksi mahdollisuudet viettää vapaa-aikaa ovat muita rajoitetummat. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 114.)

Lasten omien kokemusten mukaan pienituloisuus altistaa kiusaamiselle, ja kiusatun rooli liittyy selkeästi köyhän lapsen rooliin. Köyhyyden yhteiskunnallinen stigma tarttuu myös lapsiin, mikä saattaa rajata pienituloisia lapsia sosiaalisten suhteiden ulkopuolelle ja vaikuttaa heidän toimintamahdollisuuksiinsa. Lapset itse liittyvät köyhyyteen materiaallisen puutteen lisäksi myös

luonteenpiirteitä, sillä he ajattelevat köyhien lasten olevan muita passiivisempia ja nöyrempiä. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 115–116).

Perheen pienituloisuudella on vaikutuksia myös lapsen tulevaisuuteen. Lapsiperheen taloudellisten ongelmien on havaittu heikentävän lasten tulevia mahdollisuuksia taloudelliseen itsenäisyyteen ja lisäävän myöhempää tarvetta mielenterveysongelmien hoitoon (Paananen & Gissler 2014, 213).

Lapsiköyhyyden vähentämiseen on onneksi keinoja. Lapsiperheiden tuloerojen ja kulutusmahdollisuuksien tasaamisessa merkittävässä roolissa ovat lapsiperheille suunnattujen sosiaaliturvaetuuksien taso, lapsiperheiden aikuisten työmarkkina-asema sekä mahdollisuudet työn ja perheen yhteensovittamiseen (Niemelä & Raijas 2014, 118).

Lasten hyvinvoinnin ja kehityksen kannalta tehokkainta on panostaa ehkäiseviin palveluihin ja tukeen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa (Conti & Heckman 2012, 40–42). Perheen voimavaroja ja sitä kautta lasten hyvinvointia on mahdollista tukea vähentämällä perheiden toimeentulo-ongelmia (Salmi & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 41).

Lapsiperheiden taloudellinen tukeminen ja lapsiköyhyyden vähentäminen on pitkällä tähtäimellä järkevää ja tärkeää sekä taloudellisesti että inhimillisesti. (Salmi & Karvonen & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 69). Erityisesti ehkäisevät palvelut ovat perusteltuja lasten ja nuorten hyvinvoinnin parantamiseksi (Conti & Heckman 2012, 48). Lapsiköyhyyden vähentämiseen tähtääviä toimia voidaankin kutsua lasten tulevaisuuteen investoimisen lisäksi myös tulevaisuuteen investoimiseksi yleensä (Atkinson 2005, 11).

On tärkeää muistaa, että myös muiden politiikan alojen kuin perhepolitiikan ratkaisut vaikuttavat lapsiperheiden toimeentuloon ja hyvinvointiin (Salmi & Karvonen & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 70). Lapsiköyhyyden vähentämisessä on esimerkiksi oleellista tukea äitien työllistymistä, mikä vaatii työllisyyspolitiikan toimia (Esping-Andersen 2002, 66.)

Tutkijat ovat esittäneet lapsiköyhyyden vähentämiseksi muun muassa lapsiperheiden tulonsiirtojen kohentamista, kokopäiväiseen varhaiskasvatukseen pääsemisen varmistamista, oppilashuollon ja oppilaiden ohjauksen parantamista sekä perheen ja työn yhteensovittamisen

parempaa huomioimista työmarkkinauudistuksissa (Salmi & Karvonen & Närvi & Lammi-Taskula 2016, 70–71).

4. Hyvinvointivaltion muutos ja perhepolitiikka

Tässä luvussa käsitellään hyvinvointivaltion ja pohjoismaisen hyvinvointimallin muutosta sekä sitä, millainen rooli hyvinvointivaltioteorialla on suomalaisessa perhepolitiikassa. Luvussa käydään läpi muun muassa sosiaalisten investointien ajatusta sekä sen roolia pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa. Hyvinvointivaltiotutkimus on tutkielmani kannalta erityisen tärkeää, sillä tutkimuksen aihe koskettaa olennaisesti sitä, kuinka pohjoismainen hyvinvointivaltio toimii ihmisten arjessa. Luvun tarkoituksena on pohjustaa viimeisen luvun pohdintaa siitä, miten ruoka-apua käyttävät lapsiperheet sopivat yhteen pohjoismaisen hyvinvointivaltioeetoksen kanssa.

Suomi edustaa pohjoismaista hyvinvointivaltiota, jonka erityispiirteenä on pidetty universalismia, eli kaikki kansalaiset kattavaa yhteistä ja julkista toimeentuloturvaa ja palveluverkkoa. Pohjoismaiselle hyvinvointivaltiolle on ollut tyypillistä muun muassa naisten työssäkäynnin yleisyys, korkea tuloja uudelleenjakava verotus, laaja julkinen palveluntuotanto ja toimeentuloturva sekä kattava kansanterveysjärjestelmä. (Anttonen & Sipilä 2000, 9–15.)

Hyvinvointivaltio on kuitenkin enemmän kuin sosiaaliturvan ja palveluiden järjestämisen malli. Pohjoismainen hyvinvointivaltio on ideaali ja yhden aikakauden suuri projekti, johon on latautunut paljon kansallisia merkityksiä ja yhteiskunnallisia taistoja. Sen avulla on tavoiteltu tasa-arvoista ja oikeudenmukaista yhteiskuntaa. (Anttonen & Sipilä 2000, 13–14). Ylivertaisenakin pidetty pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli on kuitenkin jatkuvan debatin kohteena niin instituutioiden kuin sen eetoksenkin tasolla (Julkunen 2017, 40).

Hyvinvointivaltion voi nähdä konkreettisina instituutioina, puheessa elävänä diskurssina tai valtiomallina. Hyvinvointivaltio ei olekaan käsitteellisesti tarkkarajainen ja sen määrittelyyn liittyy monia kiistoja ja rajanvetoja. Siitä huolimatta ja vastoin monia odotuksia se on kuitenkin säilynyt sekä tutkimuksen että politiikan kielessä. Poliittisessa ja arkisessa ymmärryksessä hyvinvointivaltio on usein lähinnä jonkinlaista sosiaalista turvaa ja toimivia hyvinvointipalveluja. (Julkunen 2017; 31, 45.)

Hyvinvointivaltioista on syytä puhua monikossa, sillä regiimeistä eli yhteisistä malleista huolimatta ne ovat aina kansallisia ja sitä erilaisempia, mitä yksityiskohtaisemmin niitä tarkastelee (Julkunen 2017, 24). Pohjoismaista hyvinvointivaltiomallia on kutsuttu myös naisystävälliseksi sen sukupuolten tasa-arvoa ja naisten osallistumista korostavan luonteen takia. (Anttonen & Sipilä 2000, 9). Tässä luvussa puhutaan sekä hyvinvointivaltiosta kattoterminä että pohjoismaisesta hyvinvointivaltiomallista, jota Suomikin edustaa.

4.1 Hyvinvointivaltion kehitys, kritiikki ja uudelleenmuotoutuminen

Hyvinvointivaltion perusta luotiin pitkälti toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä, mutta hyvinvointivaltion kasvu ja täydentyminen tapahtui Suomessa vasta 1970- ja 1980-luvuilla. Suomalainen perhepolitiikka syntyi sodan jälkeen 1940-luvulla, kun väestökriisi herätti huolen matalasta syntyvyydestä. Yleinen lapsilisäjärjestelmä luotiin vuonna 1948 ja se olikin ensimmäisiä universaaleja etuuksiamme ja uudenlaisen hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikan edelläkävijä. (Anttonen & Sipilä 2000, 61–63.)

Hyvinvointivaltiot ovat 1980- ja 1990-luvuilta alkaen eläneet kypsän hyvinvointivaltion ja sen uudelleenajattelun sekä -muovautumisen aikaa (Julkunen 2017, 24). 1990-luvun laman jälkeen käytiin paljon keskustelua pohjoismaisen hyvinvointivaltion tulevaisuudesta ja pohdittiin, kykeneekö se vastaamaan talouden globalisaation, Euroopan yhdentymiskehityksen ja ihmisten ja elämäntapojen individualistisoitumisen mukanaan tuomiin muutoksiin ja uudistumaan (Anttonen & Sipilä 2000, 9).

Vuosituhanne vaihteesta poliittisessa retoriikassa on käyty kamppailua hyvinvointivaltion ja hyvinvointiyhteiskunnan välillä. Hyvinvointiyhteiskunnan käsitettä on käytetty monin tavoin ja tarkoitusperin, mutta suhteessa hyvinvointivaltioon siinä on jotain selkeän poikkipuolista. Hyvinvointiyhteiskuntaan on liitetty ajatus yhteiskunnasta sosiaalisena yhteisönä, mutta käytännössä se on kuvastanut pyrkimystä rajoittaa valtion tehtäviä ja kasvattaa yksityisen toimijoiden roolia hyvinvoinnin tuottajana. (Julkunen 2017, 46–47).

Sittemmin myös muun muassa vuoden 2008 finanssikriisi sekä vuosien 2016–2017 pakolaiskriisi ja oikeistopopulismin nousu ovat haastaneet hyvinvointivaltion roolia ja tulevaisuutta. Jatkossa

ilmastonmuutos ja muut ympäristökriisit tulevat todennäköisesti nousemaan vahvemmin esiin myös hyvinvointivaltion kontekstissa. (Julkunen 2017, 22.)

Vuoden 2008 finanssikriisi muutti myös hyvinvointivaltiota koskevan puheen uudistamisesta ja ajanmukaistamisesta kriisipuheeksi. Kriisipuhe mahdollistaa aiempaa kovemman kielenkäytön ja tiukemman politiikan. Kapitalismi, demokratia ja hyvinvointivaltio ovat kasvaneet niin tiukasti kiinni toisiinsa, että niiden kriisejä on hankala erottaa toisistaan. Siksi myös kapitalismin kriisit valuvat hyvinvointivaltioon ja sen politiikoihin. (Julkunen 2017, 56.)

Raija Julkunen (2017, 45) huomauttaa, että puhe pohjoismaisen hyvinvointivaltion lakkauttamisesta syntyy helposti keskusteltaessa leipäjonojen kasvusta tai vanhusten heitteillejätöistä, mutta lopulta se, miten paljon hyvinvointivaltiolta vaaditaan vaihtelee regiimien lisäksi myös eri aikojen välillä.

Julkusen ajatusta myötäillen voi nähdä, etteivät ruoka-apua hakevat pikkulapsiperheet tarkoita hyvinvointivaltion loppumista tai olemassaolon mitätöintiä. Ruoka-apua ja köyhiä lapsia on ollut olemassa aina, mutta niiden määrä, tunnistaminen ja yhteiskunnallinen merkitys on vaihdellut eri aikoina ja erilaisissa poliittisissa tilanteissa. Olisi kuitenkin harhaanjohtavaa väittää, ettei lapsiköyhyys tai yhteiskunnan tukien piirissä olevien lapsiperheiden ruoka-avun tarve murentaisi hyvinvointivaltion legitimitettä.

1990-luvun lopun ja 2000-luvun alun analyyseissä hyvinvointivaltion tulkinnoista on kiistelty ahkerasti. Erilaisissa pohdinnoissa ja kritiikeissä hyvinvointivaltio ja sen tarkoitus on nähty muun muassa pois pyyhkäistynä, rapautuneena, alennettuna, alistettuna ja surkastuneena. Samalla hyvinvointivaltiota on kuvailtu peruuttamattomaksi, säilyväksi ja sitkeäksi. Näissä analyyseissä hyvinvointivaltion muutoksiin ovat vaikuttaneet ainakin yhteiskunnan markkinoistuminen, kilpailullisuus ja yksilöllisyys. (Julkunen 2017, 57–61.)

Hyvinvointivaltiot voivat myös ajautua muutoksiin. Jos hyvinvointivaltion instituutioiden ja hyvinvointijärjestelmien kehittämisestä ja muuttamisesta ei tehdä strategisia päätöksiä, on vaarana, että instituutiot itsessään pysyvät paikallaan, mutta niiden ympärillä muuttuva maailma muuttaa myös hyvinvointivaltion merkitystä ja asemaa. (Julkunen 2017, 66–68.)

Vaikka hyvinvointivaltio nykypäivänä kohtaa erilaisia taloudellisia haasteita, ei myöskään palaaminen residuaaliseen hyvinvointivaltiomalliin ole järkevä vaihtoehto. Residuaalisen hyvinvointivaltion ongelma on aina ollut sosiaaliturvan alikäyttö, kun tukea tarvitsevat eivät hae tarveharkintaisia etuuksia toimeentulonsa turvaamiseksi. Residuaalinen malli on myös omiaan vähentämään työssäkäyntiä, kun työttömäksi jääneiden puolisoiden työssäkäynnin kannattavuus laskee työttömyysetuuksien tarveharkinnan myötä (Atkinson 2005, 7–11).

Hyvinvointivaltioita on usein pidetty muuttumattomina järkäleinä. 2000-luvun mannereurooppalainen tutkimus on osoittanut, että hyvinvointivaltiot voivat muuttua ja ovat muuttuneetkin viime vuosikymmenten aikana (Julkunen 2017, 106).

4.2 Sosiaaliset investoinnit hyvinvointivaltion uutena politiikkana

Hyvinvointivaltion muutos on mahdollista nähdä esimerkiksi politiikkaparadigmojen kautta. Hyvinvointivaltio järjestelmänä on jähmeä ja hitaasti muuttuva, mutta politiikan tekemisen tapaa ja siihen liittyviä uskomuksia sekä tavoitteita määrittävä paradigma voi muuttua nopeastikin. Kulloinkin hallitseva paradigma antaa suunnan hyvinvointivaltion muutoksille. (Julkunen 2017, 65.)

Keynesiläisyyden ja uusliberalismin jälkeen hyvinvointivaltion seuraavaksi paradigmaksi on tarjottu sosiaalisia investointeja. Sosiaaliset investoinnit on nähty keinona Euroopan sosiaalisen mallin modernisoimiseen. (Julkunen 2017, 65.) Sosiaalisen investointivaltion ajatus on peräisin brittiläiseltä tutkijalta, kolmannen tien sosiaalipolitiikan isältä Anthony Giddensiltä (Saari 2013, 165).

Giddensin sosiaalinen investointivaltio on ikään kuin hyvinvointivaltion seuraava aste, jossa on vastattu niihin haasteisiin, joita nykyaika on asettanut perinteiselle hyvinvointivaltiolle. Sosiaaliseen investointivaltioon liittyy erityisesti aktiivinen sosiaalipolitiikka, kuluttajakeskeinen ja yksilöllinen lähestymistapa, oikeuksiin liitetyt velvollisuudet, investointikeskeisyys ja elinikäiseen koulutukseen painottuminen. (Saari 2013, 166–168.)

Eurooppalaisten hyvinvointivaltioiden uudet politiikat realisoivat pitkälti sosiaalisen investoinnin ideaa: ei-työllisten kannustaminen työelämään, työn ja perheen yhteensovittaminen,

työssäkäyvien köyhien tukimuodot, vanhojen ihmisten palvelut ja investoinnit henkiseen pääomaan. (Julkunen 2017, 142–143.)

Hyvinvointivaltion uusiksi riskeiksi on laskettu muun muassa työn ja perheen yhteensovittamisen haasteet ja yksinhuoltajuus. Eurooppalaisissa hyvinvointivaltioissa perhepolitiikka onkin kokenut suuria muutoksia, kun pohjoismaisesta mallista tuttuja lapsiperheiden palveluja on ulotettu perinteisesti mieselättäjämallissa eläviin maihin. Perhepolitiikan muutoksen ja laajentamisen ensisijaisena motiivina on kuitenkin lasten hyvinvoinnin sijaan ollut naisten saaminen mukaan työelämään. (Julkunen 2017; 132–133, 141.)

Esping-Andersen (2002, 30) näkee kuitenkin lapsiin kohdistetut sosiaaliset investoinnit erityisen tärkeänä. Tutkimusten mukaan varhaislapsuus on kriittinen kohta, joka määrittää vahvasti ihmisen mahdollisuuksia tulevassa elämässä. Lasten ja perheiden tukeminen on siis avainasemassa yhteiskunnan eriarvoisuutta vähennettäessä. (Esping-Andersen 2002, 30.)

Laadukas julkinen päivähoito on mainio esimerkki lapsiin kohdistetusta sosiaalisesta investoinnista, joka toimii lopulta kolmella tasolla. Ensinnäkin se on investointi lasten sosiaaliin ja emotionaalisiin taitoihin, joita he tarvitsevat tulevaisuudessa menestyäkseen. Toiseksi se mahdollistaa myös toisen vanhemman, yleensä äidin, työssäkäynnin ja kolmanneksi sen myötä se mahdollistaa perheen tulotasoan paranemisen. (Julkunen 2017, 341–342.)

Sosiaalisen investoinnin mallia on myös kritisoitu paljon. Varsinkin, kun hyvistä tavoitteista ja keinoista huolimatta näyttää siltä, ettei sosiaalisten investointien politiikka ole varsinaisesti onnistunut vähentämään köyhyyttä tai pienentämään tuloeroja (Julkunen 2017, 158).

Sosiaalisten investointien diskurssin myötä hyvinvointivaltion on myös nähty muuttuneen vain sosiaalista ja inhimillistä pääomaa kilpailuyhteiskunnalle tuottavaksi instituutioiksi. Kaikki eivät kuitenkaan pysy yhteiskunnan mukana, eikä heistä tule nyky-yhteiskunnan arvostamia osaavia ja kehittyviä menestyjiä. (Julkunen 2017, 60.)

Kriittinen näkökulma sosiaaliin investointeihin on mielenkiintoinen. Kaikista yhteiskunnan jäsenistä ei tule investoinneista huolimatta tuottavia ja menestyneitä kansalaisia. On mahdollista, että nyky-yhteiskunnassa vallalla oleva puhetapa on omiaan sulkemaan heidät ulos aiempaa tiukemmin. Jos yksilö ei häneen kohdistetuista investoinneista huolimatta onnistu kartuttamaan

yhteiskunnassa tarvittavaa sosiaalista ja henkistä pääomaa, hänen nähdään epäonnistuneen yksilönä sen sijaan, että yhteiskunta olisi epäonnistunut.

4.3 Suomalainen hyvinvointimalli ja perhepolitiikka

Juho Saaren (2013, 168–169) mukaan valtaosa Giddensin hyvinvointivaltioreformin tavoitteista on omaksuttu ja osittain sisällytetty suomalaiseen hyvinvointivaltioon ja sosiaalipolitiikkaan. Giddens ja sosiaalisten investointien ajatusta eteenpäin kehittänyt Gøsta Esping-Andersen ovatkin ottaneet vaikutteita pohjoismaisesta hyvinvointivaltiomallista.

Sosiaalisten investointien politiikka ei siis ole tarjonnut pohjoismaisille hyvinvointivaltioille merkittävästi uusia ajatuksia. Erityisesti Suomessa on panostettu sosiaaliin investointeihin jo aiemmin myöhäisen hyvinvointivaltiokehityksen takia. Sosiaalisen investoinnin tavoitteet ovatkin pitkään olleet suomalaisen yhteiskuntapolitiikan ohjelmallisissa ja retorisisissa tavoitteissa. (Julkunen 2017; 159–160, 340.)

Raija Julkunen (2017, 160) tulkitsee, että Suomessa muutos on ennemminkin tapahtunut sosiaalisista investoinneista markkina-ajattelun ja uusliberalismin suuntaan. Lisäksi hänen näkemyksensä mukaan ero näiden kahden paradigman välillä ei pohjoismaisessa kontekstissa ole kovin suuri. Julkunen (2017, 144) huomauttaa myös, että Pohjoismaissa, jotka ovat olleet näiden uusien politiikkojen kärkimaita, on tapahtunut jopa taantumaa sosiaaliin investointeihin kuuluvilla politiikan osa-alueilla.

Näin näyttää käyneen myös Suomessa. Tutkielman luvusta 3 nähdään, että sosiaaliin investointeihin kuuluvilla perhepolitiikan osa-alueilla ei juuri tehty uusia panostuksia. Perhepoliittisten etuuksien taso ei ole juuri noussut ja niiden reaaliarvo onkin jäänyt jälkeen muista sosiaaliturvaetuksista. Tässä mielessä perhepolitiikka edustaa suomalaisessa järjestelmässä vanhoja riskejä, joiden vakuuttaminen on mannereurooppalaisessa hyvinvointivaltiokontekstissa vähentynyt uusien sosiaalisten investointien myötä (Julkunen 2017, 141).

Perheen asema sosiaalisten investointien mallissa on kuitenkin Suomen kannalta kiinnostava. Sosiaalisen investoinnin ideassa perhe saa roolin julkisen hallinnon laajentumana ja kumppanina,

jonka kanssa julkinen sektori kerryttää lasten henkistä ja sosiaalista pääomaa (Julkunen 2017, 158). Tämä voisi murentaa perhettä yhteiskunnalta suljettuna kokonaisuutena, jonka sisäisiin kysymyksiin julkisella vallalla on vain vähän keinoja vaikuttaa. Perheyksikön avaaminen yhteiskuntaan saattaa tasata perheiden välisiä eroja, jos hyvinvointivaltio pystyy siten paremmin tukemaan perheitä ja varmistamaan tasa-arvon toteutumista perheiden sisällä.

Lapsiperheiden hyvinvoinnin kannalta sosiaalisten investointien mallissa lienee sekä uhkia että mahdollisuuksia. Laajemmat ja paremmin resursoidut lapsiperheiden palvelut sekä kattavammat perhe-etuudet olisivat varmasti lapsiperheiden tilannetta helpottava investointi. Investoinnit valuvat kuitenkin osittain hukkaan, jos ne eivät tavoita perheitä, jotka erityisesti tarvitsisivat lisätukea. Esimerkiksi ruoka-apua käyttävän lapsiperheen kohdalla oleellinen kysymys on, miten investoinnit tavoittavat nämä lapset.

Sosiaalisten investointien malli korostaa lapsiin panostamista. Myös perinteisempi hyvinvointivaltiotiede on lasten aseman kannalta mielenkiintoinen. Sekä pohjoismaisen hyvinvointivaltion eetos, oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon korostaminen, että universalismin idea vahvistaa mielikuvaa julkisesta sektorista lasten hyvinvoinnin ja elinolojen turvaajana.

Pohjoismaiseen malliin kiinteästi liittyvän universalismin ajatuksena on, että kaikilla kansalaisilla on yhtäläinen oikeus toimeentuloon ja turvaan, eikä esimerkiksi sosiaaliturvaa ole sidottu työssäkäyntiin (Anttonen & Sipilä 2000, 59). Vaikka sitä ei välttämättä erikseen mainita, on universalismi tärkeää myös lasten kannalta, sillä heillä ei ole mahdollisuutta ansaita omaa toimeentuloaan tai vaikuttaa perheensä asemaan työmarkkinoilla. Voidaan siis ajatella, että yhteiskuntamallilla on suurempi merkitys lapsiväestölle kuin aikuisille.

Ei ehkä ole sattumaa, että Suomen ensimmäiset universaalit etuudet ovat olleet perhepolitiikkaan liittyviä. Äitiyspakkaus ja lapsilisä otettiin käyttöön 1940-luvulla ja ne ovat yhä usein käytettyjä esimerkkejä suomalaisen hyvinvointivaltion universaaleista etuuksista. Alun perin köyhäinhoidollista leimaa kantaneesta äitiyspakkauksesta on tullut kaikkien väestöryhmien suosima suomalaisen perhepolitiikan symboli (Takala 2005, 12).

Perhepolitiikka ei ole joidenkin muiden politiikan osa-alueiden tapaan selvärajainen ja vahvasti historiallinen hyvinvointivaltion osa-alue. Perhepolitiikka kokoo enemmän erilaisia

politiikkalohkojen toimenpiteitä, joilla pyritään turvaamaan perheiden toimeentulo ja hyvinvointi. (Takala 2005, 9.)

Perhepolitiikan piiriin kuuluvia palveluja järjestetään perinteisesti myös julkisen sektorin ulkopuolella, kun lastenhoidosta voi vastata myös työnantaja, vapaaehtoisjärjestöt tai epäviralliset sosiaaliset verkostot, kuten tuttavat ja sukulaiset. Suomessa lasten päivähoito on ollut pitkälti kunnan vastuulla, mutta erityisesti epätyypillisten työaikojen lisääntymisen myötä yksityisten ja epävirallisten verkostojen tarjoamien palvelujen käyttö on lisääntynyt. (Takala 2005, 9.) Tämän kehityksen voidaan ajatella murentaneen julkisen sektorin rooli ja vastuuta lasten hyvinvoinnin turvaajana.

Lapsilisien ja muiden perhepoliittisten etuuksien tarkoituksena on ollut tasata lapsiperheiden ja lapsettomien kuluja ja kompensoida lapsen elatuksesta aiheutuvia kustannuksia (Takala 2005, 12; Anttonen & Sipilä 2000, 70). On kiinnostavaa, ettei perhepolitiikkaa määritellä hyvinvointivaltiotutkimuksessa lasten parhaan kautta. Monissa teksteissä perhepolitiikan tarkoitukseksi tai motivoijaksi nimetään juuri naisten ja miesten tai lapsettomien ja lapsellisten välinen tasa-arvo tai naisten saaminen työelämään (esim. Takala 2005, Julkunen 2017).

Lasten hyvinvoinnin takaaminen on tärkeää niin inhimillisesti kuin yhteiskuntamme tulevaisuuden kannalta. Suomalainen perhepolitiikka ei ole juuri kehittynyt 1990-luvun laman jälkeen, mikä näkyy siinä, ettei lapsiköyhyyttä ole saatu laskuun. Pentti Takala kutsuukin kansakunnan kohtalonkysymykseksi sitä, maltammeko sijoittaa yhteiskunnan inhimilliseen ja sosiaaliseen pääomaan eli lapsiin sekä heidän kasvunsa ja hyvinvointinsa turvaamiseen (Takala 2005, 7–8).

5. Tutkimusasetelma

Tässä tutkielmassa kiinnostuksen kohteena ovat ruoka-apua käyttävät ihmiset, jotka saavat perhepoliittisia etuuksia. Käytännössä kyse on pikkulapsiperheistä eli perheistä, joissa on alle 3-vuotiaita lapsia. Voidaan olettaa, että ruoka-apuun turvautuvilla ihmisillä on haasteita

toimeentulonsa kanssa, ja valtaosa ruoka-avun käyttäjistä onkin pienituloisia tai köyhiä. Tutkielmassa tarkasteltavat ihmiset kuuluvat siis pienituloisiin pikkulapsiperheisiin.

Tutkielmassa tarkastellaan perhepoliittisia etuuksia saavien ruoka-avun käyttäjien kokemuksia omasta pärjäämisestään ja hyvinvoinnistaan sekä vertaillaan niitä muiden ruoka-avun käyttäjien kokemuksiin. Ruoka-apua käyttävien voidaan ajatella lukeutuvan yhteiskunnan huono-osaisiin, ja tutkielmaa on motivoinut kysymys siitä, miten suomalainen perhepolitiikka on onnistunut perheiden tukemisessa ja lasten suojelemissa, kun pikkulapsiperheet joutuvat turvautumaan yhteiskunnan tuen lisäksi ruoka-apuun.

Perhepoliittisiksi etuuksiksi lasketaan tässä tutkielmassa äitiys-, isyys- ja vanhempainraha sekä kotihoidon tuki. Perhepoliittisiin etuuksiin voi laskea myös lapsilisän, mutta aineiston kyselylomakkeessa ei ole kysytty lapsilisän saamisesta, joten sitä ei voitu sisällyttää tämän tutkielman tutkimusasetelmaan. Lapsilisä on myös luonteeltaan melko erilainen verrattuna lyhytkestoisempiin ja suurempitasoisiin perhe-etuuksiin, sillä sitä maksetaan kaikista alle 17-vuotiaista lapsista. Tutkielmassa käytetty perhepoliittisten etuuksien määritelmä rajaa tutkittavan ryhmän pikkulapsiperheisiin, vaikka aineistosta ei suoraan ilmene vastaajien lapsien iä.

Analyysin kuvailevaa luonnetta perustelee se, että tutkittavasta ilmiöstä ei ole aiempaa tietoa. On siis tärkeää piirtää kuva siitä, keitä ruoka-apua käyttävät perhepoliittisten etuuksien saajat ovat ja millaisessa tilanteessa he elävät. Tämä auttaa hahmottamaan ruoka-apuun turvautuvien pikkulapsiperheiden elämää ja antaa suuntaviivoja jatkotutkimukselle.

Tutkielmassa etsitään vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

Millainen ryhmä perhepoliittisia etuuksia eli äitiys-, isyys- tai vanhempainrahaa tai kotihoidon tukea saavat ruoka-avun käyttäjät on ja millaiseksi he kokevat oman pärjäämisensä ja hyvinvointinsa?

Miten perhepoliittisia etuuksia saavat eroavat muista ruoka-avun käyttäjistä?

Lisäksi tarkastelen suomalaisen hyvinvointivaltion ja sen perhepolitiikan tavoitteiden täyttymistä ruoka-avun käyttäjien kokemusten näkökulmasta. Hahmottelen siis tutkielman pohdintaosiossa

myös sitä, millainen kuva perhepolitiikasta, lapsiperheköyhyydestä ja hyvinvointivaltion tilasta välittyy ruoka-avusta käsin.

5.1 Aineisto

Pro gradu -tutkielmani aineistona on kyselyaineisto ruoka-apua käyttävien ihmisten kokemuksista omasta hyvinvoinnistaan ja pärjäämisestään. Kyselyaineisto on kerätty vuosina 2012–2013 osana Itä-Suomen yliopiston koordinoimaa Huono-osaisin Suomi -tutkimushanketta. Aineisto sisältää 3474 vastausta ja se on kerätty 11 kunnassa yhteensä 36:sta eri ruoka-avun toimipisteestä. Kyseessä on ensimmäinen laajempi kyselyaineisto suomalaisista ruoka-avun käyttäjistä. (Ohisalo & Saari 2014.)

5.1.1 Aineiston kuvaus

Kyselylomake (Liite1) koostui taustatietoja kartoittavista kysymyksistä sekä kysymyspatteristoista, joilla selvitettiin muun muassa ruoka-apua käyttävien koettua hyvinvointia, arjessa pärjäämistä, tyytyväisyyttä elämään ja luottamusta. Lisäksi kyselylomakkeella kartoitettiin sosiaaliturvan ja palveluiden käyttöä sekä yleisiä ruoka-apuun liittyviä kysymyksiä.

Tutkimukseen osallistuneet ovat vastanneet kyselyyn anonymisti ja omasta tahdostaan. Kaikille ruoanjakeluun aineistonkeruuhetkellä tulleille tarjottiin mahdollisuutta osallistua tutkimukseen, ja valtaosa vastanneista täytti kyselylomakkeen ruoanjakelun alkamista odottaessa. (Ohisalo 2017, 56.) Vapaaehtoisuus ja anonymiydestä huolehtiminen on tutkimuseettisesti erityisen tärkeää, sillä tutkimuskohteena on erityisen haavoittuvassa asemassa oleva ihmisjoukko.

Kysely on toteutettu jalkautumalla ruoka-avun jakelupisteisiin ja keräämällä vastauksia kyselylomakkeella ruoanjakotilanteiden yhteydessä. Aineistoa keränneet tukijat pohjustivat aineistonkeruuta käymällä kohteena olevissa jakelupisteissä ensin vain seuraamassa toimintaa, kertomassa tutkimuksesta ja juttelemassa ruoka-avun käyttäjien kanssa. Itse aineiston keruu suoritettiin vasta seuraavalla käyntikerralla. Näin tutkimus ja tutkijat tulivat etukäteen tutuiksi ruoka-apua hakeville, ja muutoin hankalasti tavoitettavaan ryhmään saatiin parempi kontakti.

Kyselyyn vastattiin pääasiassa kirjallisesti, mutta vastaajien oli pyydettyäessä mahdollista saada kirjoitusapua vastaamiseen. Kyselylomake oli saatavilla suomeksi, englanniksi ja venäjäksi. Vaikka kieltäytymisiäkin tuli paljon, ruoka-avun jakopisteissä käyvät ihmiset eivät suhtautuneet tutkijoihin vihamielisesti. Yleisimmät syyt osallistumisesta kieltäytymiseen olivat kielitaidon puute, kiire tai sairauden aiheuttama huono kunto. Vastausprosentti ylsi valituissa aineistonkeruukohteissa viidenkymmenen prosentin tuntumaan. Kyseessä on laajin Suomessa tähän asti kerätty aineisto leipäjonojen asiakkaiden kokemuksista (Ohisalo 2014b, 19).

Aiemmat aiheita koskevat tutkimukset Suomessa ovat olleet lähinnä laadullisia haastattelututkimuksia ja paikallisia pienen otoskoon tapaustutkimuksia (Ohisalo ym. 2013, 9). Kyseessä onkin ruoka-avun tutkimisen kannalta merkittävä aineisto, sillä se mahdollistaa kvantitatiivisen tutkimuksen tekemisen ruoka-avun käyttäjistä. Aineiston perusteella on ensimmäistä kertaa mahdollista saada kokonaiskuva siitä, millaiset ihmiset käyttävät ruoka-apua ja millaisessa tilanteessa he elävät.

Ruoka-avun käyttäjien tarkkaa määrää ei tiedetä, sillä ruoka-apua jakavat tahot ovat hajallaan eivätkä välttämättä rekisteröi tai laske asiakkaitaan. Arvioiden mukaan ruoka-avussa käy säännöllisesti lähes 13 000 henkilöä ja epäsäännöllisesti lähes 10 000 henkilöä, joten aineiston 3 500 vastaajan joukkoa voidaan pitää edustavana otoksena ja aineiston perusteella saadut tulokset on yleistettävissä ruoka-avun käyttäjien perusjoukkoon (Ohisalo 2014b, 19).

Aineiston keräämisessä on hyödynnetty vaikeasti tutkittavien ihmisryhmien tutkimusperinnettä eli niin kutsuttua hard-to-survey-populations- eli H2S-metodia. Kyseessä on tutkimustapa, jossa pyritään tavoittamaan ihmisryhmiä, joiden tutkiminen perinteisillä väestökyselyillä on vaikeaa. Ruoka-avun käyttäjistä ei kerätä systemaattisesti tietoa, he eivät näy rekisteriaineistoissa ja ruoka-avun käyttäjien kokonaismäärä tai perusjoukko ei ole tiedossa hajanaisen kentän ja ei-julkisten toimijoiden vuoksi. Lisäksi ruoka-avun hakemiseen voi liittyä häpeää, mikä vaikeuttaa käyttäjien tutkimista. (Ohisalo 2017, 53.)

Vaikeasti tutkittavien ihmisryhmien tutkimuksessa on tyypillistä, että tutkimuksen otoksen muodostaminen on haastavaa, otoksesta on vaikeaa saada kattavaa, tutkittavia on normaalia vaikeampi saada vastaamaan tutkimukseen ja tutkittavat saattavat antaa vääriä tietoja. Vaikeasti tutkittavia ihmisryhmiä voivat olla esimerkiksi asunnottomat, huumeidenkäyttäjät, seksityöntekijät tai paperittomat ihmiset. Heitä on usein vaikea tavoittaa tai saada osallistumaan

tutkimukseen, sillä nämä ryhmät eivät välttämättä halua tulla tutkituksi, heitä on vaikea kontaktoida ja fyysisesti löytää tai heidän kykynsä osallistua tutkimushaastatteluun saattaa olla alentunut. (Smith 2014, 21–22.)

Aineiston keruussa näihin haasteisiin on pyritty vastaamaan muun muassa jalkautumalla aineistonkeruupaikoille ennen itse aineistonkeruuta, tarjoamalla kyselyyn vastanneille mahdollisuuden keskustella tutkijoiden kanssa tutkimuksesta ja tarkistamalla aineistonkeruun yhteydessä, että suurimpaan osaan tutkimuslomakkeen kysymyksistä on vastattu (Ohisalo 2017, 53). Aineiston luotettavuutta lisää se, että tutkimuksen kohderyhmään liittyvät haasteet on tunnistettu jo ennen suunnitteluvaiheessa ja ne on otettu huomioon aineistonkeruussa.

5.1.2 Vastaajien taustatiedot

Aineistosta ilmenee, että ruoka-apua käyttävät monenlaiset ihmiset. Kyselyyn vastanneiden ikä, koulutustaso ja työllisyystilanne vaihtelee paljon. Miehiä ja naisia vastanneissa on lähes yhtä paljon, ja 87 prosenttia vastaajista on Suomen kansalaisia. Eniten vastaajissa on työttömiä (38 %) ja eläkeläisiä (38 %), mutta aineistosta löytyy muun muassa myös työssäkäyviä ja opiskelijoita. Lähes joka kymmenes vastaaja käy töissä vakituisesti tai osa- tai määräaikaaisesti. Opiskelijoita heistä on 7 prosenttia.

Ruoka-apua käyttävien ihmisten koulutustaso jakautuu melko paljon. 40 prosenttia käyttäjistä on suorittanut pelkän perusasteen tai kansakoulun. Toisen asteen suorittaneita on yhtä paljon, ja viidenneksellä ruoka-avun käyttäjistä on opisto- tai korkeakoulutasoinen koulutus. Ruoka-apuun päädytään siis erilaisilla koulutustaustoilla, eikä koulutus aina suojaakaan ruoka-avun tarpeelta. Ruoka-apua saavilla on kuitenkin koko väestöä selkeästi useammin vain perusasteen tutkinto ja koko väestöä harvemmin korkea-asteen tutkinto (Tilastokeskus, koulutustilastot).

Ruoka-apua käyttävät aineiston mukaan monenikäiset ihmiset. Käyttäjät painottuvat vanhempiin ikäluokkiin, ja kaksi kolmasosaa käyttäjistä onkin yli 45-vuotiaita. Kuitenkin 6 prosenttia käyttäjistä on alle 25-vuotiaita, ja osuus käyttäjistä kasvaa ikävuosien myötä. Valtaosa ruoka-apua saavista asuu vuokralla (78 %). Asunnottomia tutkimukseen vastanneista on reilu 3 prosenttia.

Noin puolet ruoka-avun käyttäjistä hakee ruoka-apua vain itselleen, mutta jopa 43 prosenttia hakee ruokaa myös perheelleen. Valtaosa ruoka-avun käyttäjistä käy ruoanjakopisteissä säännöllisesti ja lähes joka kolmas jopa viikoittain. Puolet ruoka-avun käyttäjistä asuu yksin ja kolmanneksella kotitaloudessa asuu kaksi aikuista. Lapsia on 28 prosentilla ruoka-avun käyttäjistä. Noin joka kymmenes ruoka-apua saava on puolestaan yksinhuoltaja.

Ruoka-apua käyttävien pakollisten menojen jälkeen käytettäväksi jäävät varat ovat pieniä. Joka viidennellä kotitaloudella ei jää lainkaan rahaa asumis- ja ruokakulujen sekä muiden välttämättömien menojen jälkeen. 1-100 euroa kuukaudessa jää lähes joka neljännellä ja 101-200 euroa joka viidennellä ruoka-apua käyttävällä kotitaloudella. Kaksi kolmasosaa ruoka-apua käyttävistä kotitalouksista elää siis alle 200 euron käyttövaroilla kuukaudessa.

Sosiodemografisten tietojen jakaumat löytyvät tutkielman luvun 5.1 taulukosta 1.

5.1.3 Aineiston rajoitteet

Aineisto on melko suuri ja eri ruoanjakopisteistä kerätyt vastaukset antavat samansuuntaisen kokonaiskuvan ruoka-avun käyttäjistä, mikä viittaa aineiston olevan luotettavaa (mm. Ohisalo & Saari 2014). Suhteessa siihen, miten vaikeasti tutkimuksiin tavoitettavaa tutkimuksen kohdejoukko on, voi aineistoa kutsua kattavaksi. Aiemmin ruoka-apua saavia on tutkittu lähinnä laadullisten aineistojen kautta.

Aineistoon liittyy myös epävarmuuksia. Aineiston keräyspäivinä ruoanjakelupisteissä käyneistä noin puolet vastasi kyselyyn. Kieltäytymisen syitä ovat olleet muun muassa päihtymys ja heikko kielitaito. Ei ole valitettavasti mahdollista arvioida tarkemmin, ketkä jättivät vastaamatta tutkimukseen. On mahdollista, että jotkin tekijät ovat aiheuttaneet tietynlaisten ruoka-avun käyttäjien kieltäytymisen tutkimukseen osallistumisesta. Jos jokin tietty ihmisryhmä on osallistunut tutkimukseen muita käyttäjiä harvemmin, voi aineisto olla vinoutunut eikä anna tällöin täysin todenmukaista kuvaa ruoka-avun käyttäjien kokonaistilanteesta. Vastaajakadon analysoiminen on kuitenkin hankalaa.

Vastaajat saivat halutessaan apua lomakkeen täyttämisenä. Siitä huolimatta aineistossa on jonkin verran vain osittain tai muuten puutteellisesti täytettyjä vastauksia. Joidenkin vastaajien kohdalla

aineistosta on nähtävissä huolimattomuutta vastaamisessa. Aineiston laatua on pyritty parantamaan poistamalla aineistosta tutkimuksen tuloksiin vaikuttavia puutteellisia vastauksia.

Aineistossa oli esimerkiksi jonkin verran vastaajia, jotka ilmoittivat saaneensa perhepoliittista etuutta, mutta eivät olleet ilmoittaneet kotitalouden lapsimäärää tai ilmoittivat, ettei kotitaloudessa ollut lapsia. Lähempi tarkastelu osoitti näiden vastaajien lomakkeiden olleen tyypillisesti muutenkin puutteellisesti täytettyjä ja vastaukset osin ristiriidassa keskenään. Perhepoliittisia etuuksia saaneiden vastaajien tarkastelujoukkoon päädyttiin lopulta rajaamaan vain ne vastaajat, jotka olivat ilmoittaneet kotitaloudessa asuvan myös lapsia.

Lomakkeella kysytään tietoja sekä vastaajan itsensä että vastaajien kotitalouden näkökulmasta. Esimerkiksi käytettävissä olevia tuloja kysytään kotitalouden tasolla, kun taas saatuja palveluja ja etuuksia kysytään yksilötasolla. Vaikuttaa siltä, että tämä on saattanut sekoittaa joitakin vastauksia. On mahdollista, että jotkin vastaajat ovat vastanneet myös etuuksia koskeviin kysymyksiin kotitalouden tasolla.

Esimerkiksi vastaajista, jotka ilmoittivat saaneensa kotihoidon tukea, 30 prosenttia on miehiä. Kun tiedetään, että koko väestön tasolla kotihoidon tuen käyttäjistä vain muutama prosentti on miehiä, voidaan olettaa, etteivät osalla näistä vastaajista kotihoidon tukea saa joku muu kotitaloudessa. Tämä on hyvä tiedostaa, ja voikin olla järkevää ajatella perhepoliittisten etuuksien saajia ennemmin perhepoliittisia etuuksia saavina kotitalouksina kuin yksilöinä.

Aineisto on kerätty vuosina 2012–2013, joten aineisto on tämän tutkielman valmistumisen aikaan jo noin viisi vuotta vanha. Ruoka-avun arki ja siellä käyvien tilanne on voinut tuona aikana muuttua. Tiedämme kuitenkin, että ruoka-avun tarve tai käyttö ei ole kadonnut. Pienituloisten määrä ei ole vuoden 2013 jälkeen merkittävästi muuttunut eikä sosiaaliturvajärjestelmään ole tehty suuria rakenteellisia muutoksia. Ruoka-avun järjestämiseen on kehitteillä uusia malleja, mutta suomalaisen ruoka-avun rakenteet ja toimijat ovat toistaiseksi pysyneet melko samanlaisina. Onkin perusteltua ajatella, ettei aineisto ole vanhentunut ja että se antaa edelleen relevantteja tutkimustuloksia.

Joistain puutteistaan ja epätasamällisyyksistään huolimatta aineisto on kerätty tutkimuksen eettisiä periaatteita ja hyviä tutkimuskäytäntöjä noudattaen. Tutkimuksen kohderyhmä on keskimääräistä hankalammin tavoitettava ja vastaajilla on todennäköisesti keskimääräistä

enemmän haasteita tutkimuslomakkeisiin vastaamisessa, mikä on todennäköisesti vaikuttanut jossain määrin aineiston laatuun. Aineisto on kuitenkin kattava ja riittävän suuri, jotta sitä voidaan käyttää ruoka-avun käyttäjiä koskevassa tutkimuksessa.

5.2 Menetelmä

Tutkielman analyysi tehdään määrällisin menetelmin. Analyysi on sekä kuvailevaa että vertailevaa. Kuvailevalla analyysillä tarkastellaan sitä, millainen ryhmä perhepoliittisia etuuksia saavat ruoka-avun käyttäjät ovat ja millaiseksi he kokevat oman pärjäämisensä ja hyvinvointinsa. Vertailevalla analyysillä puolestaan tarkastellaan, miten perhepoliittisia etuuksia saavat ruoka-avun käyttäjät eroavat muista käyttäjistä.

5.2.1 Analyysin määrälliset menetelmät

Kuvailevaa analyysiä tehdään pääasiassa suoran jakauman. Kuvailevat jakaumat piirtävät kuvan siitä, millainen joukko perhepoliittisia etuuksia saavat ruoka-avun käyttäjät ovat. Kuvailevassa osiossa tarkastellaan taustatietojen avulla miten he jakautuvat erilaisten sosiaalidemografisten muuttujien osalta sekä tutkitaan millaiseksi he arvioivat omaa hyvinvointiaan, pärjäämistään ja muita aineistossa selvitettyjä asioita. Kuvailevissa analyysissä on käytetty luokkafrekvenssejä, luokan prosenttiosuuksia ja kumulatiivista prosenttia (Metsämuuronen 2003, 283).

Analyysin vertailevaan osioon käytetään ristiintaulukointia ja muuttujien välisen yhteyden voimakkuutta mittaavaa χ^2 -testiä. Ristiintaulukoimalla voidaan esittää kahden kategorisen muuttujan yhteisjakauma eli kuinka iso osa muuttujan x havainnoista kuuluu mihinkin muuttujan y luokkaan. (Nummenmaa 2004, 293). Ristiintaulukoinnin avulla voidaan havainnollisesti nähdä kahden muuttujan väliset mahdolliset yhteydet (Metsämuuronen 2003, 292).

Pearsonin χ^2 -testillä eli χ^2 -riippumattomuustestillä voidaan tarkastella ovatko kaksi kategorista muuttujaa yhteydessä toisiinsa ja kuinka voimakas niiden välinen yhteys on. Kategoristen muuttujat ovat laatueroasteikollisia, jolloin niitä ei voi laittaa järjestykseen eikä niillä voi olla lineaarista yhteyttä. χ^2 -testi on epäparametrinen testi, joka olettaa muuttujien kategorisuuden lisäksi kaikkien havaittujen frekvenssien olevan suurempia kuin 5. (Nummenmaa 2004, 293–296.)

Perhepoliittisten etuuksien saaminen on kategorinen muuttuja, koska muuttuja voi saada vain arvon ”on saanut perhepoliittisia etuuksia” tai ”ei ole saanut perhepoliittisia etuuksia”. χ^2 -riippumattomuustesti sopii siis hyvin sen tarkasteluun, onko perhepoliittisia etuuksia saaneiden ja ei saaneiden välillä tilastollisesti merkitsevää eroa muiden muuttujien osalta. Muuttujien välisissä ristiintaulukoinneissa myös frekvenssit ovat pääsääntöisesti selvästi suurempia kuin χ^2 -testi vähintään vaatii.

Testituloksen merkitsevyystasosta kertovan p-arvon rajaksi on tässä tutkielmassa asetettu tilastollisessa testauksessa paljon käytetty 5 prosentin raja. Analyysissä muuttujilla katsotaan siis olevan tilastollisesti merkitsevää eroa, jos χ^2 -testin p-arvo on pienempi kuin 0,05 ($p < 0,05$). Analyysissä erotellaan myös tiukempia merkitsevyystasoja, ja eron katsotaan olevan tilastollisesti erittäin merkitsevä, jos p-arvo on pienempi kuin 0,01 tai 0,001 ($p < 0,01$ ja $p < 0,001$). Taulukoissa eri merkitsevyystasoja kuvataan asteriskeilla, jolloin kukin merkitsevyystaso saa yhdestä kolmeen asteriskia seuraavalla tavalla: ***= $p < 0,001$, **= $p < 0,01$ ja *= $p < 0,05$. (esim. Metsämuuronen 2003; 354, 369.)

5.2.2 Aineiston käsittely

Perhepoliittisia etuuksia saaviksi määriteltiin aineistosta ne vastaajat, jotka ilmoittivat saaneensa äitiys-, isyys- tai vanhempainpäivärahaa tai kotihoidon tukea. Näistä vastaajista rajattiin pois vastaajat, jotka ilmoittivat, ettei heidän kotitaloudessaan asu lapsia. Aineistosta yhteensä 193 vastaajaa on sellaisia, jotka ovat saaneet perhepoliittisia etuuksia ja joiden kotitaloudessa asuu myös lapsia.

Aineistossa tehtiin muutamia muuttujamuunnoksia. Esimerkiksi perhepoliittisten etuuksien muuttuja rakennettiin erikseen. Uuteen muuttujaan poimittiin vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet saaneensa jotain aiemmin luetelluista perhepoliittisista etuuksista ja jotka ovat myös ilmoittaneet kotitalouden lapsimäärän olevan yksi tai suurempi.

Aineiston käsittelyssä harkittiin myös summamuuttujien muodostamista. Faktorianalyysiä käytetään yhdistettyjen muuttujien kehittämiseen, jos analyysin kannalta on hyödyllistä muodostaa useammasta tiettyä ilmiötä mittaavasta muuttujasta summamuuttuja (Alkula & Pöntinen & Ylöstalo 1994, 278–279). Osa kyselylomakkeen kysymyspatteristoista on rakennettu niin, että niiden voi ajatella kuvaavan yksittäisiä kysymyksiä laajempaa kokonaisuutta.

Lomakkeella on esimerkiksi useampia luottamukseen, hyvinvointiin ja saatuun tukeen liittyviä kysymyksiä. Näille kysymysryhmille tehtiin faktorianalyysi, jotta voidaan nähdä kuinka hyvin nämä muuttujat mittaavat samaa ilmiötä.

Faktorianalyysi vahvisti, että lomakkeen kysymysryhmistä on löydettävissä faktoreita, joiden perusteella olisi mahdollista muodostaa summamuuttujia, jotka saattaisivat kuvata esimerkiksi pärjäämistä tai tyytyväisyyttä elämään. Löydettyjen muuttujien lataukset mahdollisilla faktoreilla eivät kuitenkaan olleet niin vahvoja, että summamuuttujien muodostaminen olisi ollut täysin perusteltua. Sen lisäksi summamuuttujien rakentaminen ei ollut tutkimusasetelman tai kyselylomakkeen pituuden kannalta välttämätöntä, ja muuttujien pitäminen yksittäisinä mahdollisti laajemmat ja mielekkäämmät tulkintamahdollisuudet. Analyysissä ei siten hyödynnetty summamuuttujia.

6. Analyysi

Seuraavissa alaluvuissa käydään läpi analyysin tuloksia. Aineistoa käsitellään kysymysryhmien mukaan, niin että perhepoliittisia etuuksia saavien kuvailu sekä perhepoliittisia etuuksia saavien ja muiden ruoka-avun käyttäjien vertailua kuljetetaan rinnakkain.

Ensiksi käsitellään sosiodemografisia tietoja ja ruoka-avun käyttämiseen liittyviä kysymyksiä. Seuraavaksi siirrytään analysoimaan ruoka-apua saavien hyvinvointia ja tyytyväisyyttä elämään. Tämän jälkeen tarkastellaan luottamukseen ja pärjäämiseen liittyviä kysymyksiä sekä ruoka-avun käyttäjien kokemuksia avun saamisesta ja odotuksista. Lopuksi käsitellään sosiaaliturvan ja eri palveluiden saamista sekä vastaajien näkemyksiä ruoka-avun toimivuudesta.

6.1 Sosiodemografiset tiedot ja ruoka-avun käyttäminen

Perhepoliittisia etuuksia saavista ruoka-avun käyttäjistä 71 prosenttia on naisia ja 29 prosenttia miehiä, kun kaikissa ruoka-avun käyttäjissä on melko tasaisesti sekä miehiä että naisia. Vajaalla neljänneksellä on muu kuin Suomen kansalaisuus, mikä on selvästi enemmän kuin koko ruoka-avun käyttäjien joukossa. Aineistosta ei selviä, mitä muita kansalaisuuksia ruoka-avun käyttäjät

edustavat, mutta muut kansalaisuudet saattavat olla aineistossa aliedustettuna, sillä tutkimuslomake oli saatavilla suomen lisäksi vain englanniksi ja venäjäksi ja aineiston kerääjät arvioivat yhdeksi osallistumisesta kieltäytymisen syyksi kielivaikeudet.

Perhepoliittisia etuuksia saavat painottuvat selkeästi 26–45-vuotiaiden ikäryhmään. Lähes kolme neljäsosaa perhepoliittisia etuuksia saavista kuuluu tähän ikäryhmään. Kuitenkin joka kymmenes perhepoliittisia etuuksia saava on alle 25-vuotias. Ruoka-avun saajat kokonaisuutena ovat puolestaan keskimäärin koko väestöä iäkkäämpiä. Taulukosta 1 voi nähdä kaikkien sosiodemografisten muuttujien frekvenssi- ja prosenttijakaumat. Samassa taulukossa on myös taustatiedoksi samat jakaumat kaikkien ruoka-avun käyttäjien osalta.

Valtaosalla perhepoliittisia etuuksia saavista on yksi tai kaksi lasta. Noin joka viidennellä on kolme lasta ja 12 prosentilla neljä tai useampi lapsi. Monilapsiset perheet ovat ruoka-avun perhepoliittisia etuuksia saavissa käyttäjissä selvästi ylliedustettuna verrattuna koko väestön tasoon. Erityisesti neljän tai useamman lapsen perheitä on huomattavasti enemmän kuin koko väestössä, jossa näitä suurperheitä on noin viisi prosenttia (Tilastokeskus, perhetilastot).

Lähes joka kolmas perhepoliittisia etuuksia saava ruoka-avun käyttäjä on yksinhuoltaja. Tämä on merkittävästi enemmän kuin koko väestön tasolla, jossa reilu viidennes lapsiperheistä on yksinhuoltajaperheitä (Tilastokeskus, perhetilastot). Tulos on kuitenkin linjassa pienituloisista lapsiperheistä tehdyn tutkimuksen kanssa, sillä yhden huoltajan perheet ovat ylliedustettuna myös pienituloisissa lapsiperheissä (ks. tutkielman luku 3.3)

Perhepoliittisia etuuksia saavista reilulla neljänneksellä on vain perusasteen tutkinto ja reilulla puolella toisen asteen tutkinto. He ovatkin kaikkia ruoka-avun käyttäjiä useammin suorittaneet lukion tai ammattitutkinnon. Valtaosa perhepoliittisia etuuksia saaneista ilmoittaa olevansa kotona (40 %) tai työttömänä (32 %). Kuitenkin 15 prosenttia heistä ilmoittaa olevansa työelämässä ja jopa lähes 10 prosenttia pysyvästi töissä. Vaikuttaa siis siltä, että myös vakituisesta työsuhteesta vanhempain- tai hoitovapaalla olevat joutuvat turvautumaan ruoka-apuun.

Perhepoliittisia etuuksia saaneista 80 prosenttia asuu vuokra-asunnossa ja 15 prosenttia omistusasunnossa. 3,6 prosenttia heistä on vastannut olevansa asunnoton, mikä on hieman enemmän kuin kaikkien ruoka-avun käyttäjien kohdalla. Kokonaisuudessaan perhepoliittisia

etuuksia saaneiden asumismuodot jakautuvat hyvin samalla tavalla kuin kaikkien ruoka-apua saaneiden.

Taulukko 1 Sosiodemografisten muuttujien jakaumat perhepoliittisia etuuksia saaneiden sekä kaikkien vastaajien osalta

		Perhepoliittisia etuuksia saavat (N=193)		Kaikki (N=3474)	
		N	%	N	%
Ikä	16-25	20	10,4	199	6
	26-35	75	38,9	356	10,7
	36-45	63	32,6	512	15,4
	46-55	29	15,0	789	23,7
	56-65	3	1,6	893	26,9
	Yli 65	3	1,6	574	17,3
Sukupuoli	Mies	55	28,6	1592	48,3
	Nainen	137	71,4	1704	51,7
Kansalaisuus	Suomen kansalainen	144	76,2	2817	87,3
	Muu	45	23,8	410	12,7
Koulutus	Perus- tai kansakoulu	51	26,8	1270	39,6
	Lukio tai ammattikoulu	103	54,2	1282	40
	Opisto tai korkeakoulu	36	18,9	656	20,4
Työtilanne	Kotona	76	39,8	240	7,3
	Eläkeläinen	9	4,7	1260	38,4
	Työtön tai lomautettu	61	31,9	1260	38,4
	Opiskelija	16	8,4	215	6,6
	Töissä määrä- tai osa-aikaisesti	11	5,8	185	5,6
	Töissä pysyvästi	18	9,4	120	3,7
Asumismuoto	Asunnoton	7	3,6	109	3,3
	Tukiasunto	4	2,1	92	2,8
	Kunnan vuokra-asunto	21	10,9	408	12,4
	Vuokra-asunto	132	68,8	2162	65,6
	Omistusasunto	28	14,6	527	16
Tulot pakollisten menojen jälkeen kuukaudessa (euroa)	0	32	19,2	607	20,5
	1-100	34	20,4	709	24
	101-300	57	34,1	913	30,9
	301-500	22	13,2	429	14,5
	Yli 500	22	13,2	301	10,2
Aikuisia kotitaloudessa	1	59	30,6	2024	60,5
	2 tai useampi	134	69,4	1324	39,5
Lapsia kotitaloudessa	0	0	0,0	2403	71,6
	1	69	35,8	412	12,3
	2	65	33,7	307	9,1
	3	35	18,1	139	4,1
	4 tai useampi	24	12,4	97	2,9

Kun tarkastellaan kuukaudessa pakollisten asumis- ja ruokamenojen jälkeen käteen jääviä tuloja, huomataan, että joka viidennellä perhepoliittisia etuuksia saavalla ruoka-avun käyttäjällä ei jää lainkaan rahaa pakollisten menojen jälkeen. 40 prosentilla puolestaan käytettävissä olevat tulot jäävät alle sataan euroon ja kolmella neljäsosalla heistä on käytettävissä alle 300 euroa kuukaudessa. Käytettävissä olevat tulot eivät merkittävästi eroa perhepoliittisia etuuksia saaneiden ja kaikkien ruoka-avun käyttäjien välillä.

Neljännes perhepoliittisia etuuksia saavista ruoka-avun käyttäjistä käy ruoka-avun jakopisteissä viikoittain. Samoin neljännes käy joka toinen viikko ja neljännes kuukausittain. Neljännes heistä käy puolestaan vain muutaman kerran viikossa. Kaikissa ruoka-avun käyttäjissä on jonkin verran enemmän viikoittain ruoka-apua käyttäviä, mutta muutoin käyntitiheydessä ei ole merkittäviä eroja. Ruoka-avun käyttäjissä on siis melko tasaisesti sekä säännöllisesti että harvemmin ruoanjakopaikoissa käyviä.

Kolmasosaa perhepoliittisia etuuksia saavista käy hakemassa ruokaa useammasta kuin yhdestä ruoanjakopisteestä, kun kaikista ruoka-avun käyttäjistä näin tekee puolet. 90 prosenttia perhepoliittisia etuuksia saavista hakee ruokaa itselleen ja perheelleen. Kaikista ruoka-avun käyttäjistä lähes puolet hakee ruokaa vain itselleen ja joka kymmenes hakee ruokaa itsensä lisäksi jollekin muille kuin perheelleen.

6.2 Hyvinvointi ja tyytyväisyys elämään

Perhepoliittisia etuuksia saavat ovat muita ruoka-avun käyttäjiä tyytyväisempiä elämäänsä ja elintasoonsa (Taulukko 2). 68 prosenttia perhepoliittisia etuuksia saaneista ilmoittaa olleensa viimeisen kuukauden aikana tyytyväinen elämäänsä jatkuvasti tai melko usein, kun muista ruoka-avun käyttäjistä 63 prosenttia ilmoittaa saman. Vastaavat luvut elintasoon tyytyväisyyden kohdalla on perhepoliittisia etuuksia saaneilla 36 prosenttia ja muilla 31 prosenttia.

Huomionarvoista on se, että molemmat ryhmät kokevat paljon useammin olevansa tyytyväisiä elämäänsä kuin elintasoonsa. Perhepoliittisia etuuksia saaneista 20 prosenttia ilmoittaa olevansa vain hyvin harvoin tyytyväinen elintasoonsa, kun elämäänsä hyvin harvoin tyytyväisiä on vain

viisi prosenttia. Niillä, jotka eivät saa perhepoliittisia etuuksia harvoin tyytyväisten osuudet ovat merkittävästi suurempia.

Taulukko 2 Hyvinvointi ja tyytyväisyys elämään perhepoliittisten etuuksien saamisen mukaan (ristiintaulukointi, χ^2 -testi)

Kun ajattelet elämäsi viimeisen kuukauden aikana, oletko tuntenut itsesi...	Perhepoliittiset etuudet		χ^2	df	Sig.
	Ei ole saanut (N=3281)	On saanut (N=193)			
tyytyväiseksi elämäsi			8,254	3	0,041 *
Jatkuvasti	19 %	17 %			
Melko usein	44 %	51 %			
Joskus	27 %	27 %			
Hyvin harvoin	11 %	5 %			
tyytyväiseksi elintasoosi			20,03	3	0,000 ***
Jatkuvasti	9 %	7 %			
Melko usein	22 %	29 %			
Joskus	34 %	43 %			
Hyvin harvoin	35 %	20 %			
tyytyväiseksi fyysiseen terveyteesi			13,42	3	0,004 **
Jatkuvasti	18 %	20 %			
Melko usein	37 %	47 %			
Joskus	27 %	23 %			
Hyvin harvoin	18 %	9 %			
tyytyväiseksi henkiseen terveyteesi			5,447	3	0,142
Jatkuvasti	26 %	25 %			
Melko usein	41 %	47 %			
Joskus	23 %	21 %			
Hyvin harvoin	10 %	6 %			
masentuneeksi			1,122	3	0,772
Jatkuvasti	7 %	7 %			
Melko usein	15 %	12 %			
Joskus	35 %	36 %			
Hyvin harvoin	42 %	45 %			
yksinäiseksi			8,591	3	0,035 *
Jatkuvasti	9%	7%			
Melko usein	15%	10%			
Joskus	34%	33%			
Hyvin harvoin	41%	51%			
nälkäiseksi			3,136	3	0,371
Jatkuvasti	7%	4%			
Melko usein	15%	13%			
Joskus	34%	32%			

Perhepoliittisia etuuksia saavat ovat myös selvästi tyytyväisempiä fyysiseen terveyteensä kuin muut ruoka-avun käyttäjät. Kaksi kolmasosaa perhepoliittisia etuuksia saavista on tyytyväinen fyysiseen terveyteensä jatkuvasti tai melko usein. Samoin kokee muista käyttäjistä vain reilu puolet. Sen sijaan henkisen terveydentilan ja psyykkisten sairauksien, kuten masennuksen, suhteen perhepoliittisia etuuksia saaneiden ja muiden välillä ei ollut tilastollisesti merkitsevää eroa.

Perhepoliittisia etuuksia saavista useampi on jatkuvasti tai melko usein tyytyväinen henkiseen kuin fyysiseen terveyteensä. Kolme neljäsosaa heistä raportoi olevansa tyytyväinen henkiseen terveyteensä melko usein tai jatkuvasti, ja vain neljännes on tyytyväinen joskus tai hyvin harvoin. Masentuneeksi itsensä heistä kokee jatkuvasti tai melko usein vajaa viidennes. 45 prosenttia perhepoliittisia etuuksia saavista ruoka-avun käyttäjistä tuntee itsensä vain hyvin harvoin masentuneeksi.

Perhepoliittisia etuuksia saavat ovat muita ruoka-avun käyttäjiä harvemmin yksinäisiä. Puolet heistä tuntee itsensä yksinäiseksi vain hyvin harvoin. Jatkuvasti tai melko usein yksinäisiä heistä on 17 prosenttia. Muilla ruoka-avun käyttäjillä yksinäisyys on yleisempää. Heistä neljännes on jatkuvasti tai melko usein yksinäisiä. Nälkäiseksi itsensä tuntemisessa ei ole näiden ryhmien välillä eroa. Puolet perhepoliittisia etuuksia saavista on nälkäisiä vain hyvin harvoin, 32 prosenttia joskus ja 17 prosenttia jatkuvasti tai melko usein.

6.3 Pärjääminen, luottamus ja tuen saaminen

Seuraavissa kysymyksissä vastaajia pyydettiin arvioimaan kuinka paljon samaa tai eri mieltä he olivat erilaisten elämässä pärjäämistä, luottamusta, tulevaisuudenuskoa ja tuen saamista koskevien väitteiden kanssa. Vastausvaihtoehdot ovat täysin samaa mieltä, osin samaa mieltä, ei samaa eikä eri mieltä, osin eri mieltä ja täysin eri mieltä.

Perhepoliittisia etuuksia saavat kokevat muita ruoka-avun käyttäjiä selvästi useammin saavansa riittävästi tukea, apua ja palveluita kaupungilta ja seurakunnalta (Taulukko 3). Perhepoliittisia

etuuksia saavista 39 prosenttia ilmoittaa saavansa riittävästi tukea kaupungilta (täysin tai osin samaa mieltä) ja 62 prosenttia seurakunnalta. Onkin huomionarvoista, kuinka paljon enemmän seurakuntien kuin kaupunkien koetaan olevan riittävästi tukena ja apuna.

Taulukko 3 Tuen ja avun saaminen sekä tulevaisuudenusko perhepoliittisten etuuksien saamisen mukaan (ristiintaulukointi, χ^2 -testi)

Perhepoliittiset etuudet			χ^2	df	Sig.
	Ei ole saanut (N=3281)	On saanut (N=193)			
Saan kaupungilta riittävästi tukea, apua ja palveluita			12,392	4	0,015 *
Täysin samaa mieltä	16%	17%			
Osin samaa mieltä	20%	22%			
Ei samaa eikä eri mieltä	14%	22%			
Osin erimieltä	22%	22%			
Täysin eri mieltä	27%	18%			
Saan seurakunnalta riittävästi tukea, apua ja palveluita			17,658	4	0,001 **
Täysin samaa mieltä	28%	30%			
Osin samaa mieltä	24%	32%			
Ei samaa eikä eri mieltä	21%	24%			
Osin eri mieltä	12%	8%			
Täysin eri mieltä	15%	6%			
Tulevaisuudessa elämäni on parempaa			41,528	4	0,000 ***
Täysin samaa mieltä	22%	37%			
Osin samaa mieltä	27%	34%			
Ei samaa eikä eri mieltä	27%	18%			
Osin eri mieltä	13%	7%			
Täysin eri mieltä	12%	3%			
Saan ystäviltäni ja sukulaisiltani tarvittaessa taloudellista tukea			19,562	4	0,001 ***
Täysin samaa mieltä	19%	23%			
Osin samaa mieltä	23%	33%			
Ei samaa eikä eri mieltä	12%	8%			
Osin eri mieltä	13%	15%			
Täysin eri mieltä	34%	22%			

Sig. ***=p<0,001 **=p<0,01 *=p<0,05

Perhepoliittisia etuuksia saavat kertovat saavansa myös paljon muita useammin tarvittaessa taloudellista tukea sukulaisilta tai ystäviltä. 56 prosenttia heistä ilmoitti saavansa tarvittaessa lähipiiriltä taloudellista tukea, kun muista ruoka-avun käyttäjistä tukea tarvittaessa saa vain 42 prosenttia. Kuitenkin jopa 37 prosenttia perhepoliittisia etuuksia saavista ilmoittaa, ettei heidän lähipiiriltään saa taloudellista tukea (osin tai täysin eri mieltä).

Usko tulevaisuuteen on perhepoliittisia etuuksia saavilla selvästi parempaa kuin muilla ruoka-apua käyttävillä. Jopa 71 prosenttia perhepoliittisia etuuksia käyttävistä on täysin tai osin samaa mieltä tulevaisuudessa elämäni on parempaa –väitteen kanssa, kun muista käyttäjistä väitteen kanssa samaa mieltä on vain 49 prosenttia.

Perhepoliittisia etuuksia saavista 69 prosenttia kokee pärjäävänsä elämässään ja 33 prosenttia ei koe itseään huono-osaiseksi (Taulukko 4). Kääntäen 42 prosenttia heistä kokee itsensä huono-osaiseksi ja 19 prosenttia ei koe pärjäävänsä elämässään. Näiden väittämien kohdalla perhepoliittisia etuuksia saavien ja muiden ruoka-apua käyttävien välillä ei ole selvää eroa.

Perhepoliittisia etuuksia saavilla on muihin ruoka-avun käyttäjiin verrattuna eroa siinä, kuinka he saavat tulonsa riittämään menoihin. Eron suuntaa ei kuitenkaan ole selkeä. Sen sijaan päihdeongelmien suhteen ero on todella selkeä. Perhepoliittisia etuuksia saavista 82 prosenttia ilmoittaa, ettei heillä ole ongelmia päihteiden kanssa, kun muilla ruoka-avun käyttäjillä vastaava luku on 72 prosenttia. Kuitenkin yhdeksän prosenttia perhepoliittisia etuuksia saavista ruoka-avun käyttäjistä kertoo heillä olevan ongelmia päihteiden kanssa.

Veloistaan pystyy huolehtimaan 44 prosenttia perhepoliittisia etuuksia saavista ruoka-avun käyttäjistä. Toisaalta myös 44 prosenttia heistä ilmoittaa, ettei kykene huolehtimaan veloista. Lähes neljännes perhepoliittisia etuuksia saaneista vastaa olevansa täysin samaa tai täysin eri mieltä velkojen huolehtimisesta koskevan väitteen kanssa. Veloista huolehtimisen osalta perhepoliittisia etuuksia saavien ja muiden käyttäjien välillä ei ole eroa.

Taulukko 4 Pärjääminen ja luottamus perhepoliittisten etuuksien saamisen mukaan (ristintaulukointi, χ^2 -testi)

	Perhepoliittiset etuudet		χ^2	df	Sig.
	Ei ole saanut (N=3281)	On saanut (N=193)			
Tunnen itseni huono-osaiseksi			7,45	4	0,114
Täysin samaa mieltä	19%	14%			
Osin samaa mieltä	32%	28%			
Ei samaa eikä eri mieltä	20%	25%			
Osin erimieltä	16%	19%			
Täysin eri mieltä	15%	14%			
Pärjään elämässäni			7,07	4	0,132
Täysin samaa mieltä	27%	30%			
Osin samaa mieltä	38%	39%			
Ei samaa eikä eri mieltä	14%	11%			
Osin eri mieltä	15%	17%			
Täysin eri mieltä	6%	2%			
Ihmisiin voi luottaa			12,615	4	0,013 *
Täysin samaa mieltä	13%	11%			
Osin samaa mieltä	33%	44%			
Ei samaa eikä eri mieltä	16%	14%			
Osin eri mieltä	25%	25%			
Täysin eri mieltä	13%	6%			
Viranomaisiin voi luottaa			4,31	4	0,366
Täysin samaa mieltä	23%	18%			
Osin samaa mieltä	31%	33%			
Ei samaa eikä eri mieltä	14%	17%			
Osin eri mieltä	20%	21%			
Täysin eri mieltä	13%	11%			
Tuloni riittävät menoihini			15,393	4	0,004 **
Täysin samaa mieltä	10%	6%			
Osin samaa mieltä	15%	17%			
Ei samaa eikä eri mieltä	10%	12%			
Osin eri mieltä	28%	37%			
Täysin eri mieltä	38%	28%			
Pystyn huolehtimaan veloistani			1,769	4	0,778
Täysin samaa mieltä	28%	24%			
Osin samaa mieltä	19%	20%			
Ei samaa eikä eri mieltä	13%	12%			
Osin eri mieltä	17%	20%			
Täysin eri mieltä	22%	24%			
Minulla on ongelmia päihteiden kanssa			20,163	4	0,000 ***
Täysin samaa mieltä	9%	7%			
Osin samaa mieltä	10%	5%			
Ei samaa eikä eri mieltä	9%	5%			
Osin eri mieltä	9%	4%			
Täysin eri mieltä	63%	78%			

Sig. ***=p<0,001 **=p<0,01 *=p<0,05

6.4 Etuuksien ja palveluiden saaminen sekä näkemykset ruoka-avusta

Perhepoliittisia etuuksia saavat muita ruoka-avun käyttäjiä enemmän kaikkia muitakin sosiaaliturvaetuuksia eläkkeiden eri muotoja lukuun ottamatta. He ovat myös käyttäneet erilaisia yhteiskunnan tai kolmannen sektorin tarjoamia palveluja enemmän kuin muut ruoka-avun käyttäjät. Näitä ovat muun muassa sosiaalitoimiston, Kelan, työvoimatoimiston, terveyskeskuksen ja seurakunnan palvelut. Mielenterveys- ja päihdepalveluiden käytössä ei kuitenkaan ollut selkeää eroa perhepoliittisia etuuksia saavien ja muiden ruoka-avun käyttäjien välillä.

Perhepoliittisia etuuksia saavat perhepoliittisten etuuksien lisäksi eniten asumistukea (71 % saanut viimeisen kahden kuukauden aikana), toimeentulotukea (60 %) ja työmarkkinatukea (53 %). Useampi kuin joka viidennes saa ansiosidonnaista työttömyystukea, opintotukea tai sairauspäivärahaa. Muiden ruoka-avun saajien joukossa eniten saatuja etuuksia ovat asumistuki (66 %), toimeentulotuki (45 %), työmarkkinatuki (40 %) ja kansaneläke (31 %).

Erilaisista julkisen ja kolmannen sektorin palveluista perhepoliittisia etuuksia saavat käyttävät eniten terveyskeskuksen (78 % saanut palvelua viimeisen kahden kuukauden aikana), sosiaalitoimiston (64 %), seurakunnan diakoniatyön (58 %) ja työvoimatoimiston (53 %) palveluja.

Muut ruoka-avun käyttäjät ovat saaneet eniten terveyskeskuksen (69 %), sosiaalitoimiston (46 %), seurakunnan diakoniatyön (42 %) ja työvoimatoimiston (42 %) palveluja. On merkittävää kuinka paljon muita käyttäjiä useammin perhepoliittisia etuuksia saavat käyttävät myös muita sosiaaliturvaetuuksia ja erilaisia palveluja.

Etuuksia ja palveluita kartoittavissa kysymyksissä vastausvaihtoehdot ovat ”en ole saanut”, ”olen hakenut, mutta en ole saanut” ja ”olen saanut”. Valtaosassa eri etuuksia ja palveluita hakeneiden mutta ei saaneiden osuus on hyvin pieni. Muutaman palvelun kohdalla tämä osuus on kuitenkin hieman suurempi. Huomionarvoista on erityisesti se, että perhepoliittisia etuuksia saaneista 4 prosenttia ilmoittaa, ettei hakemisesta huolimatta ole saanut päihdepalveluja. Sosiaalipalveluja puolestaan ei ole saanut 7 prosenttia niitä hakeneista.

Ruoka-apu on sen käyttäjille tärkeää (Taulukko 5). Perhepoliittisia etuuksia saaneista 79 prosenttia oli samaa mieltä väittämän ”ruoanjakelu on pärjäämiseni kannalta välttämätöntä” kanssa. Vain kymmenen prosenttia oli väittämän kanssa täysin tai osittain eri mieltä. Ruoka-avun välttämättömyyden suhteen perhepoliittisia etuuksia saavien ja muiden ruoka-avun käyttäjien välillä ei ollut tilastollisesti merkitsevää eroa.

Ruoka-avun hakeminen on perhepoliittisia etuuksia saaville hieman nöyryyttävämpää kuin muille ruoka-avun käyttäjille. 37 prosenttia perhepoliittisia etuuksia saavista pitää ruoan hakemista nöyryyttävänä. Myös 37 prosenttia heistä ei halua sukulaisten tai naapurien näkevän heitä hakemassa ruokaa. Kuitenkaan perhepoliittisia etuuksia saavat eivät pelkää muita ruoka-avun käyttäjiä enempää sukulaisten tai naapureiden näkevät heitä.

Ruoka-apua käyttävät ovat pääosin sitä mieltä, että ruoanjakelu on järjestetty hyvin ja että jaettu ruoka on laadukasta. Perhepoliittisia etuuksia saavista 75 prosenttia piti ruoanjakelun järjestelyjä hyvinä ja 67 prosenttia jaettua ruokaa laadukkaana. Näiden väittämien osalta perhepoliittisia etuuksia saavien ja muiden välillä ei ollut eroa.

Perhepoliittisia etuuksia saavat uskovat muita käyttäjiä selvästi useammin ruoka-apua käyttävien hakevan ruokaa tarpeeseen. Väitteen ”ruokajonossa on ihmisiä, jotka eivät tarvitsisi ruokaa” kanssa samaa mieltä perhepoliittisia etuuksia saavista on 26 prosenttia, kun muista käyttäjistä tätä mieltä on 41 prosenttia.

Selkeä ero perhepoliittisia etuuksia saavien ja muiden ruoka-avun käyttäjien välillä on myös siinä, kuinka tärkeäksi he kokevat ruoka-avun sosiaalisen aspektin. Perhepoliittisia etuuksia saavat kokevat muiden ihmisten tapaamisen ruokajonossa tärkeäksi selvästi harvemmin kuin muut ruoka-avun käyttäjät. Perhepoliittisia etuuksia saavista ihmisten kohtaamista tärkeänä pitää 40 prosenttia, kun muista käyttäjistä sitä tärkeänä pitää 53 prosenttia.

Taulukko 5 Näkemykset ruoka-avusta perhepoliittisten etuuksien saamisen mukaan (ristiintaulukointi, χ^2 -testi)

	Perhepoliittiset etuudet				
	Ei ole saanut (N=3281)	On saanut (N=193)	χ^2	df	Sig.
Ruoanjakelu on pärjäämiseni kannalta välttämätöntä			5,749	4	0,219
Täysin samaa mieltä	58%	51%			
Osin samaa mieltä	24%	28%			
Ei samaa eikä eri mieltä	7%	11%			
Osin erimieltä	6%	6%			
Täysin eri mieltä	5%	4%			
Ruoan hakeminen on minulle nöyryyttävää			11,574	4	0,021 *
Täysin samaa mieltä	14%	11%			
Osin samaa mieltä	21%	26%			
Ei samaa eikä eri mieltä	12%	18%			
Osin eri mieltä	13%	8%			
Täysin eri mieltä	40%	37%			
Ruoanjakelu on järjestetty hyvin			7,723	4	0,102
Täysin samaa mieltä	53%	46%			
Osin samaa mieltä	26%	29%			
Ei samaa eikä eri mieltä	7%	11%			
Osin eri mieltä	8%	6%			
Täysin eri mieltä	5%	7%			
En halua että naapurini tai sukulaiseni näkevät minut hakemassa ruokaa			9,01	4	0,061
Täysin samaa mieltä	19%	21%			
Osin samaa mieltä	15%	16%			
Ei samaa eikä eri mieltä	15%	21%			
Osin eri mieltä	11%	13%			
Täysin eri mieltä	40%	30%			
Ruokajonossa on ihmisiä, jotka eivät tarvitsisi ruokaa			18,18	4	0,001 ***
Täysin samaa mieltä	22%	14%			
Osin samaa mieltä	19%	12%			
Ei samaa eikä eri mieltä	28%	33%			
Osin eri mieltä	8%	12%			
Täysin eri mieltä	23%	29%			
Jaettu ruoka on laadukasta			3,856	4	0,426
Täysin samaa mieltä	38%	35%			
Osin samaa mieltä	35%	32%			
Ei samaa eikä eri mieltä	11%	12%			
Osin eri mieltä	12%	15%			
Täysin eri mieltä	4%	6%			
Muiden ihmisten tapaaminen ruokajonossa on minulle tärkeää			19,738	4	0,001 ***
Täysin samaa mieltä	31%	19%			
Osin samaa mieltä	22%	21%			
Ei samaa eikä eri mieltä	21%	31%			
Osin eri mieltä	9%	7%			
Täysin eri mieltä	16%	21%			

Sig. ***=p<0,001 **=p<0,01 *=p<0,05

7. Pohdinta

Ei liene yllätys, että ruoka-apua käyttävät myös lapsiperheet. Silti ruoka-apua käyttäviä lapsiperheitä ei ole juuri tutkittu tai kartoitettu. Tämä tutkielma antaa kokonaiskuvaa siitä, millainen ryhmä ruoka-apua käyttävät lapsiperheet on. Samalla tutkielma tekee näkyväksi sen, että ruoka-apua saavat pikkulapsiperheet ovat yhteiskunnassamme olemassa oleva ilmiö. Kyseessä onkin kartoittava ja ilmiön luonnetta pohtiva tutkielma.

Ruoka-apua hakevien lapsiperheiden määrästä ei ole tarkkaa tietoa. Karkeaan arvioon (Ohisalo 2014, 19) perustuen voisi laskea, että ruoka-apua käyttää säännöllisesti tai epäsäännöllisesti reilu 6 000 ihmistä, joilla on lapsia. Kyseessä ei ole valtavan suuri ryhmä, mutta tämä joukko on oleellinen, sillä lasten huono-osaisuuden riskien ja seurausten tiedetään olevan merkittäviä.

Tutkielman viimeisessä luvussa käydään läpi analyysistä esiin nousseita tuloksia ja kysymyksiä sekä pohditaan niiden merkitystä. Sen lisäksi luvussa arvioidaan sitä, miten hyvinvointivaltio on onnistunut tehtävässään ruoka-apua käyttävien pikkulapsiperheiden kohdalla. Lopuksi vedetään tutkielman tuloksia yhteen ja esitetään joitain ehdotuksia jatkotutkimukseksi.

7.1 Tuen saaminen ja palvelut

Perhepoliittisia etuuksia saavat ruoka-apua käyttäjät saavat muita käyttäjiä enemmän tukea ja palveluja. Tämä näkyy sekä julkisten että kolmannen sektorin palveluiden kohdalla. He saavat useammin myös muita sosiaaliturvan muotoja. Perhepoliittisia etuuksia saavat ovat siis muita ruoka-apua käyttäjiä paremmin yhteiskunnan tukiverkon ja palvelujärjestelmän piirissä.

Valtaosa perhepoliittisia etuuksia saaneista on käyttänyt viimeisen kahden kuukauden aikana terveyskeskuksen ja sosiaalitoimiston palveluja. Yli puolet käyttää myös diakoniatyön ja työvoimatoimiston palveluja. Myös muita palveluja käytetään melko paljon. Toisaalta vaikka he saavat paljon palveluita, vain alle 40 prosenttia heistä kokee saavansa kaupungilta riittävästi tukea. Seurakunnan tuen määrään on tyytyväisiä selvästi suurempi osa, yli 60 prosenttia.

Huolestuttavaa puolestaan on se, että 7 prosenttia perhepoliittisia etuuksia saaneista ei ollut saanut sosiaalitoimiston palveluja ja 4 prosenttia päihdepalveluja, vaikka olivat niitä hakeneet. Palveluiden alikäyttö on ongelma yhteiskunnan heikko-osaisimpien kohdalla. Siksi onkin pysäyttävää, jos ruoka-apua pärjätäkseen hakeva perhe on yrittänyt saada palveluja, mutta hakeminen on epäonnistunut tai palvelut on evätty heiltä.

Herää kysymys, siitä tunnistetaanko heidän ongelmiaan yhteiskunnan hyvinvointipalveluissa. Johtuuko ruoka-avussa käyminen siitä, että he eivät ole saaneet oikeanlaista apua, vaikka saavat yhteiskunnan palveluja? Haaste voi olla siinä, ettei palveluissa kartoiteta asiakkaiden kokonaistilannetta, jolloin ruoka-apuun vievät ongelmat jäävät huomaamatta. Toisaalta voi myös olla, että vaikka perheen tilanne tulee jonkin palvelun yhteydessä esiin, ei työntekijällä ole osaamista tai mahdollisuuksia ohjata perhettä eteenpäin. Tulos tukee aiemman tutkimuksen tuloksia siitä, että lapsiperheet pitävät erityisesti julkisen sektorin lapsiperheille kohdennettuja erityispalveluja huonosti saavutettavina (Perälä ym. 2014, 237).

Tilanteessa jossa valtaosa ruoka-apua hakevista pikkulapsiperheistä käyttää useita eri yhteiskunnan palveluja ja saa useampaa sosiaaliturvaetuutta yhtä aikaa, on melko selvää, että hyvinvointivaltion heille tarjoama tuki on riittämätöntä. Kyse ei selvästi ole passiivisuudesta tai siitä, että ruoka-apua saavat perheet olisivat tippuneet yhteiskunnan tukiverkkojen ulkopuolelle. Näyttää ennemmin siltä, että tukiverkot ovat niin löysiä, etteivät ne estä kaikkia putoamasta alas asti.

7.2 Sosiaaliset suhteet ja luottamus

Yhteiskunnan tuen lisäksi myös sosiaaliset suhteet vaikuttavat tukevan perhepoliittisia etuuksia saavia paremmin kuin muita ruoka-avun käyttäjiä. He kokevat muita harvemmin olevansa yksinäisiä ja muita useammin saavansa tarpeeksi taloudellista apua sukulaisilta tai läheisiltä. Vaikka reilu puolet heistä voi saada taloudellista tukea lähipiiriltään, yli kolmas osa ilmoittaa, ettei heillä ole tällaista lähipiirin tukea.

Taloudellisen tuen saaminen lähipiiriltä ei kerro paljoa sosiaalisten suhteiden määrästä tai laadusta. Kuitenkin kun ottaa huomioon sen, että he kokevat itsensä melko harvoin yksinäisiksi ja

että muiden ihmisten kohtaaminen ruoka-avussa ei ole heille kovinkaan tärkeää, voi olettaa heidän sosiaalisten verkostojensa olevan suhteellisen hyvät.

Taloudellisen tuen saamisen mahdollisuus kertoo tukiverkkojen olemassa olost. Heidän mahdollisuutensa saada sekä yhteiskunnan formaalia että sosiaalisten verkostojen epäformaalia tukea ovat siis selkeästi muita ruoka-avun käyttäjiä vahvemmat. Tämä on loogista, sillä kyse on pikkulapsiperheistä, joilla normaalitilanteessakin tuen tarve on useimmiten suurempi kuin esimerkiksi yksin asuvilla tai lapsettomilla pareilla.

Perhepoliittisia etuuksia saavat luottavat muihin ihmisiin enemmän kuin muut ruoka-avussa käyvät. Luottamusta kuvaa myös se, uskovat muita käyttäjiä harvemmin ruokajonoissa käyvän ihmisiä, jotka eivät tarvitse ruoka-apua. Koko väestön tasolla luottamus muihin ihmisiin ja viranomaisiin on merkittävästi korkeammalla tasolla kuin ruoka-avussa käyvien.

Perhepoliittisia etuuksia saavista ruoka-avun käyttäjistä 55 prosenttia ja koko väestöstä 65 prosenttia luottaa muihin ihmisiin. Viranomaisiin puolestaan luottaa 51 prosenttia ruoka-avun perhepoliittisia etuuksia saaneista ja 81 prosenttia. (Kouvo 2014, 77.) On huomionarvoista, kuinka paljon pienempi ruoka-avun käyttäjien ja koko väestön välillä on luottamuksessa muihin ihmisiin kuin luottamuksessa viranomaisiin.

7.3 Hyvinvointi ja tulevaisuudennäkymät

Aineisto on kerätty vuosina 2012-2013. Tiedämme, että lapsiperheiden taloudellinen tilanne parani vuodesta 2007 vuoteen 2011 asti ja kääntyi vuoden 2011 jälkeen taas hienoiseen laskuun. Aineisto sijoittuu siis ajalle, jolloin lapsiperheiden taloudellinen tilanne on muutaman vuoden nousun jälkeen taas heikentynyt. Lapsiperheiden pienituloisuudessa tapahtuneet muutokset eivät kuitenkaan ole niin isoja, että ne välttämättä näkyisivät suoraan ruoka-avussa. Aineisto ei valitettavasti mahdollista ajallista muutosten tarkkailua ruoka-apua käyttävien lapsiperheiden määrän tai pärjäämiskokemusten suhteen.

Perhepoliittisia etuuksia saavat ruoka-avun käyttäjistä 68 prosenttia on tyytyväisiä elämäänsä. Tyytyväisyys elämään on matalampaa kuin koko väestöllä (88 %), mutta ero ei ole valtavan suuri. Sen sijaan tyytyväisyydessä elintasoon ruoka-avun käyttäjien ja koko väestön ero on

todella merkittävä. Kun perhepoliittisia etuuksia saavista ruoka-avun käyttäjistä 38 prosenttia oli tyytyväisiä elintasoonsa, oli vastaava luku koko väestön tasolla 83 prosenttia. (Kainulainen 2014, 68.)

Suuri ero elämään ja elintagoon tyytyväisyyden välillä ei ole yllättävä. Tyytyväisyys elämään on paljon suhteellisempaa ja psyykkisempää kuin tyytyväisyys elintagoon, joka on pohjimmiltaan melko materialistista. Esimerkiksi köyhä lapsiperhe voi olla tyytyväinen elämäänsä, jos sosiaaliset suhteet ja terveys ovat kunnossa, mutta jos kaikesta joutuu säästämään, on vaikeampi olla tyytyväinen elintagoon.

Perhepoliittisia etuuksia saaneet ruoka-avun käyttäjät ovat muita käyttäjiä tyytyväisempiä fyysiseen terveyteensä. Sen sijaan henkisen terveyden kohdalla eroa ei ollut. Kaksi kolmasosaa perhepoliittisia etuuksia saavista on tyytyväisiä fyysiseen terveyteen ja jopa kolme neljäsosaa henkiseen terveyteensä. Henkinen terveys vaikuttaa olevan melko suoraan yhteydessä masennukseen, sillä vajaa neljäsosa perhepoliittisia etuuksia saavista tuntee itsensä masentuneeksi. Melko korkeasta hyvinvoinnista kertoo myös se, että yli 80 prosenttia heistä raportoi, ettei heillä ole ongelmia päihteiden käytön kanssa.

Valtaosa perhepoliittisia etuuksia saavista kokee pärjäävänsä elämässä. 42 prosenttia heistä kokee itsensä kuitenkin huono-osaiseksi. Puolestaan kolmannes ei koe itseään huono-osaiseksi. Huono-osaiseksi tunnustautumisessa saattaa olla jonkinlainen kynnyks. Huono-osainen on helposti leima, joka vie ihmiseltä oman toimijuuden ja asettaa hänet lähinnä muiden katseen ja toimien alle. Tätä ajatusta vasten on ymmärrettävää, että ihmiset, jotka ulkoa päin ehkä määriteltäisiin huono-osaisiksi eivät halua identifioitua tähän rooliin.

Analyysin perusteella vaikuttaa siltä, ettei ruoka-apua käyttävien pikkulapsiperheiden köyhyys tai huono-osaisuus välttämättä ole niin syvää tai pitkäaikaista kuin muilla ruoka-apua saavilla. Vaikka perhepoliittisia etuuksia saavat ruoka-avun käyttäjät eivät koe taloudellista tilannettaan muita käyttäjiä paremmaksi, heidän tulevaisuudenuskonsa on hyvin selkeästi vahvempi kuin muilla ruoka-apua saavilla. Yli 70 prosenttia perhepoliittisia etuuksia saavista uskoo elämänsä olevan tulevaisuudessa parempaa, kun muista ruoka-avun käyttäjistä näin uskoo alle puolet.

Perhepoliittisia etuuksia saavien parempiosaisuutta ja toiveikkuutta kuvastaa se, että he ovat sekä tällä hetkellä tyytyväisempiä elämäänsä että uskovat elämänsä olevan tulevaisuudessa parempaa.

Tämän voi ajatella viittaavan siihen, että ruoka-apuun turvautuminen on pikkulapsiperheille vain ohimenevä vaihe.

7.4. Toimeentulo ja ruoka-apua käyttävien sosiodemografinen tausta

Lähes joka neljäs perhepoliittisia etuuksia saava ruoka-avun käyttäjä ei ole Suomen kansalainen. Muut kansalaisuudet ovat selvästi yleisempiä perhepoliittisia etuuksia saavissa kuin muiden käyttäjien keskuudessa. Aineistosta ei selviä, mitkä kansalaisuudet ruoka-avussa ovat edustettuna tai mikä näiden vastaajien tausta on. On kuitenkin kotoutumisen kannalta huolestuttavaa, jos maahanmuuttajat päätyvät merkittävässä määrin ruoka-apuun. Tällöin on riski, että he jäävät yhteiskunnan virallisten hyvinvointipalvelujen ulkopuolelle.

Perhepoliittisia etuuksia saavissa on koko väestön tasoa selvästi enemmän yksinhuoltajia ja monilapsisten perheiden aikuisia. Tämä on loogista, sillä yksinhuoltajat ja monilapsiset perheet ovat muita perhetyppejä suuremmassa köyhyysriskissä. On todennäköistä, että nämä ryhmät tarvitsisivat erikseen kohdennettuja erityispalveluja.

Mielenkiintoista on, että perhepoliittisia etuuksia saavista ruoka-avun käyttäjistä jopa 15 prosenttia ilmoittaa olevansa joko vakituksessa tai määrä- tai osa-aikaisessa työsuhteessa. He joutuvat siis turvautumaan ruoka-apuun ollessaan perhevapailla työstään. Työssä olevien osuus on jopa isompi kuin muiden ruoka-avun käyttäjien kohdalla. Ilmiö voi johtua useammasta syystä, kuten kotihoidon tuen käytön yleisyydestä, mutta saattaa olla myös merkki liian matalan palkkatason töiden yleistymisestä Suomessa.

Ruoka-apua käyttävien pikkulapsiperheiden käytettävissä olevat rahavarat ovat todella pienet. Jopa 20 prosenttia perhepoliittisia etuuksia saaneista ilmoittaa, ettei heidän kotitaloudessaan jää pakollisten kulujen jälkeen lainkaan rahaa. Valtaosa pikkulapsiperheistä tulee toimeen alle 300 euron käyttövaroilla kuukaudessa. Summat ovat pieniä erityisesti perheille, joissa saattaa olla useampia lapsia ja yllättäviä ylimääräisiä kuluja tulee helposti. Myös lasten tasapainoisen kasvun ja sosiaalisen elämän kehittymisen kannalta voisi olla tärkeää, että perheellä olisi joskus rahaa käytettävissä myös johonkin ylimääräiseen.

Jopa 44 prosentilla perhepoliittisia etuuksia saavista on vaikeuksia selvittää veloistaan. Velkaongelmat vaikeuttavat helposti muutenkin tiukkaa taloustilannetta entisestään. Saattaa olla, että nimenomaan velkaantuminen on osalle lapsiperheistä ollut ruoka-apuun turvautumisen syy. Hyvinvointivaltion keinot tukea ylivelkaantuneita ihmisiä ovat melko heikot.

7.5 Hyvinvointivaltio ruoka-avusta käsin

Ruoka-avun käyttäjien lähempi tarkastelu antaa aihetta kyseenalaistaa pohjoismaisen hyvinvointivaltion onnistuminen. Vaikka hyvinvointivaltio ei ole täydellinen tai pysty takaamaan riittävää toimeentuloa kaikille (esim. Julkunen 2017), vaikuttaa siltä, ettei julkinen sektori ole tehnyt kovin paljoa ruoka-avun tarpeen poistamiseksi. Lisäksi toimet lapsiköyhyyden poistamiseksi ovat jääneet vaatimattomiksi runsaasta julkisesta keskustelusta huolimatta.

Universalismi asettuu kiinnostavaan, mutta kiusalliseen valoon ruoka-apua käsiteltäessä. Ruoka-apu on kolmannen sektorin tarjoamaa residuaalista apua ja siten mahdollisimman kaukana universalismin ideasta ja hyvinvointivaltion eetoksesta. Ruoka-apu toimii lähinnä vapaaehtoistyönä ja lahjoitusten varassa virallisten hyvinvointipalvelujen laitamilla.

Erityisen hankalalta ruoka-apu näyttää pikkulapsiperheiden kohdalla, sillä lapsiperheet ovat yhteiskunnan erityishuomion kohteena ja valtiolla on selvä intressi huolehtia lasten hyvinvoinnista. Onkin kummallista, ettei palveluiden ja tukijärjestelmien piirissä oleville ja niitä aktiivisesti käyttäville pikkulapsiperheille ole palvelupolkua, joka varmistaisi näiden perheiden pärjäämisen ja toimeentulon.

Lapsiin kohdistuvat sosiaaliset investoinnit voivat olla tehokasta ja järkevää yhteiskuntapolitiikkaa, mutta miten varmistetaan, että investoinneista hyötyvät myös ne lapset, jotka investointeja ja sosiaalisen pääoman karttumista eniten kaipaavat. Ainakaan toistaiseksi Suomessa ei ole juuri tehty sosiaalisia investointeja, joiden voisi ajatella kohdistuneen nimenomaan köyhiin lapsiin tai periytyvään huono-osaisuuteen.

Sosiaali- ja terveysministeriö tai päättäjät eivät mielellään puhu ruoka-avusta, sillä keskustellessaan siitä, he myöntävät epäonnistuneensa perustuslaillisessa tehtävässään tarjota kaikille riittävä toimeentulo. Toisaalta, jos julkinen valta ottaisi ruoka-avun vastuulleen tai alkaisi

rahoittaa sitä merkittävässä määrin, tulisi siitä valtiollista köyhäinapua ja residuaalista sosiaalipolitiikkaa. Ruoka-avun myös pelätään vakiintuvan liikaa, jos se nostetaan muiden sosiaalipalveluiden rinnalle. Kaikki tämä on kuitenkin liian räikeästi ristiriidassa pohjoismaisen universaalin hyvinvointivaltiomallin kanssa.

Jonkinlaisia muutoksen merkkejä on kuitenkin nähtävissä, sillä hallitus myönsi vuosien 2016-2017 budjetissaan kertaluontoisen miljoonan euron hankemäärärahan ruoka-avun tukemiseen. Tätä määrärahaa on nimitetty ”joululahjarahaksi”. Hankerahaa on myönnetty muun muassa kylmälaitteiden hankintaan ja muihin ruoka-avun järjestämisen kustannuksiin. (STM 2017.) Näyttää siis siltä, että ruoka-avun ja julkisen sektorin välinen muuri on mahdollisesti murtumassa, mikä on mielenkiintoista hyvinvointivaltion eetoksen kannalta.

Viime vuosina jotkin kaupungit ovat alkaneet tehdä enenevässä määrin yhteistyötä ruoka-aputoimijoiden kanssa ja pyrkivät kehittämään uudenlaisia, yhteisöllisempiä ruoka-avun muotoja. Yleensä samalla tavoitteena on myös vähentää ruokahävikkiä ja saada konkreettiset leipäjonot pois kaduilta. Kaupungin ja kolmannen sektorin välinen yhteistyö ei ole kuitenkaan aina toiminut saumattomasti, vaan hankausta on aiheuttaneet erilaiset toimintamalliin, rahoitukseen ja vanhoihin toimintakulttuureihin liittyvät asiat.

On hyvä pohtia, kertooko tämän tutkielman aineisto mitään lapsiköyhyydestä. Tutkimukseen vastanneet ovat aikuisia, eikä meillä ole mitään aukotonta keinoa varmistaa heidän tai heidän lastensa olevan köyhiä. Kuitenkin siitä, miten vähän vastaajilla oli rahaa käytettävissään voi melko varmasti olettaa valtaosan vastaajista olevan pienituloisia. Lisäksi lähes kaikki perhepoliittisia etuuksia saavat hakevat ruokaa myös perheelleen, minkä perusteella on mahdollista olettaa myös lasten elävän köyhyydessä.

Näyttää selvältä, että perhepoliittiset etuudet ovat liian pieniä takaamaan kaikkien lapsiperheiden toimeentuloa. Erityisen ongelmallinen on kotihoidon tuki. Kotihoidon tuki on monelle pienituloiselle naiselle tärkeä lisä toimeentuloon, mutta samalla se on eräänlainen köyhyysloukku. Puolison tulojen vaikutuksen poistuttua työmarkkinatuesta, kotihoidon tuki saattaa olla yksi merkittävimpiä sukupuolittunutta köyhyyttä tuottava tukijärjestelmämme.

Keväällä 2018 hallitus päätti alkaa valmistella kansallista lapsistrategiaa ja yksi pääministeri Sipilän hallituksen kärkihankkeista on Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma vuosille 2016-

2018. Muutosohjelman kuvauksessa puhutaan perheiden hyvinvoinnin tukemisesta ja palvelujen painopisteen siirtämisestä korjaavista palveluista ehkäiseviin. Kuitenkaan ohjelman kuvauksessa ei suoraan mainita perheiden eriarvoistumisen ehkäisyä tai lapsiköyhyyden vähentämistä. Vaikuttaa siis siltä, ettei lapsiköyhyyden vähentämiseksi ole luvassa systemaattisia toimia.

7.6 Johtopäätökset ja jatkotutkimus

Tutkielman johtopäätöksenä voidaan todeta, että ruoka-apua käyttävät pikkulapsiperheet ovat todellinen ilmiö ja muista ruoka-avun käyttäjistä eroava ryhmä. Silloin kun perhepoliittisia etuuksia saavien ja muiden ruoka-avun käyttäjien väliltä löytyy eroa, on perhepoliittisia etuuksia saava poikkeusetta paremmin voiva, pärjäävä tai luottavaisempi ryhmä.

Perhepoliittisia etuuksia saavat ruoka-avun käyttäjät saavat paljon myös yhteiskunnan tukea palveluiden ja sosiaaliturvan muodossa. Siitä huolimatta heidän on pärjäämisensä kannalta välttämätöntä hakea ruoka-apua. Perhepoliittisia etuuksia saavat ruoka-avun käyttäjät ovat suhteellisen tyytyväisiä elämäänsä ja he uskovat elämän olevan tulevaisuudessa parempaa.

He ovat selvästi tyytyväisempiä elämäänsä ja luottavaisempia tulevaisuuteen kuin muut ruoka-avun käyttäjät, mutta eivät yllä luottamuksen tasossa kuitenkaan koko väestön tasolle. Heidän sosiaaliset verkostonsa ovat vahvemmat kuin muilla ruoka-apua käyttävillä: he ovat vähemmän yksinäisiä, saavat enemmän tukea lähipiiriltään eivätkä pidä ruoan hakemista yhtä paljoa sosiaalisena tilanteena. Vaikka he ovat suhteellisen hyvinvoivia, on heidän taloudellinen tilanteensa heikko ja monilla on hankaluuksia selvitä veloistaan.

Vaikka ruoka-avussa käyvillä pikkulapsiperheillä menee paremmin kuin muilla ruoka-avun käyttäjillä, ovat he yhteiskunnan väliinputoajia. On selvää, ettei hyvinvointivaltio ole heidän kohdallaan täyttänyt tehtävänsä lasten hyvinvoinnin ja toimeentulon turvaamiseksi. Tämä on alue, jossa hyvinvointivaltion tulisi ottaa aktiivisempi rooli ja taata lapsiperheille tarvittava toimeentulo ja tuki.

Aineiston kautta ei päästä kiinni lasten omiin kokemuksiin. Sen perusteella ei myöskään voi tehdä suoria johtopäätöksiä lapsiköyhyydestä, sillä vastaajien pienituloisuudesta ei ole varmuutta.

On kuitenkin syytä olettaa, että valtaosa vastaajista kuuluu pienituloisiin kotitalouksiin, jolloin samassa kotitaloudessa asuvat lapset määritellään kuuluvan lapsiköyhiin.

Tutkielmasta herää ajatuksia monenlaisista jatkotutkimusmahdollisuuksista. Ruoka-apua käyttäviä lapsiperheitä ei ole tutkittu kovin mittavasti. Olisi tärkeää paneutua syvemmin heidän tilanteeseensa. Miten he ovat päätyneet ruoka-apuun sekä millaisia palveluja tai tukea he tarvitsisivat yhteiskunnalta? Millaisia esteitä heillä on ollut tuen tai palveluiden saamisessa?

Ruoka-avussa käyvät pikkulapsiperheet käyttävät paljon erilaisia palveluja ja sosiaaliturvaetuksia, mutta ne eivät riitä nostamaan heitä pois ruoka-avun tarpeesta. Onko kyse siitä, että palvelut ovat aliresursoituja, väärin kohdennettuja vai tehottomia? Millaiset etuudet auttaisivat heitä? Voisi olla myös mielenkiintoista paneutua syvemmin hyvinvointivaltion, perhepolitiikan ja ruoka-avun problematiikkaan.

8. Lähteet

Airio, Ilpo (2010) Avioero suomalaiseen tapaan. Lähivanhemman ja lasten taloudellinen selviäminen avioerosta. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 196–215.

Alkula, Tapani & Pöntinen, Seppo & Ylöstalo, Pekka (1994) Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. Porvoo: WSOY.

Anttonen, Anneli (2003) Lastenhoidon kaksi maailmaa. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 159–185.

Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2000) Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Vastapaino.

Arajärvi, Pentti (2002) Toimeentuloturvan oikeellisuus. Helsinki: Kela. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 68.

Atkinson, Anthony B. (2005) The Future of Social Protection in a Unifying Europe. Helsinki: Kela. Social Security and Health Research: Working Papers 44/2005.

Booth, Sue (2014) Food Banks in Australia: Discouraging the Right to Food. Teoksessa Graham Riches & Tiina Silvasti (toim.) First World Hunger Revisited. Food Charity or the Right to Food? Hampshire: Palgrave Macmillan, 15–28.

Coleman-Jensen, Alisha & Nord, Mark & Singh, Anita (2013) Household Food Security in the United States in 2012. Washington: U.S. Department of Agriculture. Economic Research Service.

Conti, Gabriella & Heckman, James J. (2012) The Economics of Child Well-Being. NBER Working Paper No. 18466. Cambridge: National Bureau of Economic Research.

Esping-Andersen, Gøsta (2002) A Child-Centered Social Investment Strategy. Teoksessa Gøsta Esping-Andersen (toim.) Why We Need a New Welfare State. Oxford: Oxford University Press, 26–67.

Forssén, Katja (2012) Katsaus taloudellisen niukkuuden ja suomalaisten lapsiperheiden hyvinvoinnin trendeihin vuosina 1995–2010. Teoksessa Katja Forssén & Irene Roivainen & Satu Ylinen & Jari Heinonen (toim.) Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Kuopio: UNIPress, 105–128.

Forssén, Katja (2006) Lapsiperheiden hyvinvoinnin muutossuunnat 2000-luvun Suomessa. Teoksessa Liisa Hokkanen & Maritta Sauvola (toim.) Puhumattomat paikat. Puheenvuoroja perheestä. Oulu: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus, 101–116.

Haataja, Anita & Hämäläinen, Ulla (2010) Viekö haikara tasa-arvon? Puolisoiden väliset tuloerot lapsiperheissä. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 76–117.

Hakovirta, Mia & Rantalaiho, Minna (2012) Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 124. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Halme, Nina & Perälä, Marja-Leena (2014) Lapsiperheiden huolet ja avunsaanti. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Helsinki: Terveysturvan ja hyvinvoinnin laitos, 216–226.

Hamilton, Kathy & Catterall, Miriam (2006) Consuming Love in Poor Families: Children's Influence on Consumption Decisions. *Journal of Marketing Management* 22:9-10, 1031-1052.

Hernetkoski, Arto & Oikarinen, Lasse (2014) Osallisuutta leipäjonossa. Teoksessa Arja Jämsén & Anne Pyykkönen (toim.) Osallisuuden jäljillä. Joensuu: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys, 163–167.

Hiilamo, Heikki & Kangas, Olli (2009) Lasten kotihoidon tuki. Miksi idea menestyi Suomessa mutta ei Ruotsissa? Teoksessa Johannes Kananen & Juho Saari (toim.) Ajatuksen voima. Ideat hyvinvointivaltion uudistamisessa. Helsinki: Minerva, 65–98.

Hämäläinen, Ulla (2005) Perhevapaiden aikaiset tulot ja toimeentulo. Teoksessa Pentti Takala (toim.) Onko meillä malttia sijoittaa lapseen? Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 126–147.

Hänninen, Sakari (2008) Ruokapankki – meidän pankki? Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen, Kirsi-Marja Lehtelä & Tiina Silvasti (toim.) Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Stakes, 209–222.

Hänninen, Sakari (1995) Nälästä. Teoksessa Matti Heikkilä & Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Osmo Kontula & Kaj Koskela: Nälkä. Helsinki: Stakes. STM Raportteja 153, 3–14.

Julkunen, Raija (2017) Muuttuvat hyvinvointivaltiot. Eurooppalaiset hyvinvointivaltiot reformoitavina. Jyväskylä: SoPhi.

Julkunen, Raija (2008) Yhteisvastuusta julkisen vastuun prioriteetteihin. Teoksessa Petteri Niemi & Tuija Kotiranta (toim.) Sosiaalialan normatiivinen perusta. Helsinki: Gaudeamus, 146–183.

Jäntti, Markus (2010) Lapsiköyhyydestä Suomessa. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 62–75.

Kaikkonen, Risto & Mäki, Päivi & Murto, Jukka & Pentala, Oona & Hakulinen-Viitanen, Tuovi & Laatikainen, Tiina (2014) Suomalaisten lasten ja lapsiperheiden terveys ja toimintakyky. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 150–168.

Kainulainen, Sakari (2014) Ruoka-avun hakijoiden hyvinvointi. Teoksessa Maria Ohisalo & Juho Saari: Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Helsinki: Kunnallissalan kehittämissäätiö. Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 83, 59–69.

Karjalainen, Jouko (1995) Kovia aikoja. Teoksessa Matti Heikkilä & Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Osmo Kontula & Kaj Koskela: Nälkä. Helsinki: Stakes. STM Raportteja 153, 15–38.

Karvonen, Sakari (2016) Lasten monimuotoinen köyhyys indikaattoreiden valossa. Teoksessa Sakari Karvonen & Minna Salmi (toim.) Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla. Työpaperi 30/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 54–67.

Karvonen, Sakari & Salmi, Minna (2016) Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla. Työpaperi 30/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Kontula, Osmo & Koskela, Kaj (1995) Ketkä Suomessa kokevat nälkää ja mistä syystä? Teoksessa Matti Heikkilä & Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Osmo Kontula & Kaj Koskela: Nälkä. Helsinki: Stakes. STM Raportteja 153, 39–58.

Kõre, Jüri (2014) Hunger and Food aid in Estonia: A Local Authority and Family Obligation. Teoksessa Graham Riches & Tiina Silvasti (toim.) First World Hunger Revisited. Food Charity or the Right to Food? Hampshire: Palgrave Macmillan, 57–71.

Kouvo, Antti (2014) Eväitä luottamukseen? Ruoka-avussa käyvien luottamus ihmisiin ja viranomaisiin sekä niitä ennustavat tekijät. Teoksessa Maria Ohisalo & Juho Saari: Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Helsinki: Kunnallisanalan kehittämissäätiö. Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 83, 70–80.

Krok, Suvi (2012) Yksinhuoltajaäitien köyhyudessa selviytymisen strategiat. Teoksessa Katja Forssén & Irene Roivainen & Satu Ylinen & Jari Heinonen (toim.) Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Kuopio: UNIPress, 129–149.

Kuivalainen, Susan & Airio, Ilpo & Hiilamo, Heikki & Niemelä, Mikko (2005) Suomalainen köyhyyspolitiikka. Teoksessa Juho Saari (toim.) Köyhyyspolitiikka. Johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 63–120.

Kuivalainen, Susan & Niemelä, Mikko (2009) Universalismista selektivismiin? Miten köyhyyspolitiikka vakiintui 1990- ja 2000-luvun alun Suomessa? Teoksessa Johannes Kananen

& Juho Saari (toim.) Ajatuksen voima. Ideat hyvinvointivaltion uudistamisessa. Helsinki: Minerva, 187–219.

Kuivalainen, Susan & Palola, Elina (2013) Tuloerot ja köyhyys. Teoksessa Tapio Raunio & Juho Saari (toim.) Euroopan paras maa? Suomen muuttuva asema Euroopan unionissa. Helsinki: Gaudeamus, 89–113.

Lammi-Taskula, Johanna & Karvonen, Sakari (2014) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna (2010) Lapsiperheiden toimeentulo lamasta lamaan. Teoksessa Marja Vaarama, Pasi Moisio & Sakari Karvonen (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2010. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 198–215.

Lehtelä, Kirsi-Marja (2008) Ruokapankit, kumppanuus ja kansalainen Ranskassa. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen, Kirsi-Marja Lehtelä & Tiina Silvasti (toim.) Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Stakes, 44–66.

Lister, Ruth (2004) Poverty. Cambridge: Polity Press.

Metsämuuronen, Jari (2003) Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Helsinki: International Methelp.

Moisio, Pasi (2010) Tuloerojen, köyhyyden ja toimeentulo-ongelmien kehitys. Teoksessa Marja Vaarama, Pasi Moisio & Sakari Karvonen (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2010. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 180–194.

Mäki, Sari (2011) Peruselämää perusturvalla – taloudellisen niukkuuden kuluttajaposition. Kulutustutkimus. Nyt 5:1, 33–51.

Niemelä, Mikko (2005) Tulot, kulutus ja toimeentulo. Tutkimuksia pienituloisuuden ja kulutuksen välisistä yhteyksistä. Turku: Turun yliopisto.

Niemelä, Mikko & Raijas, Anu (2014) Lapsiperheiden kulutus. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 106–120.

Nummenmaa, Lauri (2004) Käyttäytymistieteiden tilastolliset menetelmät. Helsinki: Tammi.

Ohisalo, Maria (2017) Murusia hyvinvointivaltion pohjalla. Leipäjonot, koettu hyvinvointi ja huono-osaisuus. Kuopio: University of Eastern Finland.

Ohisalo, Maria (2014a) Kuka tahansa meistä? Sosioekonominen asema ruoka-apussa. Teoksessa Maria Ohisalo & Juho Saari: Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Helsinki: Kunnallissalan kehittämissäätiö. Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 83, 27–41.

Ohisalo, Maria (2014b) Leipäjonon Suomi ja Eurooppa. Teoksessa Maria Ohisalo & Juho Saari: Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Helsinki: Kunnallissalan kehittämissäätiö. Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 83, 17–26.

Ohisalo, Maria & Eskelinen, Niko & Laine, Jonna & Kainulainen, Sakari & Saari, Juho (2013) Avun tilkkutäkki. Suomalaisen ruoka-apukentän monimuotoisuus. Helsinki: RAY, Avustustoiminnan julkaisuja.

Ohisalo, Maria & Laihiala, Tuomo (2014) Tarpeeksi köyhä leipäjonoon? Ruoka-apun merkitys ihmisten pärjäämiseen. Teoksessa Maria Ohisalo & Juho Saari: Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Helsinki: Kunnallissalan kehittämissäätiö. Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 83, 96–108.

Ohisalo, Maria & Määttä, Anne (2014) Viimeisen luukun jälkeen – ruoka-apussa käyvien paikka julkisessa palvelu- ja tulonsiirtoverkossa. Teoksessa Maria Ohisalo & Juho Saari: Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Helsinki: Kunnallissalan kehittämissäätiö. Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 83, 42–58.

Ohisalo, Maria & Saari, Juho (2014) Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Helsinki: Kunnallissalan kehittämissäätiö. Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 83.

Ohisalo, Maria & Saari, Juho & Saukko, Emilia (2014) Vuotava haava – häpeä ja stigma leipäjonossa. Teoksessa Maria Ohisalo & Juho Saari (toim.) Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Helsinki: Kunnallissalan kehittämissäätiö. Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 83, 81–95.

Okkonen, Kaisa-Mari (2016) Lapset perusturvan varassa. Teoksessa Sakari Karvonen & Minna Salmi (toim.) Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla. Työpaperi 30/2016. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 45–53.

Paananen, Reija & Gissler, Mika (2014) Hyvinvointi ulottuu yli sukupolvien. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 208–215.

Pérez de Armiño, Karlos (2014) Erosion of Rights, Uncritical Solidarity and Food Banks in Spain. Teoksessa Graham Riches & Tiina Silvasti (toim.) First World Hunger Revisited. Food Charity or the Right to Food? Hampshire: Palgrave Macmillan, 131–145.

Perälä, Marja-Leena & Halme, Nina & Kanste, Outi (2014) Lapsiperheiden kokemus palveluiden saatavuudesta ja tuen riittävyydestä. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 228–239.

Pitkänen, Tuuli & Kaskela, Teemu & Halme, Nina & Perälä, Marja-Leena (2014) Päihdehoidossa olevien vanhempien huolet ja tuen tarpeet sekä kokemukset palveluista. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 274–285.

Riches, Graham (2008) Ruokapankit ja oikeus ruokaan. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen, Kirsi-Marja Lehtelä & Tiina Silvasti (toim.) Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Stakes, 23–43.

Riches, Graham & Silvasti, Tiina (2014) Hunger in the Rich World: Food Aid and Right to Food Perspectives. Teoksessa Graham Riches & Tiina Silvasti (toim.) First World Hunger Revisited. Food Charity or the Right to Food? Hampshire: Palgrave Macmillan, 1–14.

Rocha, Cecilia (2014) A Right to Food Approach: Public Food Bank in Brazil. Teoksessa Graham Riches & Tiina Silvasti (toim.) First World Hunger Revisited. Food Charity or the Right to Food? Hampshire: Palgrave Macmillan, 29–41.

Roivainen, Irene & Jalonen, Johanna (2012) Köyhyys, palvelujärjestelmä ja yksinhuoltajanaisten kokemukset. Teoksessa Katja Forssén & Irene Roivainen & Satu Ylinen & Jari Heinonen (toim.) Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Kuopio: UNIPress, 151–174.

Saari, Juho (2013) Kolmas tie ja hyvinvointivaltion uudistaminen. Anthony Giddensin politiikka-asialista. Teoksessa Juho Saari & Sakari Taipale & Sakari Kainulainen (toim.) Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 153–172.

Saari, Juho (2005) Eurooppalainen köyhyyspolitiikka. Teoksessa Juho Saari (toim.) Köyhyyspolitiikka. Johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 121–186.

Sallila, Seppo (2009) Hyvinvointivaltion optimaalisen köyhyyspolitiikan määrittelyä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Salmi, Minna & Karvonen, Sakari & Närvi, Johanna & Lammi-Taskula, Johanna (2016) Lapsiköyhyys on ajankohtaista myös Suomessa: yhteenveto ja suosituksia. Teoksessa Sakari Karvonen & Minna Salmi (toim.) Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla. Työpaperi 30/2016. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 68–72.

Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna & Närvi, Johanna (2009) Perhevapaat ja työelämän tasa-arvo. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 24/2009.

Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna & Sauli, Hannele (2014) Lapsiperheiden toimeentulo. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 82–105.

Salmi, Minna & Mäkelä, Jukka & Perälä, Marja-Leena & Kestilä, Laura (2012) Lapsi kasvaa kunnassa. Miten kunta voi tukea lasten hyvinvointia ja vähentää syrjäytymisen riskejä. Päätösten tueksi 1/2012. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Salmi, Minna & Närvi, Johanna & Lammi-Taskula, Johanna (2016) Köyhyys, toimeentulokokemukset ja hyvinvointi lapsiperheissä. Teoksessa Sakari Karvonen & Minna Salmi (toim.) Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla. Työpaperi 30/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 13–44.

Salmi, Minna & Sauli, Hannele & Lammi-Taskula, Johanna (2012) Lasten ja lapsiperheiden asema nyky-Suomessa. Teoksessa Annlis Söderholm & Satu Kivitie-Kallio (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim, 22–47.

Sauli, Hannele (2013) Naisten ja miesten tuloerot erilaisissa kotitalouksissa. Teoksessa Marjut Pietiläinen (toim.) Työ, talous ja tasa-arvo. Helsinki: Tilastokeskus, 153–173.

Silvasti, Tiina (2011) Ruoka-avun vakiintuminen Suomessa. Tarpeen ja oikeutuksen jäljillä. Janus 19:3, 279–289.

Silvasti, Tiina & Riches, Graham (2014) Hunger and Food Charity in Rich Societies: What Hope for the Right to Food? Teoksessa Graham Riches & Tiina Silvasti (toim.) First World Hunger Revisited. Food Charity or the Right to Food? Hampshire: Palgrave Macmillan, 191–208.

Smith, Tom W. (2014) Hard-to-survey populations in comparative perspective. Teoksessa Roger Tourangeau & Brad Edwards & Timothy P. Johnson & Kirk M. Wolter & Nancy Bates (toim.) Hard-to-survey populations. Cambridge: Cambridge University Press, 21–36.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2018) Lapset, nuoret ja perheet. Viitattu 7.8.2018

<http://stm.fi/lapset-nuoret-perheet>

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Viitattu 30.10.2018.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731

Takala, Pentti (2005) Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin? Helsinki: Kela.

Tanhua Hannele & Knape Nina (2016) Sosiaalimenot ja rahoitus 2014. THL Tilastoraportti 2/2016. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus. Viitattu 18.7.2018.

<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201602297874>

Tilastokeskus, koulutustilastojen tietokantataulukot. Viitattu 6.10.2018.

http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__kou__vkour/?tablelist=true

Tilastokeskus, perhetilastojen tietokantataulukot. Viitattu 23.10.2018.

http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__perh/?tablelist=true

Tilastokeskus, tulonjakotilastojen tietokantataulukot. Viitattu 8.6.2018

http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__tul__tjt/?tablelist=true

Ruoka-apututkimus 2012

Ole hyvä ja vastaa kysymyksiin valitsemalla vaihtoehto, joka parhaiten kuvaa tilannettasi tai kokemuksiasi. Kyselyssä ei kysytä henkilötietoja.

1. Kun ajattelet elämääsi viimeisen kuukauden aikana, oletko tuntenut itsesi

	Jatkuvasti	Melko usein	Joskus	Hyvin harvoin
Tyytyväiseksi elämään				
Tyytyväiseksi elintasoosi				
Tyytyväiseksi fyysiseen terveyteesi				
Tyytyväiseksi henkiseen terveyteesi				
Masentuneeksi				
Yksinäiseksi				
Nälkäiseksi				

2. Seuraavassa esitetään erilaisia väittämiä. Valitse se vaihtoehto, joka vastaa parhaiten käsitystäsi.

	Täysin samaa mieltä	Osin samaa mieltä	Ei samaa, eikä eri mieltä	Osin eri mieltä	Täysin eri mieltä
Tunnen itseni huono-osaiseksi					
Pärjään elämässäni					
Ihmisiin voi luottaa					
Viranomaisiin voi luottaa					
Tuloni riittävät menoihini					
Pystyn huolehtimaan veloistani					
Saan kaupungilta riittävästi tukea, apua ja palveluita					
Saan seurakunnalta riittävästi tukea, apua ja palveluita					
Tulevaisuudessa elämäni on parempaa					
Saan ystäviltäni ja sukulaisiltani taloudellista tukea tarvittaessa					
Minulla on ongelmia päihteiden (kuten alkoholin tai huumeiden) käytössä					

3. Seuraavassa luetellaan kunnan, Kelan ja eläkelaitosten tarjoamia palveluja ja tulonsiirtoja. Mitä niistä sinä tai muut perheenjäsenesi on saanut viimeisen kahden kuukauden aikana?

	Olen saanut	Olen hakenut, mutta en ole saanut	En ole hakenut
Toimeentulotukea			
Opintotukea			
Asumistukea			
Vammaisetuuksia			
Sairauspäivärahaa			
Äitiys-, isyys- tai vanhempainpäivärahaa			
Lasten kotihoidon tukea			
Työmarkkinatukea / työttömyysturvan peruspäivärahaa			
Ansiosidonnaista työttömyysturvaa			
Kansaneläkettä			
Työkyvyttömyyseläkettä			
Työttömyyseläkettä			
Työeläkettä iän perusteella			

4. Seuraavassa luetellaan kunnan, seurakunnan ja Kelan palveluja. Mitä niistä olet käyttänyt viimeisen kahden kuukauden aikana?

	Olen käyttänyt	Olen hakenut, mutta en ole saanut	En ole käyttänyt
Mielenterveyspalveluja			
Päihdepalveluja			
Sosiaalitoimiston palveluja			
Terveyskeskuksen palveluja			
Kelan palveluja (kuntoutus, terapia jne.)			
Seurakunnan palveluja (diakoniatyö)			
Työvoimatoimiston palveluja (työttömyysasiat)			

5. Seuraavassa esitetään erilaisia väittämiä ruoanjakelusta. Valitse se vaihtoehto, joka vastaa parhaiten käsitystäsi

	Täysin samaa mieltä	Osin samaa mieltä	Ei samaa, eikä eri mieltä	Osin eri mieltä	Täysin eri mieltä
Ruoanjakelu on pärjäämiseni kannalta välttämätöntä.					
Ruoan hakeminen on minulle nöyryyttävää.					
Ruoanjakelu on järjestetty hyvin.					
En halua, että naapurini tai sukulaiseni näkevät minut hakemassa ruokaa.					
Ruokajonossa on ihmisiä, jotka eivät tarvitsisi ruokaa.					
Jaettu ruoka on laadukasta.					
Muiden ihmisten tapaaminen ruokajonossa on minulle tärkeää.					

6. Seuraavassa kysytään eräitä taustakysymyksiä sinusta ja mahdollisista kotitalouden muista jäsenistä. Ympyröi sopiva vaihtoehto.

Sukupuoli	Mies			Nainen		
Kansalaisuus	Suomen kansalainen			Muu		
Ikä (täysinä vuosina)	16-25	26-35	36-45	46-55	56-65	Yli 65
Koulutus	Perus- tai kansakoulu		Lukio- tai ammattikoulu		Opisto- tai yliopisto	
Työtilanne	Töissä pysyvästi	Töissä määrä- tai osa-aikaisesti	Työtön tai lomautettu	Opiskelija	Kotona	Eläkeläinen
Asumismuoto	Omistusasunto	Vuokra-asunto	Kunnan vuokra-asunto	Tukiasunto	Asunnoton	
Ruokapankin asiakas viimeisen vuoden aikana	Joka viikko		Keskimäärin joka toinen viikko	Keskimäärin kerran kuukaudessa	Muutaman kerran vuodessa	
Käyn myös muissa ruuanjakelupisteissä	En	Joka viikko	Keskimäärin joka toinen viikko	Keskimäärin kerran kuukaudessa	Muutaman kerran vuodessa	
Ruuanhaku	Vain itselle		Itselle ja perheelle		Itselle ja muille	

7. Vastaa seuraaviin kohtiin numeroin.

Kotitalouden jäsenet	Aikuisten lukumäärä: _____	Lasten lukumäärä: _____
Kuinka paljon kotitaloutesi käytössä on kuukaudessa rahaa pakollisten asunto, ruoka- yms. menojen jälkeen? Vastaa sadan euron tarkkuudella: _____ €		